

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกถา-บุคคลบัญญัติปกรณ์
พระอภิธรรมปิฎก
เล่ม ๓
ราช-บุคคลบัญญัติปกรณ์
ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
มาติกา

๑. นยมาติกา ๑๔ นัย

- [๑] ๑. สงคโห อสงคโห การสงเคราะห์ได้การสงเคราะห์ไม่ได้
๒. สงคหิเตน อสงคหิต์ ธรรมที่สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยธรรมที่
สงเคราะห์ได้
๓. อสงคหิเตน สงคหิต์ ธรรมที่สงเคราะห์ได้ด้วยธรรมที่
สงเคราะห์ไม่ได้
๔. สงคหิเตน สงคหิต์ ธรรมที่สงเคราะห์ได้ด้วยธรรมที่
ที่สงเคราะห์ได้
๕. อสงคหิเตน อสงคหิต์ ธรรมที่สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยธรรมที่
สงเคราะห์ไม่ได้
๖. สมุปปโยโค วิปปโยโค การประกอบได้ การประกอบไม่ได้
๗. สมุပ္ပยุตเตน วิปปยุตตํ ธรรมที่ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมที่
ประกอบได้
๘. วิปปยุตเตน สมุပ္ပยุตตํ ธรรมที่ประกอบได้ด้วยธรรมที่ประกอบ
ไม่ได้
๙. สมุပ္ပยุตเตน สมุပ္ပยุตตํ ธรรมที่ประกอบได้ด้วยธรรมที่ประกอบ
ได้
๑๐. วิปปยุตเตน วิปปยุตตํ ธรรมที่ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมที่
ประกอบไม่ได้
๑๑. สงคหิเตน สมุပ္ပยุตตํ ธรรมที่ประกอบได้ ธรรมที่ประกอบ
วิปปยุตตํ ไม่ได้ ด้วยธรรมที่สงเคราะห์ได้
๑๒. สมุပ္ပยุตเตน สงคหิต์ ธรรมที่สงเคราะห์ได้ ธรรมที่สงเคราะห์
อสงคหิต์ ไม่ได้ ด้วยธรรมที่ประกอบได้
๑๓. อสงคหิเตน สมุပ္ပยุตตํ ธรรมที่ประกอบได้ ธรรมที่
วิปปยุตตํ ประกอบไม่ได้ ด้วยธรรมที่สงเคราะห์
ไม่ได้
๑๔. วิปปยุตเตน สงคหิต์ ธรรมที่สงเคราะห์ได้ ธรรมที่สงเคราะห์
อสงคหิต์ ไม่ได้ ด้วยธรรมที่ประกอบไม่ได้
๒. อัปกันตมาติกา ๑๒๕ บท
๑. ปุจฉาขณธา ชั้น ๕
๒. ทวาทสายตนาณิ อายตนะ ๑๒
๓. อญฺเฐารส ราชโย ราช ๑๘
๔. จตตาริ สจจานิ สัจจะ ๔
๕. พาวีสตินทริยานิ อินทริย ๒๒
๖. ปฏิจจสมุปฺปาโท ปฏิจจสมุปฺบาท
๗. จตตาริ สติปญฺเฐานา สติปญฺฐาน ๔
๘. จตตาริ สมมปฺปธานา สัมมปฺปธาน ๔
๙. จตตาริ อิทธิปาทา อิทธิบาท ๔
๑๐. จตตาริ ฌานานิ ฌาน ๔
๑๑. จตสฺโส อปฺปมฺมาโย อัปมัญญา ๔
๑๒. ปุจฺจินทริยานิ อินทริย ๕
๑๓. ปุจฺจ พลานิ พละ ๕
๑๔. สตต โพชฌนกา โพชฌนค ๗
๑๕. อริโย อญฺเฐกฺโข มคฺโข อริยมรรคมีองค ๘
๑๖. ผสฺโส ผัสสะ
๑๗. เวทนา เวทนา
๑๘. สญฺญา สัญญา
๑๙. เจตนา เจตนา
๒๐. จิตฺตํ จิต
๒๑. อริโมกฺโข อริโมกข์
๒๒. มนสิกาโร มนสิการ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปกรณ์

๓. นยฺมขมาติกา ๔ นัย

๑. ตีหี สงคโห	การสงเคราะห์ได้ด้วยธรรม ๓
๒. ตีหี อสงคโห	การสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยธรรม ๓
๓. จตุหี สมปโยโค	การประกอบได้ด้วยธรรม ๔
๔. จตุหี วิปปโยโค	การประกอบไม่ได้ด้วยธรรม ๔

๔. **ลักษณะมาตรา ๒ ลักษณะ**

๑. สภาโค ธรรมที่มีส่วนเสมอกัน
๒. วิสภาโค ธรรมที่มีส่วนไม่เสมอกัน

๕. พาหิรมาติกา

ธรรมสังคณีปกรณ์ ไม้ทั้งหมัด เป็นมัตติกาแห่งธาตุกฤดาปกรณ์ แล
มัตติกา จบ

๑. สังคหาสังคหปทนิทเทศ

[๒] รูปชั้นใด สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นใด อายุตนะ ธาตุเท่าไร? รูปชั้นใด
สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นใด ๑ อายุตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย ชั้นใด
อายุตนะ ธาตุเท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย ชั้นใด ๔ อายุตนะ ๑
ธาตุ ๗

[๓] เวทนาคันธี สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุ ๑๑ ปี ๑๑ เดือน ๑๑ วัน
 เวทนาคันธี สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุ ๑๑ ปี ๑๑ เดือน ๑๑ วัน
 ด้วยชั้น ๔ อายุ ๑๑ ปี ๑๑ เดือน ๑๑ วัน

[๔] สัญญาชั้นร่ำ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นร่ำ อายุตนะ รำตุ เท่าไร?
สัญญาชั้นร่ำ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นร่ำ ๑ อายุตนะ ๑ รำตุ ๑. สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วย ชั้นร่ำ ๔ อายุตนะ ๑๑ รำตุ ๑๗

[๕] สังฆารขันธ์ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ์ ๕ อายตนะ ๕ ชาติ เท่าไร?
 สังฆารขันธ์ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ์ ๑ อายตนะ ๑ ชาติ ๑. สงเคราะห์ไม่ได้
 ด้วยขันธ์ ๕ อายตนะ ๕ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๕ อายตนะ ๕
 ชาติ ๑๗

[๖] วิญญาณขันธ์ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ์ ๕ อายตนะ ๖ ชาติ ๖ ไร? วิญญาณขันธ์ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ์ ๑ อายตนะ ๑ ชาติ ๗. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๕ อายตนะ ๖ ชาติ ๖ ไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๔ อายตนะ ๑ ชาติ ๑๑

[๗] รูปขันธ์และเวทนาขันธ์ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ์ ๑ อายุขันธ์ ๑ ชาติขันธ์ ๑. รูปขันธ์และเวทนาขันธ์ สงเคราะห์ได้ด้วย ขันธ์ ๒ อายุขันธ์ ๑ ชาติ ๑๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๑ อายุขันธ์ ๑ ชาติ ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๓ อายุขันธ์ ๑ ชาติ ๓

[๘] รูปชั้นและสัญญาชั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๒ อย่างตะ ๑๑
 ชาติ ๑๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อย่างตะ ๑๑ ชาติเท่าไร? สงเคราะห์
 ไม่ได้ด้วยชั้น ๓ อย่างตะ ๑ ชาติ ๗

[๙] รูปชั้นและสังขารชั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๒ อายุตะนะ ๑๑ ชาติ ๑๑ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตะนะ ชาติเท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ ด้วยชั้น ๓ อายุตะนะ ๑ ชาติ ๗

[๑๐] รูปขันธ์และวิญญาณขันธ์ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ์ ๒
อายตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ อายตนะ ชาติ เท่าไร?
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๓ ไม่มีอายตนะ ชาติอะไรๆ ที่สงเคราะห์ไม่ได้

[๑๑] รูปขันธ์ เวทนาขันธ์และสัญญาขันธ์ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ์
อายตนะ ๖ ธาตุเท่าไร? รูปขันธ์ เวทนาขันธ์และสัญญาขันธ์ สงเคราะห์ได้
ด้วยขันธ์ ๓ อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๑ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ อายตนะ ๖
ธาตุเท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๒ อายตนะ ๑ ธาตุ ๗

[๑๒] รูปจันทร์ เวทนาจันทร์และสังขารจันทร์ สงเคราะห์ได้ด้วยจันทร์ ๓
อายตนะ ๑๑ ธาตุ ๑๑ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยจันทร์ อายตนะ ธาตุ เท่าไร?
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยจันทร์ ๒ อายตนะ ๑ ธาตุ ๗

[๑๓] รูปขันธ์ เวทนาขันธ์และวิญญาณขันธ์ สงเคราะห์ได้ด้วย
ขันธ์ ๓ อย่างตะนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๓ อย่างตะนะ ธาตุ
เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๒ ไม่มีอย่างตะนะ ธาตุอะไรๆ ที่สงเคราะห์
ไม่ได้

[๑๔] รูปชั้นห เวทนาชั้นห สัญญาชั้นหและสังขารชั้นห สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นห อายุตนะ ธาตุนาไร? รูปชั้นห เวทนาชั้นห สัญญาชั้นห

สงเคราะห์ไม่ได้

[๔๕] สัจจะ ๔ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๓๓ ชาติ ๓๓
ยกเว้นอสัจจะออกจากชั้น ๓ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๓๓ ชาติ ๓๓
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๓๓ ชาติ ๓๓? ไม่มีชั้น ๓ อายุตนะ ๓๓
อะไรๆ ที่สงเคราะห์ไม่ได้

[๔๖] จักขุนทรีย์ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นธ ายตนะ ชาติ ไร?

จักขุนทรีย์ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑. สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย ชั้น ๔ อายุตนะ ๑๑
ชาติ ๑๗

[๔๗] โสตินทริย มานินทริย ชิวหินทริย กายินทริย อิตถินทริย
ปริสินทริย สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๑. สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยชั้น อายุตนะ ธาตุ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย ชั้น ๔ อายุตนะ ๑๑
ธาตุ ๑๗

[๔๘] มนินทรีย สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตะนะ ๑ ชาติ ๗ .
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตะนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย ชั้น ๔
อายุตะนะ ๑๑ ชาติ ๑๑

[๔๙] ชีวิตินทรีย์ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๒ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ .
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๓
อายุตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗

[๔๐] สุนทรีย์ ทุกชินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์
อุเปกชินทรีย์ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมานินทรีย์ ปัญญินทรีย์
อนัญญุตัญญัสสามิตินทรีย์ อัญญินทรีย์ อัญญาตวันทรีย์ สงเคราะห์
ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ชาติ
เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗

[๕๑] จักขุนทริยและโสตินทริย สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๒ ชาติ ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖

[๔๒] จักขุนทรีย์และมานินทรีย์ จักขุนทรีย์และชาหินทรีย์
จักขุนทรีย์และกายนทรีย์ จักขุนทรีย์และอิตถินทรีย์ จักขุนทรีย์และ
ปรีสินทรีย์ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๒ ชาติ ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย
ชั้น ๑ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖

[๕๓] จักชนทริย์และมณินทริย์ สงเคราะห์ได้ด้วย ชั้นที่ ๒ อายุตนะ ๒ ชาติ ๘. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้นที่ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย ชั้นที่ ๓ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๐

[๕๔] จิกชนทรีย์และชีวิตินทรีย์ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๒ อายุตะนะ ๒ ชาติ ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๒ อายุตะนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๓ อายุตะนะ ๑๐ ชาติ ๑๖

[๕๕] จักขุทริยและสขินทริย จักขุทริยและทุกขินทริย จักขุทริยและโสมนัสสินทริย จักขุทริยและโหมนัสสินทริย จักขุทริยและอุเปกขินทริย จักขุทริยและสัทธินทริย จักขุทริยและวิริยินทริย จักขุทริยและสตินทริย จักขุทริยและสมาธินทริย จักขุทริยและปัญญินทริย จักขุทริยและอัญญัตถุญญัสสามิติดินทริย จักขุทริยและอัญญินทริย จักขุทริยและอัญญาตาวินทริย สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๒ อายุตนะ ๒ ชาติ ๒ . สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖

[๕๖] อินทรีวัย ๒๒ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นธ आयตนะ ชาติ เทาไร?

อินทรี ๒๒ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตะนะ ๗ ชาติ ๑๓. สงเคราะห์
ไม่ได้ด้วย ชั้น อายุตะนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตะนะ ๕
ชาติ ๕

[๕๗] อวิชา สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตะนะ ๑ ธาตุ ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตะนะ ธาตุ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตะนะ ๑๑ ธาตุ ๑๗

[๕๘] สังขาร เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑
อายตนะ ๑ ชาติ ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร?
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗

[๕๙] วิญญาณ เพราะสังขารเป็นปัจจัย สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
อายตนะ ๑ ราช ๗. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร?
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๑ ราช ๑๑

[๖๐] นามรูป เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๔
อายตนะ ๑๑ ราช ๑๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร?
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑ ราช ๗

[๖๑] สฬายตนะ เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๒
อายตนะ ๖ ราช ๑๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร?
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย ขั้น ๓ อายตนะ ๖ ราช ๖

[๖๒] ผัสสะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย เวทนา เพราะผัสสะเป็น
ปัจจัย ตัณหา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทาน เพราะตัณหาเป็นปัจจัย
กัมมภพ เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑ ราช ๑.
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๔
อายตนะ ๑๑ ราช ๑๗

[๖๓] อุปัตติภพ กามภพ สัญญาภพ ปัญจโวการภพ สงเคราะห์
ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๑ ราช ๑๗. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ
ราช เท่าไร? ไม่มีขั้นอะไร ที่สงเคราะห์ไม่ได้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย
อายตนะ ๑ ราช ๑

[๖๔] รูปภพ สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๕ อายตนะ ๕ ราช ๘. สงเคราะห์
ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร? ไม่มีขั้นอะไร ที่สงเคราะห์ไม่ได้
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย อายตนะ ๗ ราช ๑๐

[๖๕] อรูปภพ เนวสัญญานาสัญญาภพ จตโวการภพ สงเคราะห์
ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๒ ราช ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช
เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑๐ ราช ๑๖

[๖๖] อสัญญญาภพ เอกโวการภพ สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๑
อายตนะ ๒ ราช ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร?
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๐ ราช ๑๖

[๖๗] ขาติ สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๒ ขรา สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๒
มรณะ สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๒ อายตนะ ๑ ราช ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย
ขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๓ อายตนะ ๑๑
ราช ๑๗

[๖๘] โสกะ ปรีทนะ ทุกข โทมนัส อุปายาส สติปฏิฐาน
สัมมปปีธาน สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑ ราช ๑. สงเคราะห์
ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๑
ราช ๑๗

[๖๙] อิทธิบาท สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๒ อายตนะ ๒ ราช ๒.
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๓
อายตนะ ๑๐ ราช ๑๖

[๗๐] ฌาน สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๒ อายตนะ ๑ ราช ๑.
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย
ขั้น ๓ อายตนะ ๑๑ ราช ๑๗

[๗๑] อัปปมัญญา ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗
อริยมรรคมีองค์ ๘ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา อริโมกข์ มนสิการ
สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑ ราช ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น
อายตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๑ ราช ๑๗

[๗๒] จิต สงเคราะห์ได้ด้วย ขั้น ๑ อายตนะ ๑ ราช ๗. สงเคราะห์
ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๑
ราช ๑๑

[๗๓] กุศลธรรม อกุศลธรรม สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ
ราชเท่าไร? กุศลธรรม อกุศลธรรม สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๒
ราช ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑๐ ราช ๑๖

[๗๔] อัพยาทธรรม ยกเว้นอสังขตะออกจากขั้น สงเคราะห์ได้
ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๒ ราช ๑๘. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ
ราช เท่าไร? ไม่มีขั้น อายตนะ ราชอะไร ที่สงเคราะห์ไม่ได้

[๗๕] สุขเวทนาสัมปยุตตธรรม ทุกขเวทนาสัมปยุตตธรรม
สงเคราะห์ได้ด้วยขั้น ๓ อายตนะ ๒ ราช ๓. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น

ด้วยชั้น ๒ อายุคณะ ๑๑ ปี ๑๗

* สหกรรม โฉมิตตสังคีตสมุฏฐานานปรวัติธรรม ยกวันอังคารออกจากรั้ว สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๒ อายุคน ๑๒ ธาตุ ๑๘ . สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุคน ธาตุ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๓ ไม่มีอายุคน ธาตุอะไร ที่สงเคราะห์ไม่ได้

สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น์ อายตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น์ ๓
อายตนะ ๖ ชาติ ๖

ขั้นที่ ๔ อายุตั้งแต่ ๖ ปี ถึง ๑๒ ปี. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้นที่ ๑ อายุตั้งแต่ ๖ ปี ถึง ๑๒ ปี

สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้นร อายตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้นร อายตนะ ๒ ชาติ ๘

ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตะ ๓ ชาติ ๙. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตะ ๓ ชาติ ๙. ไม่มีชั้น อะไร ที่สงเคราะห์ไม่ได้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย อายุตะ ๓ ชาติ ๙

สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น์ อายตนะ ธาตุ เท่าไร? ไม่มีชั้น์ อะไรๆ ที่
สงเคราะห์ไม่ได้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยอายตนะ ๑ ธาตุ ๑

ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตะ ๓ ชาติ ๘. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตะ ๓ ชาติ ๘. ไม่มีชั้น อะไร ที่สงเคราะห์ไม่ได้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยอายุตะ ๕ ชาติ ๑๐

*สังกิลิฐฐธรรม ก็เลสกิเลสสัมปตตธรรม สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑
อายตนะ ๑ ชาติ ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์
ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗

ยกเว้นอสังขัตตะออกจากชั้นร่ำ สงเคราะห์ให้ไม่ได้ด้วยชั้นร่ำ ๕ อายุตะนะ ๑๒ ชาติ ๑๘ .
สงเคราะห์ให้ไม่ได้ด้วยชั้นร่ำ อายุตะนะ ชาติเท่าไร? ไม่มีชั้นร่ำ อายุตะนะ ชาติ
อะไรๆ ที่สงเคราะห์ให้ไม่ได้

* สังคีตเลสิกกรรม สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตะนะ ๑๒ ชาติ ๑๘. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตะนะ ชาติ เท่าไร? ไม่มีชั้น อายุตะนะ ชาติ อะไรๆ ที่สงเคราะห์ไม่ได้

อสังขตะออกจากขันธ์ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ์ ๔ อายุตนะ ๒ ชาติ ๒ .
สงเคราะห์ที่ไม่ได้ด้วยขันธ์ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ที่ไม่ได้ด้วยขันธ์ ๑
อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖

ธรรมชาติของมนุษย์มีแนวโน้มที่จะเลือกสิ่งที่ดีกว่าเสมอ ดังนั้นการเลือกสิ่งที่ดีกว่าจึงเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้

* ปหาตัพพเหตุกรรม กวานาปหาตัพพเหตุกรรม สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔
อายตนะ ๒ ชาติ ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร?
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖

* ปาหัตถ์พหุเหตุการณ์ นกาวนาปาหัตถ์พหุเหตุการณ์ ยกเว้นอันซึ่งจะออกจาก
ชั้นร์ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นร์ ๕ อยดณะ ๑๒ ชาติ ๑๘ . สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยชั้นร์ อยดณะ ชาติ เทาไร? ไมมีชั้นร์ อยดณะ ชาติ อะไรๆ ที่
สงเคราะห์ไม่ได้

Page 11

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
โดยขันธสังกะ แต่สงเคราะห์ไม่ได้ โดยอายตณสังกะ ราชสังกะ ธรรม
เหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายตนะ ๓ ราช ๔

[๑๓๑] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ได้ด้วยปริเทวะ และ สนิทสน-

* สัปปฏิฆธรรม โดยขันธสังกะ แต่สงเคราะห์ไม่ได้ โดยอายตณสังกะ
ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายตนะ ๒ ราช ๘

[๑๓๒] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ได้ด้วยอนิสสนสัปปฏิฆธรรม
โดยขันธสังกะ แต่สงเคราะห์ไม่ได้ โดยอายตณสังกะ ราชสังกะ ธรรม
เหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายตนะ ๑๐ ราช ๑๖

[๑๓๓] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ได้ด้วยสนิทสนธรรม โดย
ขันธสังกะ แต่สงเคราะห์ไม่ได้ โดยอายตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายตนะ ๒ ราช ๘

[๑๓๔] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ได้ด้วยสัปปฏิฆธรรม อุปาหารธรรม
โดยขันธสังกะ แต่สงเคราะห์ไม่ได้ โดยอายตณสังกะ ราชสังกะ ธรรม
เหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ อายตนะ ราช เทาไร? ธรรมเหล่านั้น
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายตนะ ๑๑ ราช ๑๗

อายตนะ ๑๐ ราช ๑๗ อินทรีย์ ๗ อสัณฺญาภพ ๑ เอกโวการภพ ๑
ปริเทวะ ๑ สนิทสนธรรม ๑ สัปปฏิฆธรรม ๑ อนิสสนสัปปฏิฆธรรม ๑
อุปาหารธรรม ๑ ด้วยประการฉะนี้

สังคหิตะนอสังคหิตะปทนิทเทส จบ

๓. อสังคหิตะนอสังคหิตะปทนิทเทส

[๑๓๕] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยเวทนาขันธ สัญญาขันธ
สังขารขันธ ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยสมุทยสัง มัคคสัง โดย
ขันธสังกะ แต่สงเคราะห์ได้ โดยอายตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น
สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ อายตนะ ราช เทาไร? ธรรมเหล่านั้น ยกเว้น
อสังขตะออกจากขันธ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๓ อายตนะ ๑ ราช ๑

[๑๓๖] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยนิโรธสัง โดยขันธสังกะ
แต่สงเคราะห์ได้ โดยอายตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์
ได้ด้วยขันธ ๔ อายตนะ ๑ ราช ๑

[๑๓๗] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชีวิตินทรีย์ โดยขันธสังกะ
แต่สงเคราะห์ได้ โดยอายตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะ
ออกจากขันธ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๒ อายตนะ ๑ ราช ๑

[๑๓๘] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยอิตถินทรีย์ ปริสินทรีย์
สุชินทรีย์ ทุกชินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมณัสสินทรีย์ อุเปกชินทรีย์
สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมารินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อัญญ-

* ตัญญุสสามิตินทรีย์ อัญญินทรีย์ อัญญาตารินทรีย์ อวิชา สังขารเพราะ
อวิชาเป็นปัจจัย ผัสสะเพราะสพายตนะเป็นปัจจัย เวทนาเพราะ
ผัสสะเป็นปัจจัย ตัณหาเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานเพราะตัณหา
เป็นปัจจัย กัมมภพเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย โดยขันธสังกะ แต่สงเคราะห์
ได้ โดยอายตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากขันธ
สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๓ อายตนะ ๑ ราช ๑

[๑๓๙] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชาติ ขรา มรณะ ฉาน
โดยขันธสังกะ แต่สงเคราะห์ได้ โดยอายตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น
ยกเว้นอสังขตะออกจากขันธ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๒ อายตนะ ๑ ราช ๑

[๑๔๐] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยโสกะ ทุกข์ โทมณัส อุปายาส
สติปิฏฐาน สัมมปปธาน อัมมัญญา อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗
อริยมรรคมองค์ ๘ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา อริโมกข์ มนสิการ
เหตุธรรม เหตุสเหตุกรรม เหตุเหตุสัมปตตธรรม โดยขันธสังกะ
แต่สงเคราะห์ได้ โดยอายตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะ
ออกจากขันธ สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๓ อายตนะ ๑ ราช ๑

[๑๔๑] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยอัปปัจจยธรรม อสังขต-
* ธรรม โดยขันธสังกะ แต่สงเคราะห์ได้ โดยอายตณสังกะ ราชสังกะ
ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๔ อายตนะ ๑ ราช ๑

[๑๔๒] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยอาสวธรรม อาสวสา-
* ธรรม อาสวอาสวสัมปตตธรรม โดยขันธสังกะ แต่สงเคราะห์ได้ โดย
อายตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากขันธ
สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๓ อายตนะ ๑ ราช ๑

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

[๑๘๓] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยสัญญาชนธรรม คันถธรรม โสมมธรรม โยจธรรม นีวณธรรม ปรามาสธรรม ปรามาสปรัมภฏฐธรรม โดยชั้นรสังกะ แต่สงเคราะห์ได้ โดยอายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากชั้นรสังกะ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นร ๓ อายตนะ ๑ ชาติ ๑

[๑๘๔] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยเจตสิกธรรม จิตตสัม-
* ปยุตตธรรม จิตตสังสังขธรรม จิตตสังสังขสมุฏฐานธรรม จิตตสังสังข-
* สมุฏฐานสหกรรม จิตตสังสังขสมุฏฐานานุปริวัตติธรรม โดยชั้นรสังกะ แต่สงเคราะห์ได้โดยอายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากชั้นรสังกะ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นร ๑ อายตนะ ๑ ชาติ ๑

[๑๘๕] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยจิตตสหกรรม จิตตาน-
* ปริวัตติธรรม โดยชั้นรสังกะ แต่สงเคราะห์ได้โดยอายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่านั้น ไม่มีชั้นรอะไร ที่สงเคราะห์ได้ สงเคราะห์ได้ด้วยอายตนะ ๑ ชาติ ๑

[๑๘๖] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย อุปาทานธรรม กิเลสธรรม กิเลสสังกิลิสิกธรรม กิเลสสังกิลิฏฐธรรม กิเลสกิเลสสัมปยุตตธรรม โดยชั้นรสังกะ แต่สงเคราะห์ได้โดยอายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นร อายตนะ ชาติ เท่าไร? ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากชั้นรสังกะ สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นร ๓ อายตนะ ๑ ชาติ ๑

อสังกหิเตนสังกหิตปทนิทเทส จป

๔. สังกหิเตนสังกหิตปทนิทเทส

[๑๘๗] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ได้ด้วย สมุทยสัง มัคคสัง โดยชั้นรสังกะ อายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ได้ด้วย ธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นร อายตนะ ชาติ เท่าไร? ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นร ๑ อายตนะ ๑ ชาติ ๑

[๑๘๘] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ได้ด้วย อิตถินทรีย์ ปริสินทรีย์ สุนทรีย ทุกชินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมณัสสินทรีย์ อุปะกชินทรีย์ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อนัญญู-
* ตัญญูสมามิตินทรีย์ อัญญูอินทรีย์ อัญญาตาวินทรีย์ อวิชา สังขารเพราะ อวิชาเป็นปัจจัย ผัสสะเพราะสพายตนะเป็นปัจจัย ตัณหาเพราะเวทนา เป็นปัจจัย อุปาทานเพราะตัณหาเป็นปัจจัย กรรมภพเพราะอุปาทาน เป็นปัจจัย โสกะ ปรีทะ ทุกข โทมณัส อุปายาส สติปฏิฐาน สัมมัมปธาน อปปมัญญา อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรค มืองค์ ๘ ผัสสะ เจตนา อริโมกข์ มนสิการ เหตุกรรม เหตุสเหตุกรรม เหตุเหตุสัมปยุตตธรรม อาสวธรรม สัญญาชนธรรม คันถธรรม โสมมธรรม โยจธรรม นีวณธรรม ปรามาสธรรม อุปาทานธรรม กิเลสธรรม กิเลสสังกิลิสิกธรรม กิเลสสังกิลิฏฐธรรม กิเลสกิเลสสัมปยุตตธรรม โดยชั้นรสังกะ อายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ได้ด้วย ธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายตนะสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้นร อายตนะ ชาติ เท่าไร? ธรรมเหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วย ชั้นร ๑ อายตนะ ๑ ชาติ ๑

สังกหิเตนสังกหิตปทนิทเทส จป

๔. อสังกหิเตนอสังกหิตปทนิทเทส

[๑๘๙] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยรูปชั้นร โดยชั้นรสังกะ อายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ ด้วย ชั้นร อายตนะ ชาติ เท่าไร? ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายตนะ ๑ ชาติ ๗

[๑๙๐] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยเวทนาชั้นร สัญญาชั้นร สังขารชั้นร โดยชั้นรสังกะ อายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้นร ๒ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗

[๑๙๑] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยวิญญานชั้นร มนายตนะ จักขวิญญานธาตุ ฯลฯ มโนธาตุ มโนวิญญานธาตุ มนินทรีย์ โดยชั้นรสังกะ อายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ด้วยธรรม เหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายตนสังกะ ชาติสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

[๒๐๔] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยโสกะ ทุกข โทมนัส
อปายาส สติปัญญา สัมมปปธาน ฌาน อปัมฺมยฺยา อินทรีย์ ๕ พละ ๕
โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมองค์ ๘ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา อริโมกข
มนสิการ โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่าใดสงเคราะห์
ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรม
เหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๒ อายุตนะ ๑๑ ราช ๑๗

[๒๐๕] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยจิต โดยชั้นรสังกะ
อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น
โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑๑ ราช ๑๑

[๒๐๖] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยกุศลธรรม อกุศลธรรม
สุขเวทนาสัมปัตตธรรม ทุกขเวทนาสัมปัตตธรรม อทุกขมสุขเวทนา-

- * สัมปัตตธรรม วิปากธรรม วิปากธัมมธรรม อนุปาทินนูปาทานีย-
- * ธรรม สังกิลิฐฐังกิเลสิกรรม อสังกิลิฐฐาสังกิเลสิกรรม สวิตกกสวิจาร-
- * ธรรม อวิตกกวิจารมัตตธรรม ปิติสหคตธรรม สุขสหคตธรรม อเปกขา-
- * สหคตธรรม ทัสสนปหาตัพพธรรม ภาวนापหาตัพพธรรม ทัสสน-
- * ปหาตัพพเหตุกรรม ภาวนापหาตัพพเหตุกรรม อาจคามิธรรม อปจย-
- * คามิธรรม เสกขธรรม อเสกขธรรม มหัคคตธรรม อปฺปมาณธรรม ปรีตตา-
- * รัมมณธรรม มหัคคตารัมมณธรรม อปฺปมาณารัมมณธรรม หินธรรม

ปณิตธรรม มิจฺฉิตตนิยตธรรม สัมมัตตนิยตธรรม มัคคารัมมณธรรม
มคฺคเหตุกรรม มัคคาริบัติธรรม อตฺตารัมมณธรรม อนาคตารัมมณธรรม
ปัจจุปันนารัมมณธรรม อชฺฉิตตารัมมณธรรม พหิทธารัมมณธรรม
อชฺฉิตตพหิทธารัมมณธรรม โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ
ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายุต
ณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐
ราช ๑๐

[๒๐๗] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยสนิทัสสนสัปปกัฏฐธรรม
อนิทัสสนสัปปกัฏฐธรรม โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรม
เหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ
ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๒ ราช ๔

[๒๐๘] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยเหตุกรรม เหตุสเหตุก-
* ธรรม เหตุเหตุสัมปัตตธรรม โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ
ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายุต
ณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๒ อายุตนะ ๑๑
ราช ๑๗

[๒๐๙] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยสเหตุกรรม เหตุ-
* สัมปัตตธรรม สเหตุกนเหตุกรรม เหตุสัมปัตตนเหตุกรรม นเหตุสเหตุ
กรรม โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์
ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรม
เหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๐

[๒๑๐] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยอปปิจจธรรม อสังขต-
* ธรรม โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์
ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรม
เหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๒ อายุตนะ ๑๑ ราช ๑๗

[๒๑๑] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยสนิทัสสนธรรม สัปปกัฏ-
* ธรรม โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์
ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรม
เหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๒ ราช ๔

[๒๑๒] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยรูปิธรรม โดยชั้นรสังกะ
อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น
โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ราช ๗

[๒๑๓] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยอรุปีธรรม โลกุตตรธรรม
โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยธรรมเหล่านั้น โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๐

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ชาติกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

ข้อธรรมในอสังคหิตนอสังคหิตบท

รูป รัสมายตนะ รัสมธาตุ อิตถินทรีย ปริสินทรีย ชีวิตินทรีย
นามรูป ภพ ๒ ขาติ ขรา มรณะ รูป อนารัมมณธรรม ในจิตตะ
จิตตวิปปยัตตะ วิสังสิญฐะ สมภูฐานะ สหฺก อนุปริวัตติ พาหิระ
อุปาทา

รวม ๒๒ นัย นี่เป็นนัยที่ให้อ่านได้ง่าย

อสังคหิตนอสังคหิตบทนิตเทส จ

๖. สัมปโยควิปปโยคบทนิตเทส

[๒๒๔] รูปขันธ ประกอบได้ด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๓ ธาตุ เท่าไร?

ไม่มีขันธ อายุตนะ ธาตุที่ประกอบได้ ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ
ธาตุ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๗ ประกอบไม่ได้
ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง ๑-

[๒๒๕] เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ ประกอบได้ด้วย

ขันธ ๓ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๗ ประกอบได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรม
บางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ธาตุ เท่าไร? ประกอบไม่ได้
ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑
ธรรมบางอย่าง

[๒๒๖] วิญญาณขันธ ประกอบได้ด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๑

ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ธาตุ เท่าไร? ประกอบ
ไม่ได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑
ธรรมบางอย่าง

[๒๒๗] จักขวยตนะ ฯลฯ โผฏฐัพพายตนะ ประกอบได้ด้วย

ขันธ อายุตนะ ธาตุ หรือ? ไม่มีขันธ อายุตนะ ธาตุ ที่ประกอบได้.
ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ธาตุ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๔
อายุตนะ ๑ ธาตุ ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๒๘] มนายตนะ ประกอบได้ด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๑

ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ธาตุ เท่าไร? ประกอบ
ไม่ได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑
ธรรมบางอย่าง

๔๑. ธรรมบางอย่าง หมายความว่า ธรรมที่นับเนื่องอยู่ในรัสมายตนะ และรัสมธาตุ

๔๒. เฉพาะแต่บางอย่าง คือไม่ใช่ทั้งหมดฯ

[๒๒๙] จักขุธาตุ ฯลฯ โผฏฐัพพธาตุ ประกอบได้ด้วยขันธ

อายุตนะ ธาตุ หรือ? ไม่มีขันธ อายุตนะ ธาตุ ที่ประกอบได้. ประกอบ
ไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ธาตุ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายุตนะ ๑
ธาตุ ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๓๐] จักขุวิญญาณธาตุ ฯลฯ มโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุ

ประกอบได้ด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้
ด้วยขันธ อายุตนะ ธาตุ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑๐
ธาตุ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๓๑] สมุทสัจจ มัคคสัจจ ประกอบได้ด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๑

ประกอบได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้
ด้วยขันธ อายุตนะ ธาตุ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑๐
ธาตุ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๓๒] นิโรธสัจจ จักขุนทรีย ฯลฯ กายินทรีย อิตถินทรีย

ปริสินทรีย ประกอบได้ด้วยขันธ อายุตนะ ธาตุ หรือ? ไม่มีขันธ อายุตนะ
ธาตุ ที่ประกอบได้. ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ธาตุ เท่าไร? ประกอบ
ไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑
ธรรมบางอย่าง

[๒๓๓] มนินทรีย ประกอบได้ด้วยขันธ ๓ ประกอบได้ด้วย

อายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ธาตุ
เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๐ ประกอบไม่ได้
ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๓๔] สุขินทรีย ทุกขินทรีย โสมนัสสินทรีย โทมนัสสินทรีย

ประกอบได้ด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ประกอบได้ด้วย อายุตนะ ๑
ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ธาตุ เท่าไร?
ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกฤดา-ปุจฉาปัญญุตีปการณ
ชั้นที่ ๑ อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายตนะ ๑ ชาติ ๑ อธรรม
บางอย่าง

[๒๓๕] อุปเพชินทริยํ ปะกะอบได้ด้วยชั้นนํ ๓ อายตนะ ๑ ชาติ ๖
 ปะกะอบได้ด้วยอายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง . ปะกะอบไม่ได้ด้วยชั้นนํ
 อายตนะ ชาติ เทาไร? ปะกะอบไม่ได้ด้วยชั้นนํ ๑ อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๑
 ปะกะอบไม่ได้ด้วยอายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๓๖] สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิทรีย์ ปัญญิน-

*ทรัพย์สิน อัญมณัตถุญสสามิตินทรีย์ อัญญนทรีย์ อัญญาตาวินทรีย์ สังขาร-

* เพราะอวิชาเป็นปัจจัย ประกอบได้ด้วยชั้นร ๓ อยตนะ ๑ รต ๑ ประกอบได้ด้วยชั้นร ๑ อยตนะ ๑ รต ๑ รรมบางอยาง . ประกอบไมได้ด้วยชั้นร อยตนะ รต เหาไร? ประกอบไมได้ด้วยชั้นร ๑ อยตนะ ๑๐ รต ๑๖ ประกอบไมได้ด้วยอยตนะ ๑ รต ๑ รรมบางอยาง

[๒๓๓] วิญญูญาณเพราะสังขารเป็นปัจจัย ประกอบได้ด้วยชั้นร ๓
อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร อายตนะ ธาตุ
เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วย
อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๓๔] ผัสสะเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ประกอบได้ด้วยขั้น ๓
อายตนะ ๑ ชาติ ๗ ประกอบได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง .
ประกอบไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขั้น ๑
อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๓๙] เวทนาเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ประกอบได้ด้วยขั้น ๓
อายตนะ ๑ ชาติ ๗ ประกอบได้ด้วยอายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง.
ประกอบไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขั้น ๑
อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๔๐] ตัณหาเพราะเวทนาเป็นปัจจัย อุปาทานเพราะตัณหา-

*เป็นปัจจัย ก็มณฑลเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ประกอบได้ด้วยขั้น ๓
อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ ประกอบได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง
ประกอบไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ ธาตุ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขั้น ๑
อายตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๔๑] รูปภพ ประกอบได้ด้วยขันธ์ ๕ อย่างนั้น ธาตุ หรือ? ไม่มีขันธ์ ๕ อย่างนั้น ธาตุ ที่ประกอบได้. ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ์ ๕ อย่างนั้น ธาตุ เท่าไร? ไม่มีขันธ์ ๕ อย่างนั้น อะไรๆ ที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยธาตุ ๓

[๒๔๒] อรูปภพ แลสังฆญาณสังฆญาภพ จตโวการภพ ประกอบได้ด้วยชั้นร้อ ยยตนะ รธาตุ หรือ? ไม่มีชั้นร้อ ยยตนะ รธาตุ ที่ประกอบได้. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร้อ ยยตนะ รธาตุ เท้าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร้อ ยยตนะ ร๑๐ รธาตุ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายตนะ ร๑ รธาตุ ๑ รธรรมบงอย่าง

[๒๔๓] อัสัญญาภพ เอกโวการภพ ปรีเทวะ ประกอบได้ด้วย
 ชันห์ อายุตนะ ชาติ หรือ? ไม่มีชันห์ อายุตนะ ชาติ ที่ประกอบได้.
 ประกอบไม่ได้ด้วยชันห์ อายุตนะ ชาติ เทาไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชันห์ ๔
 อายุตนะ ๑ ชาติ ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๔๔] โสกะ ทุกข์ โทมนัส ประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อย่างตะ ๑
ธาตุ ๑ ประกอบได้ด้วยอายตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้
ด้วยชั้น ๓ อายตนะ ธาตุ เทาไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายตนะ ๑๐
ธาตุ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๔๕] อุปายาส สติปฏิฐาน สัมมปปธาน ประกอบได้ด้วยชั้น ๓
 อายตนะ ๑ ธาต ๑ ประกอบได้ด้วยชั้น ๑ อายตนะ ๑ ธาต ๑ ธรรมบางอย่าง.
 ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายตนะ ธาต ๓? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑
 อายตนะ ๑๐ ธาต ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายตนะ ๑ ธาต ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๔๖] อิทธิบาท ประกอบได้ด้วยขั้นที่ ๒ ประกอบได้ด้วยขั้นที่ ๑
อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยขั้นที่ อายตนะ ธาตุ
เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขั้นที่ ๑ อายตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วย
อายตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๔๙] ฌาน ประกอบได้ด้วยขั้น ๒ อย่างละ ๑ ชาติ ๑ ประกอบ
ได้ด้วยขั้น ๑ อย่างละ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยขั้น
อายตนะ ชาติ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖
ประกอบไม่ได้ด้วยอายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๒๘๓] จิตตธรรม ประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อย่าง ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อย่าง ๑ ธรรมเท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อย่าง ๑๐ ธรรม ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อย่าง ๑ ธรรมบางอย่าง

* สังสัทธรรมภูมิกถาในปริวรรตธรรม ประกอบได้ด้วยชั้น ๑ อายุตะนะ ๑ ชาติ ๗. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น อายุตะนะ ชาติ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตะนะ ๑๐ ชาติ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตะนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

ไม่มีขึ้นน์ อายุตะนะ ธาตุ ที่ประกอบได้. ประกอบไม่ได้ด้วยขึ้นน์ อายุตะนะ ธาตุ เทาไร? ไม่มีขึ้นน์ อายุตะนะ อะไรๆ ที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ ด้วยธาตุ ๕

ประกอบได้ด้วยชั้น์ อยตนะ ๓๓ หรือ? ไม่มีชั้น์ อยตนะ ๓๓ ที่ประกอบ
ได้. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น์ อยตนะ ๓๓ เท่าไร? ไม่มีชั้น์ อยตนะ อะไรๆ
ที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วย๓๓ ๖

ชั้น์ อยตนะ ชาติ หรือ? ไม่มีชั้น์ อยตนะ ชาติ ที่ประกอบได้. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น์ อยตนะ ชาติ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น์ ๑ อยตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอยตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

ประกอบได้ด้วยชั้น ๑ อายุตะนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้
ด้วยชั้น อายุตะนะ ชาติ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตะนะ ๑๐ ชาติ ๑๖
ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตะนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

* ปาหัดพพเหตุกรรรม กาวนปาหัดพพเหตุกรรรม ประกอบได้ด้วยขันนํายตนะ ราชต หรือ? ไมมีขันนํายตนะ ราชต ที่ประกอบได้. ประกอบไมได้ด้วยขันนํายตนะ ราชต เทไร? ประกอบไมได้ด้วยขันนํายตนะ ๑๐ ราชต ๑๖ ประกอบไมได้ด้วยอายตนะ ๑ ราชต ๑ ธรรมบางอยาง

ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง . ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น์ อายตนะ ชาติ เท่าไร?
 ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น์ ๑ อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๕ ประกอบไม่ได้ด้วยอายตนะ ๑
 ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

ธาตุ หรือ? ไม่มีชั้น ายตนะ ธาตุ ที่ประกอบได้. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ายตนะ ธาตุ เท่าไร? ไม่มีชั้น ายตนะ อะไรๆ ที่ประกอบไม่ได้ ประกอบ ไม่ได้ด้วยธาตุ ๑

อายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ ชาติ
เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วย
อายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

ธรรมชาติของจำนวนเต็ม

ธรรมบางอย่าง . ประกอบไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายุตนะ ๓๐ ชาติ ๑๑ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑

ธรรมบางอย่าง

[๓๐๐] นกามาวจรธรรม อปรียาป็นนธรรม อนัตตธรรม ประกอบได้ด้วยขันธ ๔ อายุตนะ ๓๓ หรือ? ไม่มีขันธ อายุตนะ ๓๓ ที่ประกอบได้. ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ๓๓ เท่าไร? ไม่มีขันธ อายุตนะ อะไรที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยธาตุ ๖

[๓๐๑] รูปาวจรธรรม อรูปาวจรธรรม นิยานิกรรม นียตธรรม สรณธรรม ประกอบได้ด้วยขันธ ๔ อายุตนะ ๓๓ เท่าไร? ไม่มีขันธ อายุตนะ ๓๓ ที่ประกอบได้. ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ๓๓ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

สัมปโยควิปโยคปทนิทเทส จป

๗. สัมปยุตเตนวิปยุตตปทนิทเทส

[๓๐๒] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ มนายตนะ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย ธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ๓๓ เท่าไร? ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๐๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย จักขุวิญญาณธาตุ ฯลฯ มโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ไม่มีขันธ อายุตนะ อะไรที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยธาตุ ๑

[๓๐๔] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย มนินทรีย์ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๐๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย อเปกขินทรีย์ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ไม่มีขันธ อายุตนะ อะไรที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยธาตุ ๕

[๓๐๖] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยวิญญาณเพราะสังขารเป็นปัจจัย ผัสสะเพราะสพายตนะเป็นปัจจัย เวทนาเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา จิต มนสิการ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๐๗] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย อริโมกข์ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ไม่มีขันธ อายุตนะ อะไรที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยธาตุ ๑

[๓๐๘] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย อทุกขมสุขเวทนาสัมปยุตต-
* ธรรม อุปเพกขาสมุทตรธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ไม่มีขันธ อายุตนะ อะไรที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยธาตุ ๕

[๓๐๙] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย สวิตกกถสัจจธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ไม่มีขันธ อายุตนะ อะไรที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยธาตุ ๑

[๓๑๐] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย จิตตธรรม เจตสิกธรรม จิตตสัมปยุตตธรรม จิตตสังสังขารธรรม จิตตสังสังขารสมุฏฐานธรรม จิตต-

* สังสังขารสมุฏฐานสมุทตรธรรม จิตตสังสังขารสมุฏฐานานปริวัตติธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายุตนะ ๑ ธาตุ ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ธาตุ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๑๑] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยสวิตกกถธรรม สัจจธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ไม่มีขันธ อายุตนะ อะไรที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยธาตุ ๑

[๓๑๒] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยอุปเพกขาสมุทตรธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ๓๓ เท่าไร? ธรรมเหล่านั้น ไม่มีขันธ อายุตนะ อะไรที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยธาตุ ๕

สรุปข้อธรรม

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ชาติกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

ชั้น ๔ อายุตนะ ๑ ชาติ ๗ อินทรีย์ ๒ ปฏิจจสมุปบาท ๓

ธรรมมีผัสสะเป็นที่ ๕ อริโมกขเจตสิก มนสิการเจตสิก ธรรม ๓ บท

ในติกะ ธรรม ๗ บทใหม่เห็นตรทุกะ ธรรมที่สัมปยุตด้วยมนายตนะ

อีก ๒ คือที่สัมปยุตด้วยวิตก วิจาร์ และที่สัมปยุตด้วยอุเบกขา

สัมปยุตเตนวิปยุตตปทนิทเทส จป

๘. วิปยุตเตนสัมปยุตตปทนิทเทส

[๓๑๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย รูปชั้น ๕ ธรรมเหล่านั้น ประกอบได้ด้วยชั้น ๕ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? ไม่มีชั้น ๕ อายุตนะ ชาติ ที่ ประกอบได้

[๓๑๔] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย เวทนาชั้น ๕ สัญญาชั้น ๕ สังขารชั้น ๕ วิญญาณชั้น ๕ ฯลฯ สรณธรรม อรณธรรม ธรรมเหล่านั้น ประกอบได้ด้วยชั้น ๕ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? ไม่มีชั้น ๕ อายุตนะ ชาติ ที่ประกอบได้ วิปยุตเตนสัมปยุตตปทนิทเทส จป

๙. สัมปยุตเตนสัมปยุตตปทนิทเทส

[๓๑๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยเวทนาชั้น ๕ สัญญาชั้น ๕ สังขารชั้น ๕ ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบได้ด้วยชั้น ๕ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? ธรรมเหล่านั้น ประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๗ ประกอบได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๑๖] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยวิญญาณชั้น ๕ มนายตนะ จักขวิญญาณธาตุ ฯลฯ มโนธาตุ มโนวิญญาณธาตุ ธรรมเหล่าใดประกอบ ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๑๗] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยสมุทยสัง มรรคสัง ธรรม เหล่าใด ประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ประกอบได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๑๘] ธรรมเหล่าใดประกอบได้ด้วยมโนทริย ธรรมเหล่าใดประกอบ ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๑๙] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยสขินทรีย์ ทุกขินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ประกอบได้ด้วย อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๒๐] ธรรมเหล่าใดประกอบได้ด้วยอุpekขินทรีย์ ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๖ ประกอบได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๒๑] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยสัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมารินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรีย์ อัญญินทรีย์ อัญญาตารินทรีย์ อวิชา สังขารเพราะอวิชาเป็นปัจจัย ธรรมเหล่าใดประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ประกอบได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๒๒] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย วิญญาณเพราะสังขารเป็น ปัจจัย ธรรมเหล่าใดประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วย ชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๒๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย ผัสสะเพราะสพายตนะ- *เป็นปัจจัย ธรรมเหล่าใดประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบ ได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๗ ประกอบได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๒๔] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย เวทนาเพราะผัสสะเป็นปัจจัย ธรรมเหล่าใดประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๗ ประกอบได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๒๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย ตัณหาเพราะเวทนาเป็น- *ปัจจัย อุปาทานเพราะตัณหาเป็นปัจจัย กรรมภพ ธรรมเหล่าใดประกอบ ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ประกอบได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๒๖] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย โสกะ ทุกขะ โทมนัส ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยชั้น ๓

[๓๒๗] ธรรมชาติประกอบด้วย อุปายาส สติปัญญา
สัมปชัญญะ ธรรมชาติประกอบด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น
ประกอบด้วยขันธ ๓ อายตนะ ๑ ชาติ ๑ ประกอบด้วยขันธ ๑ อายตนะ ๑
ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๒๙] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย ฌาน ธรรมเหล่าใด ประกอบ
ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบได้ด้วยขั้น ๒ อย่างตะนะ ๑ ชาติ ๑
ประกอบได้ด้วยขั้น ๑ อย่างตะนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๓๑] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย ผัสสะ เจตนา มนสิการ
 ธรรมเหล่าใดประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบได้ด้วยขั้น ๓
 ยายตนะ ๑ ชาติ ๗ ประกอบได้ด้วยขั้น ๑ ยายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๓๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย จิต ธรรมเหล่าใด ประกอบ
ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยขันธ ๓ ประกอบได้ด้วย
อายตนะ ๑ ธาต ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๓๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย สุขเวทนาสัมปยุตตรธรรม
ทุกขเวทนาสัมปยุตตรธรรม อทุกขมสุขเวทนาสัมปยุตตรธรรม ธรรมเหล่าใด
ประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบได้ด้วยขั้น ๑ ประกอบ
ได้ด้วยอายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๓๓] ธรรมเหล่านี้ ประทับได้ด้วย สุขสทกธรรม อภิเษกสทก-
* ธรรม ธรรมเหล่านี้ ประทับได้ด้วย ธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประทับ
ได้ด้วยขันธ ๑ ประทับได้ด้วยอายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๓๙] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย สเหตุกนเหตุธรรม เหตุ-
* สัมปยุตตนเหตุธรรม นเหตุสเหตุกรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยธรรม
เหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยขันธ ๑ อายตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรม
บางอย่าง

[๓๔๑] ธรรมเหล่านี้ ประกอบได้ด้วย อาสวสัมปตฺตโนอาสวธรรม
 ธรรมเหล่านี้ ประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบได้ด้วย
 พันธ ๑ อายตนะ ๑ ธาต ๑ ธรรมบางอย่าง

Page 26

[๓๔๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย ปราสาทสัมปยุตตธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบได้ด้วยชั้น ๑ อย่างตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๔๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย เจตสิกธรรม จิตตสัมปยุตต-

[๓๔๖] ธรรมเหล่านี้ ประกอบได้ด้วย อุปาทานธรรม กิเลสธรรม

[๓๔๗] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วย สังกิลิฏฐโนกิเลสธรรม

[๓๔๘] ธรรมเหล่านี้ ประกอบได้ด้วย สุขสหคตธรรม อุปเพกขา-

สัมปยุตเตนสัมปยุตตปทนิทเทส จป

[๓๔๙] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย รูปฉันน์ ธรรมเหล่าใด

[๓๕๐] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย เวทนาขันธ สัญญาขันธ

[๓๕๑] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย จักขวยตนะ ฯลฯ

[๓๕๒] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย จักขวิมญานธาตุ ฯลฯ

[๓๕๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย นิโรธัง จักขณทรีย์ ฯลฯ

[๓๕๔] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย มนินทรีย์ ธรรมเหล่าใด

[๓๕๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย สขินทรีย์ ทกขินทรีย์

[๓๕๖] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วย อเปกขินทรีย์ ธรรมเหล่านี้

Page 27

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

[๓๕๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย สัทธินทรีย์ วิริยนทรีย์ สตินทรีย์ สมารินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อนัญญัตตัญญุตสามิตินทรีย์ อัญญิน-

*ทริย อัญญาตาวินทรีย์ อริชา สังขารเพราะอริชาเป็นปัจจัย ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๕๔] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย วิญญาณเพราะสังขาร-

*เป็นปัจจัย ผัสสะเพราะสพายตนะเป็นปัจจัย เวทนาเพราะผัสสะเป็น-

*ปัจจัย ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๕๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย ตัณหาเพราะเวทนาเป็น-

*ปัจจัย อุปาทานเพราะตัณหาเป็นปัจจัย กรรมภพ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๖๐] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย รูปภพ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ไม่มีชั้นร อายุตนะ อะไรๆ ที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยชาติ ๓

[๓๖๑] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย อสัณฺญาภพ เอกโวการภพ ปรีทะ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๔ อายุตนะ ๑ ชาติ ๓ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๖๒] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย อรูปภพ เนวสัณฺญานา-

*สัณฺญาภพ จตโวการภพ โสกะ ทุกข โทมนัส อุปายาส สติปฏิฐาน สัมมปปีธาน อิทธิบาท ฌาน อปัณฺณิกญา อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๖๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย ผัสสะ เวทนา สัณฺญา เจตนา จิต มนสิการ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๖๔] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย อริโมกข์ ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๕ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๖๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย กุศลธรรม อกุศลธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๖๖] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย สุขเวทนาสัมปยุตตธรรม ทุกขเวทนาสัมปยุตตธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๕ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๖๗] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย อทุกขมสุขเวทนา-

*สัมปยุตตธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๑ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๖๘] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย วิปากธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๖๙] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย วิปากธัมมธรรม สังกิลิฐ-

*สังกิลิฐธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ประกอบไม่ได้ด้วยชั้นร ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๗๐] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วย เนวิปากนวิปากธัมม-

*ธรรม อนุปาทินนุปาทานียธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรม

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกถา-บุคคลปัญญัตติปกรณ์
เหล่านั้นประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑ ราช ๗ ประกอบไม่ได้ด้วย
อายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๔๕] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยเหตุธรรม สเหตุกรรม
เหตุสัมปยุตตธรรม เหตุสเหตุกรรม สเหตุกนเหตุกรรม เหตุเหตุสัมป-

*ยุตตธรรม เหตุสัมปยุตตธรรม เหตุสเหตุกรรม สเหตุกนเหตุกรรม ธรรมเหล่าใด
ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑
อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๔๖] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยอัปปัจจยธรรม อสังขต-

*ธรรม สนิทสนนธรรม สปปิกขธรรม รูปธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบ
ไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑
ราช ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๔๗] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยโลกุตตรธรรม ธรรม
เหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ไม่มีชั้น อายุตนะ
อะไร ที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยราช ๖

[๓๔๘] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยอาสวธรรม อาสวสัมป-

*ยุตตธรรม อาสวาสวธรรม อาสวาอาสวสัมปยุตตธรรม อาสวสัมปยุต-

*ในอาสวธรรม ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น
ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๖ . ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑
ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๔๙] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยอนาสวธรรม อาสววิปป-

*ยุตตอนาสวธรรม ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหลา
นั้นไม่มีชั้น อายุตนะ อะไร ที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยราช ๖

[๓๕๐] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยสัญญาชนธรรม คณธรรม

โสมมธรรม โยคธรรม นิวารณธรรม ปรามาสธรรม ปรามาสสัมปยุต-

*ธรรม ปรามาสปรัมภฏฐธรรม ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหลา
นั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๖ ประกอบ
ไม่ได้ด้วย อายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๕๑] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยอปรัมภฏฐธรรม ปรามาส-

*วิปปยุตตอปรัมภฏฐธรรม ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรม
เหล่านั้นไม่มีชั้น อายุตนะอะไร ที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วย ราช ๖

[๓๕๒] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยสාරัมมณธรรม จิตตธรรม

เจตสิกธรรม จิตตสัมปยุตตธรรม จิตตสังสังฐฐธรรม จิตตสังสังฐฐสมุฏ-

*ฐานธรรม จิตตสังสังฐฐสมุฏฐานสหกธรรม จิตตสังสังฐฐสมุฏฐานานปริ-

*วัติธรรม ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประ-

*กอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วย อายุตนะ ๑
ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๕๓] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยอนารัมมณธรรม จิตตวิปป-

*ยุตตธรรม จิตตวิสังสังฐฐธรรม อปาหาธรรม ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่
ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้นประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑
ราช ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๕๔] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยอนปาทินธรรม ธรรม

เหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ไม่มีชั้น อายุตนะ
อะไร ที่ประกอบไม่ได้ ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๕

[๓๕๕] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยอุปาทานธรรม กิเลสธรรม

สังกิลิฐฐธรรม กิเลสสัมปยุตตธรรม กิเลสสังกิลิฐฐธรรม กิเลสสัง-

*กิลิฐฐธรรม สังกิลิฐฐโนกิเลสธรรม กิเลสกิเลสสัมปยุตตธรรม กิเลสสัมป-

*ยุตตโนกิเลสธรรม ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหลา
นั้นประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๖ ประกอบไม่ได้ด้วย
อายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๓๕๖] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยอสังกิลิฐฐธรรม กิเลส-

*วิปปยุตตธรรม อสังกิลิฐฐธรรม ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยธรรม
เหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น ไม่มีชั้น อายุตนะอะไร ที่ประกอบไม่ได้ ประกอบ
ไม่ได้ด้วยราช ๖

[๓๕๗] ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยทสสนปหาดัพพธรรม

ภาวนापหาดัพพธรรม ทสสนปหาดัพพเหตุกรรม ภาวนापหาดัพพ-

เหตุกรรม ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วยธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่านั้น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกฤดา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

อัญญินทริย อัญญาตาวินทริย อวิชชา สังขารเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย
 ผัสสะเพราะสพายตนะเป็นปัจจัย ตัณหาเพราะเวทนาเป็นปัจจัย
 อุปาทานเพราะตัณหาเป็นปัจจัย กรรมภพ โดยขันธสังคหะ อายุตณสังคหะ
 ชาติสังคหะ ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๗
 ประกอบได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง ประกอบไม่ได้ด้วย
 ขันธ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑๐
 ชาติ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๔๑๐] ธรรมเหล่าใดสงเคราะห์ได้ด้วยปริเทวะ โดยขันธสังคหะ
 อายุตณสังคหะ ชาติสังคหะ ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยขันธ อายุตนะ
 ชาติ เท่าไร? ไม่มีขันธ อายุตนะ ชาติ ที่ประกอบได้ ประกอบไม่ได้ด้วย
 ขันธ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๔ อายุตนะ ๑
 ชาติ ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๔๑๑] ธรรมเหล่าใดสงเคราะห์ได้ด้วยโสกะ ทุกข โทมณัส โดย
 ขันธสังคหะ อายุตณสังคหะ ชาติสังคหะ ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยขันธ ๓
 อายุตนะ ๑ ชาติ ๗ ประกอบได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง.
 ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๑
 อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

[๔๑๒] ธรรมเหล่าใดสงเคราะห์ได้ด้วยอุปายาส สติปัญฐาน สัมมปป-
 *ราน อปมัญญา อินทริย ๕ พละ ๕ โพฆณก ๗ อริยมรรค
 มืองค์ ๘ ผัสสะ เจตนา อริโมกข์ มนสิการ เหตุธรรม เหตุสเหตุก-
 *ธรรม เหตุเหตุสัมปยุตตธรรม อาสวธรรม อาสวาสวธรรม อาสว-
 *อาสวสัมปยุตตธรรม สัญโญชนธรรม คันถธรรม โสมมธรรม โยคธรรม
 นิวารณธรรม ปรามาสธรรม อุปาทานธรรม กิเลสธรรม กิเลสสัง-
 *กิลเลสิกรรม กิเลสสังกิลิฏฐธรรม กิเลสกิเลสสัมปยุตตธรรม โดย
 ขันธสังคหะ อายุตณสังคหะ ชาติสังคหะ ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยขันธ
 อายุตนะ ชาติ เท่าไร? ธรรมเหล่านั้นประกอบด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๗
 ประกอบได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้
 ด้วยขันธ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยขันธ ๑ อายุตนะ ๑๐
 ชาติ ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ชาติ ๑ ธรรมบางอย่าง

สังคหิตেনสัมปยุตตวิปปยุตตปทนิทเทส จป
 ๑๒. สัมปยุตเตนสังคหิตาสังคหิตปทนิทเทส

[๔๑๓] ธรรมเหล่าใดประกอบได้ด้วยเวทนาขันธ สัญญาขันธ
 สังขารขันธ ธรรมเหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ชาติ เท่าไร?
 ธรรมเหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๒ ชาติ ๘. สงเคราะห์ไม่ได้
 ด้วยขันธ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ ๒ อายุตนะ ๑๐
 ชาติ ๑๐

[๔๑๔] ธรรมเหล่าใดประกอบได้ด้วยวิญญานขันธ มนายตนะ
 จักขวิญญานธาตุ ฯลฯ มโนธาตุ มโนวิญญานธาตุ ธรรมเหล่านั้น
 สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ
 ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ ๒ อายุตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗

[๔๑๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยสมุทยสัง มัคคสัง ธรรม
 เหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๔ อายุตนะ ๒ ชาติ ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย
 ขันธ ๑ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖

[๔๑๖] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยมณินทริย ธรรมเหล่านั้น
 สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๑ ชาติ ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ
 ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ ๒ อายุตนะ ๑๑ ชาติ ๑๗

[๔๑๗] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยสขินทริย ทุกขินทริย
 โสมนัสสินทริย โทมณัสสินทริย ธรรมเหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๓
 อายุตนะ ๒ ชาติ ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ อายุตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์
 ไม่ได้ด้วยขันธ ๒ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๖

[๔๑๘] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยอุเปกขินทริย ธรรมเหล่านั้น
 สงเคราะห์ได้ด้วยขันธ ๓ อายุตนะ ๒ ชาติ ๗. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ
 อายุตนะ ชาติ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ ๒ อายุตนะ ๑๐ ชาติ ๑๑

[๔๑๙] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยสัทธินทริย วิริยินทริย
 สตินทริย สมารินทริย ปัญญินทริย อนัญญัตถัญญัสสามิตินทริย
 อัญญินทริย อัญญาตาวินทริย อวิชชา สังขารเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
เหตุเหตุสัมปยุตตรธรรม ธรรมเหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๒
ราช ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๖

[๔๓๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยสเหตุกนเหตุธรรม เหตุ
สัมปยุตตเหตุธรรม นเหตุสเหตุธรรม ธรรมเหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วย
ชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ราช ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร?
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑๑ ราช ๑๗

[๔๓๖] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยอสาवรรณ อสาवासวรรณ
อสาवासสัมปยุตตรธรรม ธรรมเหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๒
ราช ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์
ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๖

[๔๓๗] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยอสาवสัมปยุตตโนอสาवรรณ
ธรรมเหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ราช ๑ สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑๑
ราช ๑๗

[๔๓๘] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยสัญญาชนธรรม คันถธรรม
โอรุธรรม โยคธรรม นิวารณธรรม ปรามาสธรรม ปรามาสปรัมภฏฐ-
*ธรรม ธรรมเหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๒ ราช ๒. สงเคราะห์
ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑
อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๖

[๔๓๙] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยปรามาสสัมปยุตตรธรรม ธรรม
เหล่านั้นสงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ราช ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย
ชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑๑ ราช ๑๗

[๔๔๐] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยจิตตธรรม ธรรมเหล่านั้น
สงเคราะห์ได้ด้วย ชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ราช ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น
อายุตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๒ อายุตนะ ๑๑ ราช ๑๗

[๔๔๑] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยเจตสิกธรรม จิตตสัมปยุตต-
*ธรรม จิตตสังสังขารธรรม จิตตสังสังขารสมุฏฐานธรรม จิตตสังสังขารสมุฏ-
*ฐานสหกรรม จิตตสังสังขารสมุฏฐานานุปริวัติธรรม ธรรมเหล่านั้น
สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ราช ๗. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ
ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑๑ ราช ๑๑

[๔๔๒] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยอุปาทานธรรม กิเลสธรรม
กิเลสสังกิลิสิกธรรม กิเลสสังกิลิฏฐธรรม กิเลสกิเลสสัมปยุตตรธรรม
ธรรมเหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๒ ราช ๒. สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐
ราช ๑๖

[๔๔๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบได้ด้วยสังกิลิฏฐโนกิเลสธรรม
กิเลสสัมปยุตตโนกิเลสธรรม สวิตกกกรรม สวิจารธรรม สปปิตกกรรม
ปิติสหคตธรรม สุขสหคตธรรม อุปกขาสหคตธรรม ธรรมเหล่านั้น
สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร? ธรรมเหล่านั้นสงเคราะห์ได้ด้วย
ชั้น ๑ อายุตนะ ๑ ราช ๑. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช
เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑๑ ราช ๑๗

สัมปยุตเตนสังกิตาสังกิตปทนิทเทส จ

๑๓. อสังกิตเตนสัมปยุตตวิปปยุตตปทนิทเทส

[๔๔๔] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยรูปขันธ์ โดยขันธ์สังกะ
อายุตนสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยชั้น อายุตนะ
ราช เท่าไร? ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑ ราช ๑
ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร? ประกอบไม่ได้
ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วย อายุตนะ ๑ ราช ๑
ธรรมบางอย่าง

[๔๔๕] ธรรมเหล่าใด สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยธัมมายตนะ ธรรมราช
อิตถินทรีย์ ปริสินทรีย์ ชีวิตินทรีย์ นามรูปเพราะวิญญานเป็นปัจจัย
อสังญากภ เอกโวการภ ชาติ ขรา มรณะ โดยขันธ์สังกะ
อายุตนสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้นประกอบได้ด้วยชั้น ๓ อายุตนะ ๑
ราช ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร?
ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๐ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตนะ ๑

ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๔๔๖] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยรูปภพ เนวสัญญานา-

* สัญญาภพ จตฺวาการภพ อิทธิบาท โดยชั้นรสังคะ อายุตนสังคะ

ราชสังคะ ธรรมเหล่านี้ประกอบได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร? ไม่มี
ชั้น อายุตนะ ราชที่ประกอบได้. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร?
ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑ ราช ๓ ประกอบไม่ได้ด้วย อายุตนะ ๑

ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๔๔๗] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยกุศลธรรม อกุศลธรรม

สุขเวทนาสัมปยุตตธรรม ทุกขเวทนาสัมปยุตตธรรม อทุกขมสุขเวทนา-

* สัมปยุตตธรรม วิปากธรรม วิปากัมมธรรม อนุปาทินนูปาทานีธรรม

สังกิลิฐฐังกิเลสกรรม อสังกิลิฐฐาสังกิเลสกรรม สวิตกกสวิจารธรรม

อวิตกกสวามัตตธรรม ปิติสหคตธรรม สุขสหคตธรรม อเปกขาสหคตธรรม

ทิสสนปหาตัพพธรรม กวานาปหาตัพพธรรม ทิสสนปหาตัพพเหตุกรรม

กวานาปหาตัพพเหตุกรรม आयคามิธรรม อปายคามิธรรม เสกขธรรม

อเสกขธรรม มหัคคตธรรม อปมาณธรรม ปริตตารัมมณธรรม มหัคคตา-

* รัมมณธรรม อปมาณารัมมณธรรม หีนธรรม ปณัตตธรรม มัจฉัตต-

* นิยตธรรม สัมมัตตนิยตธรรม มัคคารัมมณธรรม มัคคเหตุกรรม

มัคคาริบัติธรรม อติตารัมมณธรรม อนาคตารัมมณธรรม ปิจูปปินนา-

* รัมมณธรรม อัมมัตตารัมมณธรรม พหิทธารัมมณธรรม อัมมัตตพหิ-

* ธารัมมณธรรม สเหตุกรรม เหตุสัมปยุตตธรรม สเหตุกนเหตุกรรม

เหตุสัมปยุตตนเหตุกรรม เนเหตุสเหตุกรรม โดยชั้นรสังคะ อายุตน-

* สังคะ ราชสังคะ ธรรมเหล่านี้ประกอบได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช เท่าไร?

ไม่มีชั้น อายุตนะ ราชที่ประกอบได้. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช
เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑ ราช ๓ ประกอบไม่ได้ด้วย
อายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๔๔๘] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยรูปิธรรม โดยชั้นรสังคะ

อายุตนสังคะ ราชสังคะ ธรรมเหล่านี้ประกอบได้ด้วยชั้น ๓ ประกอบ

ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ

ราช เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๐ ประกอบไม่

ได้ด้วยอายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๔๔๙] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยรูปิธรรม โลกุตตรธรรม

อนาสวธรรม อาสวสัมปยุตตธรรม อาสวสัมปยุตโนอนาสวธรรม อาสว-

* ธิปยุตตอนาสวธรรม อสัณฺโณชานิธรรม อคันถานิธรรม อนินฺนนิธรรม

อโยคานิธรรม อนิราณิธรรม อปรัมภิฐธรรม ปรามาสสัมปยุตตธรรม

ปรามาสวิปยุตตอปรัมภิฐธรรม สารัมมณธรรม โดยชั้นรสังคะ

อายุตนสังคะ ราชสังคะ ธรรมเหล่านี้ ประกอบได้ด้วยชั้น อายุตนะ

ราช เท่าไร? ไม่มีชั้น อายุตนะ ราชที่ประกอบได้. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น

อายุตนะ ราช เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑ ราช ๓ ประกอบ

ไม่ได้ด้วย อายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๔๕๐] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยอนารัมมณธรรม โนจิตต-

* ธรรม จิตตวิปยุตตธรรม จิตตวิสังกิลิฐธรรม จิตตสมุฏฐานธรรม

จิตตสทฺทธรรม จิตตานุปริวัติธรรม พาหิรธรรม อุปาทธรรม โดย

ชั้นรสังคะ อายุตนสังคะ ราชสังคะ ธรรมเหล่านี้ ประกอบได้ด้วยชั้น

อายุตนะ ราช เท่าไร? ธรรมเหล่านี้ ประกอบได้ด้วยชั้น ๓ ประกอบได้

ด้วยอายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง. ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น อายุตนะ ราช

เท่าไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตนะ ๑๐ ราช ๑๐ ประกอบไม่ได้

ด้วยอายุตนะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

[๔๕๑] ธรรมเหล่านี้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยอนุปาทานีธรรม

อุปาทานสัมปยุตตธรรม อุปาทานสัมปยุตโนอุปาทานธรรม อุปาทาน-

* ธิปยุตตอนุปาทานีธรรม อสังกิเลสกรรม อสังกิลิฐธรรม กิเลส-

* สัมปยุตตธรรม สังกิลิฐโนกิเลสกรรม กิเลสสัมปยุตโนกิเลสกรรม

กิเลสวิปยุตตอสังกิเลสกรรม ทิสสนปหาตัพพธรรม กวานาปหาตัพพ-

* ธรรม ทิสสนปหาตัพพเหตุกรรม กวานาปหาตัพพเหตุกรรม สวิตกก-

* ธรรม สวิจารธรรม สปปิติกกรรม ปิติสหคตธรรม สุขสหคตธรรม

อเปกขาสหคตธรรม นกามาวจรธรรม รูปาวจรธรรม อรูปาวจรธรรม

อปริยาป็นธรรม นิยานิกกรรม นิยตธรรม อนุตตรธรรม สรณธรรม

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
โดยชั้นรสังกะ อายุตณสังกะ ราชสังกะ ธรรมเหล่านั้น ประกอบได้ด้วย
ชั้น อายุตณะ ราช เทาไร? ไม่มีชั้น อายุตณะ ราช ที่ประกอบได้. ประกอบ
ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตณะ ราช เทาไร? ประกอบไม่ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตณะ ๑
ราช ๗ ประกอบไม่ได้ด้วยอายุตณะ ๑ ราช ๑ ธรรมบางอย่าง

อสังคหิตนสัมปยุตตวิปปยุตตปทนิทเทส จบ

๑๔. วิปปยุตตเตนสังคหิตาสังคหิตปทนิทเทส

[๔๕๒] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยรูปชั้น ธรรมเหล่านั้น
สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น อายุตณะ ราช เทาไร? ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ได้ด้วย
ชั้น ๔ อายุตณะ ๒ ราช ๘. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตณะ ราช เทาไร?
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตณะ ๑๐ ราช ๑๐

[๔๕๓] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยเวทนาชั้น สัญญาชั้น
สังขารชั้น วิญญาณชั้น มนายตณะ มนินทริย ธรรมเหล่านั้น ยกเว้น
อสังขตะออกจากชั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตณะ ๑๑ ราช ๑๑.
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตณะ ราช เทาไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔
อายุตณะ ๑ ราช ๗

[๔๕๔] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยจักขวายตนะ ฯลฯ
โณฐัพพายตนะ จักขุราช ฯลฯ โณฐัพพราช ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์
ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตณะ ๒ ราช ๘. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตณะ ราช
เทาไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตณะ ๑๐ ราช ๑๐

[๔๕๕] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยจักขุวิญญาณราช โสต-
*วิญญาณราช มานวิญญาณราช ชิวหาวิญญาณราช กายวิญญาณราช
มโนราช มโนวิญญาณราช ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากชั้น
สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตณะ ๑๒ ราช ๑๗. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น
อายุตณะ ราช เทาไร? ไม่มีชั้น อายุตณะ อะไรๆ ที่สงเคราะห์ไม่ได้
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยราช ๑

[๔๕๖] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยทุกขสัง ธรรมเหล่านั้น
สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตณะ ๒ ราช ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น
อายุตณะ ราช เทาไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตณะ ๑๐ ราช ๑๐

[๔๕๗] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยสมุทตสัง มัคคสัง ธรรม
เหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากชั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตณะ ๑๒
ราช ๑๘. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตณะ ราช เทาไร? ไม่มีชั้น อายุตณะ
ราช อะไรๆ ที่สงเคราะห์ไม่ได้

[๔๕๘] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยนิโรธสัง จักขุทริย
โสตินทริย มานินทริย ชิวหินทริย กายินทริย อิตถินทริย ปรีสินทริย
ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตณะ ๒ ราช ๘. สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยชั้น อายุตณะ ราช เทาไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตณะ ๑๐
ราช ๑๐

[๔๕๙] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยมนินทริย ธรรมเหล่านั้น
ยกเว้นอสังขตะออกจากชั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๑ อายุตณะ ๑๑ ราช ๑๑.
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตณะ ราช เทาไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๔
อายุตณะ ๑ ราช ๗

[๔๖๐] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยสขินทริย ทุกขินทริย
โสมนัสสินทริย โทมนัสสินทริย ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากชั้น
สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตณะ ๑๒ ราช ๑๘. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น
อายุตณะ ราช เทาไร? ไม่มีชั้น อายุตณะ ราช อะไรๆ ที่สงเคราะห์ไม่ได้

[๔๖๑] ธรรมเหล่านี้ ประกอบได้ด้วยอุปเพกขินทริย ธรรมเหล่านั้น
ยกเว้นอสังขตะออกจากชั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตณะ ๑๒ ราช ๑๓.
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตณะ ราช เทาไร? ไม่มีชั้น อายุตณะ อะไรๆ
ที่สงเคราะห์ไม่ได้ สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยราช ๕

[๔๖๒] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยสัททินทริย วิริยินทริย
สตินทริย สมารินทริย ปัญญินทริย อนัญญัตถัญญัสสามิตินทริย
อัญญินทริย อัญญาตาวินทริย อวิชา สังขารเพราะอวิชาเป็นปัจจัย
ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากชั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๕ อายุตณะ ๑๒
ราช ๑๘. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น อายุตณะ ราช เทาไร? ไม่มีชั้น
อายุตณะ ราช อะไรๆ ที่สงเคราะห์ไม่ได้

[๔๖๓] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยวิญญาณเพราะสังขาร-

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ชาติกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

*เป็นปัจจัย ผัสสะเพราะสพายตนะเป็นปัจจัย เวทนาเพราะผัสสะเป็น-

*ปัจจัย ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากขั้น สกฺเขระหิได้ด้วยขั้น ๑
อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๑. สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร?
สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑ ชาติ ๗

[๔๖๔] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยตัณหาเพราะเวทนาเป็น-

*ปัจจัย อุปาทานเพราะตัณหาเป็นปัจจัย กรรมภพ ธรรมเหล่านั้น ยกเว้น
อสังขตะออกจากขั้น สกฺเขระหิได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘.
สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร? ไม่มีขั้น อายตนะ ชาติ
อะไร ที่สกฺเขระหิไม่ได้

[๔๖๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยอุปปัตติภพ สัญญาภพ
ปัญจโวการภพ ธรรมเหล่านั้น สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๒
ชาติ ๓. สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร? สกฺเขระหิไม่ได้
ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๕

[๔๖๖] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยกามภพ ธรรมเหล่านั้น
สกฺเขระหิได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๒ ชาติ ๕. สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น
อายตนะ ชาติ เท่าไร? สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๓

[๔๖๗] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยรูปภพ อสัญญายภพ
เอกโวการภพ ปรีทเว ธรรมเหล่านั้น สกฺเขระหิได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๒
ชาติ ๘. สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร? สกฺเขระหิไม่ได้
ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑๐ ชาติ ๑๐

[๔๖๘] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยอรุภพ เนวสัญญา-

*นาสัญญายภพ จตโวการภพ โสกะ ทุกข โทมนัส อุปายาส สติปฏิฐาน
สัมมปปธาน อิทธิบาท ฌาน อัมปมัญญา อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗
อริยมรรคมองค์ ๘ ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากขั้น สกฺเขระหิ
ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘. สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ
ชาติ เท่าไร? ไม่มีขั้น อายตนะ ชาติ อะไร ที่สกฺเขระหิไม่ได้

[๔๖๙] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยผัสสะ เวทนา สัญญา
เจตนา จิต มนสิการ ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากขั้น สกฺเขระหิ
ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑๑ ชาติ ๑๑. สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ
ชาติ เท่าไร? สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑ ชาติ ๗

[๔๗๐] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยอิโมกข์ ธรรมเหล่านั้น
ยกเว้นอสังขตะออกจากขั้น สกฺเขระหิได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๒ ชาติ ๑๗.
สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร? ไม่มีขั้น อายตนะ อะไร
ที่สกฺเขระหิไม่ได้ สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยชาติ ๑

[๔๗๑] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยกุศลธรรม อกุศลธรรม
สุขเวทนาสัมปยุตตธรรม ทุกขเวทนาสัมปยุตตธรรม ธรรมเหล่านั้น
ยกเว้นอสังขตะออกจากขั้น สกฺเขระหิได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘.
สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร? ไม่มีขั้น อายตนะ ชาติ
อะไร ที่สกฺเขระหิไม่ได้

[๔๗๒] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยอัปยาคตธรรม ธรรม
เหล่านั้น สกฺเขระหิได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๒ ชาติ ๒. สกฺเขระหิไม่ได้
ด้วยขั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร? สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายตนะ ๑๐
ชาติ ๑๖

[๔๗๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยอทุกขมสุขเวทนาสัม-

*ปยุตตธรรม วิปากธรรม ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากขั้น
สกฺเขระหิได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๒ ชาติ ๑๓. สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น
อายตนะ ชาติ เท่าไร? ไม่มีขั้น อายตนะ อะไร ที่สกฺเขระหิไม่ได้
สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยชาติ ๕

[๔๗๔] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยวิปากธัมมธรรม สังกิเลส-

*สังกิเลสกรรม ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะออกจากขั้น สกฺเขระหิ
ได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๑๒ ชาติ ๑๘. สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ
ชาติ เท่าไร? ไม่มีขั้น อายตนะ ชาติ อะไร ที่สกฺเขระหิไม่ได้

[๔๗๕] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยเนววิปากนวิปากธัมม-

*ธรรม อนุปาทินนุปาทานียธรรม อนุปาทินนนานุปาทานียธรรม อสัง-
*กิเลสสังกิเลสกรรม ธรรมเหล่านั้น สกฺเขระหิได้ด้วยขั้น ๔ อายตนะ ๒
ชาติ ๘. สกฺเขระหิไม่ได้ด้วยขั้น อายตนะ ชาติ เท่าไร? สกฺเขระหิไม่ได้ด้วย

ขั้นที่ ๑ อายตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๐

[๔๓๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยอสังกิเลสสังกิเลส-

[๔๗๘] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยสวิตักกสวิจารธรรม

[๔๗๙] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยอภิปุจฉาวิญญานมัตตธรรม

[๔๘๐] ธรรมเหล่านี้ประกอบไม่ได้ด้วยวิตักกาวิจารธรรม ธรรม

[๔๘๑] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยอปกษาสหคตธรรม ธรรม

[๔๘๒] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยทัสสนปหาตัพพธรรม

*** ธรรม อัจยคามิธรรม อปจยคามิธรรม เสกขธรรม อเสกขธรรม**

[๔๘๓] ธรรมเหล่านี้ ประกอบได้ด้วยเนวทัสสนภาวนาปหัตตพ-

*ปัจจัยที่มีอิทธิพล แนวเสกขานาเสกขธรรม ปริตตธรรม ธรรมเหล่านั้น

[๔๘๔] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยอัปปมาณธรรม ปณิ-

[๔๘๕] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยปริตตารัมมณธรรม ธรรม

[๔๘๖] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยมหัคคตารัมมณธรรม

[๔๘๓] ธรรมเหล่าใด ประกอบไม่ได้ด้วยมัชฌิมนิธิธรรม อนัตตธรรม

[๔๘๘] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยอุปปีนธรรม อนุปปีน-

Page 38

*ธรรม ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ได้ด้วยขั้นที่ ๔ อายุตะนะ ๒ ธาตุ ๘. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น อายุตะนะ ธาตุ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยขั้น ๑ อายุตะนะ ๑๐ ธาตุ ๑๐

[๔๙๐] ธรรมชาติของธรรมชาติ ธรรมชาติไม่ได้ด้วยปัจจัยป็นธรรมชาติธรรม
อรรถัตตพหิตถารมมธรรม ธรรมชาตินั้น ยกเว้นอสังขตออกจากชั้น
สังเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๒. สังเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น
อายุตนะ ธาตุ เทาไร? ไม่มีชั้น อายุตนะ อะไรๆ ที่สังเคราะห์ไม่ได้
สังเคราะห์ไม่ได้ด้วยธาตุ ๖

[๔๙๒] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยอเหตุกธรรม เหตุ-

[๔๙๓] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยอัปปัจจยธรรม อสังขต-

[๔๙๕] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยอาสวธรรม อาสวสัม-

[๔๙๖] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยสาสวธรรม อาสว-

[๔๙๗] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยอนาสวธรรม อาสว-

[๔๙๙] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยปรมัตถธรรม ปรมาส-

Page 39

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกถา-บุคคลบัญญัติปกรณ์

* ป็นนธรรม สุตตรธรรม ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ आयตนะ ๒
ธาตุ ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น आयตนะ ธาตุ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้
ด้วยชั้น ๑ आयตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๖

[๕๑๓] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยนภาพาวจรธรรม อปรียา-

* ป็นนธรรม อนุตตรธรรม ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๔ आयตนะ ๒
ธาตุ ๔. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น आयตนะ ธาตุ เท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วย
ชั้น ๑ आयตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๐

[๕๑๔] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยรูปาวจรธรรม รูปาวจร-

* ธรรม นียานิกธรรม นียตธรรม สรณธรรม ธรรมเหล่านั้น ยกเว้น
อสังขตะออกจากชั้น สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘.
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น आयตนะ ธาตุ เท่าไร? ไม่มีชั้น आयตนะ ธาตุ
อะไรๆ ที่สงเคราะห์ไม่ได้

[๕๑๕] ธรรมเหล่านี้ ประกอบไม่ได้ด้วยนรูปาวจรธรรม นรูปา-

* วจรธรรม อนียานิกธรรม อนียตธรรม อสรณธรรม ธรรมเหล่านั้น
สงเคราะห์ได้ด้วยชั้น आयตนะ ธาตุ เท่าไร? ธรรมเหล่านั้น สงเคราะห์ได้ด้วย
ชั้น ๔ आयตนะ ๒ ธาตุ ๒. สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น आयตนะ ธาตุ เท่าไร?
สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชั้น ๑ आयตนะ ๑๐ ธาตุ ๑๖

สรุปข้อธรรมดังกล่าวมาแล้ว

ธัมมัตตะ ธัมมธัต ชีวิตินทรีย์ นามรูป สฬายตนะ ขาติ
ขรา และมรณะ ไม่ได้ ๒ ติกะ

ในหมวดแรก ได้ธรรม ๓ และ ๑๐ ในหมวดถัดมาได้ธรรม ๑๔
ในหมวดสุดท้าย ได้ธรรม ๖

ธรรม ๔๗ เหล่านี้ ดังพรรณนามาจะนี้ ย่อมได้โดยสมุจเจต และ
โดยโมฆปจจนะ ฉะนั้นแล

วิปยุตเตนสังคหิตาสังคหิตปทนิเทศ จบ

ราชกถาปกรณ์ จบบริบูรณ์

อุทเทสวาร

[๑] บัญญัติ ๖ คือ

๑. ชั้นบัญญัติ
๒. आयตनบัญญัติ
๓. ธาตุบัญญัติ
๔. สัจจบัญญัติ
๕. อินทรีย์บัญญัติ
๖. บุคคลบัญญัติ

๑. ชั้นบัญญัติ

[๒] การบัญญัติธรรมที่เป็นหมวดหมู่กันว่า ชั้น มีเท่าไร ธรรมที่เป็น
หมวดหมู่กันมี ๕ คือ

๑. รูปชั้น
๒. เวทนาชั้น
๓. สัญญาชั้น
๔. สังขารชั้น
๕. วิญญาณชั้น

การบัญญัติธรรมที่เป็นหมวดหมู่กันว่า ชั้น ก็มี ๕ ตามจำนวนหมวด
ธรรมเหล่านี้

๒. आयตनบัญญัติ

[๓] การบัญญัติธรรมอันเป็นบ่อเกิดว่า आयตนะ มีเท่าไร ธรรมอันเป็น
บ่อเกิดมี ๑๒ คือ

๑. จักขายตนะ
๒. รูปายตนะ
๓. โสตายตนะ
๔. สัททายตนะ
๕. ชานายตนะ
๖. คันธายตนะ
๗. ชิวหายตนะ
๘. รสายตนะ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ชาติกถา-บุคคลบัญญัติปกรณ์

๙. กายาตนะ
๑๐. โผฏฐัพพาทนะ
๑๑. มนาคตนะ
๑๒. ฐัมมาตนะ

การบัญญัติธรรมที่เป็นบ่อเกิดว่า อาตนะ ก็มี ๑๒ ตามจำนวนธรรมเหล่านี้

๓. ชาติบัญญัติ

[๔] การบัญญัติธรรมที่ทรงตัวอยู่ว่า ชาติ มีเท่าไร ธรรมที่ทรงตัวอยู่มี ๑๘ คือ

๑. จักขุชาติ
๒. รูปชาติ
๓. จักขุวิญญาณชาติ
๔. โสตรชาติ
๕. สัททชาติ
๖. โสตรวิญญาณชาติ
๗. ฆานชาติ
๘. คันธชาติ
๙. ฆานวิญญาณชาติ
๑๐. ชิวหาชาติ
๑๑. รสชาติ
๑๒. ชิวหาวิญญาณชาติ
๑๓. กายชาติ
๑๔. โผฏฐัพพชาติ
๑๕. กายวิญญาณชาติ
๑๖. มโนชาติ
๑๗. ฐัมมชาติ
๑๘. มโนวิญญาณชาติ

การบัญญัติธรรมที่ทรงตัวอยู่ว่า ชาติ ก็มี ๑๘ ตามจำนวนธรรมเหล่านี้

๔. สัจจบัญญัติ

[๕] การบัญญัติธรรมที่เป็นของจริงว่า สัจจะ มีเท่าไร ธรรมที่เป็นของจริง มี ๔ คือ

๑. ทุกขสัจจะ
๒. สมุทัยสัจจะ
๓. นิโรธสัจจะ
๔. มัคคสัจจะ

การบัญญัติธรรมที่เป็นของจริงว่า สัจจะ ก็มี ๔ ตามจำนวนธรรมเหล่านี้

๕. อินทริยบัญญัติ

[๖] การบัญญัติธรรมที่เป็นใหญ่ว่า อินทริย มีเท่าไร ธรรมที่เป็นใหญ่ มี ๒๒ คือ

๑. จักขุอินทริย
๒. โสตรอินทริย
๓. ฆานอินทริย
๔. ชิวหาอินทริย
๕. กายอินทริย
๖. มนินทริย
๗. อิตถินทริย
๘. ปรีสินทริย
๙. ชีวิตินทริย
๑๐. สุขินทริย
๑๑. ทกขินทริย
๑๒. โสมนัสสินทริย
๑๓. โทมนัสสินทริย
๑๔. อเปกขินทริย
๑๕. สัทธินทริย
๑๖. วิริยอินทริย
๑๗. สตินทริย

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญาธิปการณ

- ๑๘. สมารินทรีย์
- ๑๙. ปัญญินทรีย์
- ๒๐. อนัญญัตถัญญัสสามิตินทรีย์
- ๒๑. อัญญินทรีย์
- ๒๒. อัญญาตาวินทรีย์

การบัญญัติธรรมที่เป็นใหญ่ว่า อินทรีย์ ก็มี ๒๒ ตามจำนวนธรรมเหล่านี้

๖. บุคคลบัญญัติ

การบัญญัติจำพวกบุคคลของบุคคลทั้งหลาย มีเท่าไร
เอกกมาตिका

(บุคคล ๑ จำพวก)

[๗] บุคคลผู้พ้นแล้วในสมัย

บุคคลผู้ที่มีชีพพ้นแล้วในสมัย

บุคคลผู้มีธรรมกำเริบ

บุคคลผู้มีธรรมไม่กำเริบ

บุคคลผู้มีธรรมอันเสื่อม

บุคคลผู้มีธรรมอันไม่เสื่อม

บุคคลผู้ควรโดยเจตนา

บุคคลผู้ควรโดยตามรักษา

บุคคลผู้ที่เป็นปฏิชน

โคตรภูบุคคล

บุคคลผู้งดเว้นเพราะกลัว

บุคคลผู้มีชีผู้งดเว้นเพราะกลัว

บุคคลผู้ควรแก่การบรรลุมรรคผล

บุคคลผู้ไม่ควรแก่การบรรลุมรรคผล

บุคคลผู้เที่ยงแล้ว

บุคคลผู้ไม่เที่ยง

บุคคลผู้ปฏิบัติ

บุคคลผู้ตั้งอยู่แล้วในผล

บุคคลผู้ชื่อว่า สมสัสซี

บุคคลผู้ชื่อว่า รูธักปี

บุคคลผู้เป็นอริยะ

บุคคลผู้ไม่เป็นอริยะ

บุคคลผู้เป็นเสกขะ

บุคคลผู้เป็นอเสกขะ

บุคคลผู้เป็นเสกขะก็มีชี ผู้เป็นอเสกขะก็มีชี

บุคคลผู้มีวิชา ๓

บุคคลผู้มีอภิญา ๖

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระปัจเจกพุทธเจ้า

บุคคลผู้ชื่อว่า อภโตภาควิมุต

บุคคลผู้ชื่อว่า ปัญญาวิมุต

บุคคลผู้ชื่อว่า กายสักขี

บุคคลผู้ชื่อว่า ทิฏฐิปัตตะ

บุคคลผู้ชื่อว่า สัทธาวิมุต

บุคคลผู้ชื่อว่า ธรรมานุสारी

บุคคลผู้ชื่อว่า สัทธานุสारी

บุคคลผู้ชื่อว่า สัตตักขัตตูปรมะ

บุคคลผู้ชื่อว่า โกลังโกละ

บุคคลผู้ชื่อว่า เอกพีชี

บุคคลผู้ชื่อว่า สกทาคามี

บุคคลผู้ชื่อว่า อนาคามี

บุคคลผู้ชื่อว่า อันตราปรินิพพายี

บุคคลผู้ชื่อว่า อุปัจจปรินิพพายี

บุคคลผู้ชื่อว่า อสังขารปรินิพพายี

บุคคลผู้ชื่อว่า สสังขารปรินิพพายี

บุคคลผู้ชื่อว่า อุทังโสโตกนิฏฐคามิ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปกรณ์

บุคคลผู้ชื่อว่า โสตาบัน
บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งซึ่งโสตาปัตติผล
บุคคลผู้ชื่อว่า สกทาคามี
บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งซึ่งสกทาคามีผล
บุคคลผู้ชื่อว่า อนาคามี
บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งซึ่งอนาคามีผล
บุคคลผู้ชื่อว่า อรหันต์
บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งซึ่งอรหันต์ผล
เอกกมาติกา จบ
ทุกมาติกา

[๘] บุคคล ๒ จำพวก

บุคคลผู้มกโกรธ
บุคคลผู้ผูกโกรธ
บุคคลผู้ลบหลู่บุญคุณของผู้อื่น
บุคคลผู้ตีเสมอผู้อื่น
บุคคลผู้มีความริษยา
บุคคลผู้มีความตระหนี่
บุคคลผู้โง่เขลา
บุคคลผู้ไม่มารยา
บุคคลผู้ไม่มีหิริ
บุคคลผู้ไม่มีโอตตปปะ
บุคคลผู้ว่างาย
บุคคลผู้ไม่มีตรชั่ว
บุคคลผู้มีทวารอันไม่คุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย
บุคคลผู้ไม่รู้ประมาณในโภชนะ
บุคคลผู้มีสติหลง
บุคคลผู้ไม่มีสัมปชัญญะ
บุคคลผู้มีศีลวิบัติ
บุคคลผู้มีที่ฐิวิบัติ
บุคคลผู้มีสัญญาภายใน
บุคคลผู้มีสัญญาภายนอก
บุคคลผู้ไม่มกโกรธ
บุคคลผู้ไม่ผูกโกรธ
บุคคลผู้ไม่ลบหลู่บุญคุณของผู้อื่น
บุคคลผู้ไม่ตีเสมอผู้อื่น
บุคคลผู้ไม่มีความริษยา
บุคคลผู้ไม่มีความตระหนี่
บุคคลผู้ไม่โง่เขลา
บุคคลผู้ไม่มารยา
บุคคลผู้มีหิริ
บุคคลผู้มีโอตตปปะ
บุคคลผู้ว่างาย
บุคคลผู้มีมิตรดี
บุคคลผู้มีทวารอันคุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย
บุคคลผู้รู้ประมาณในโภชนะ
บุคคลผู้มีสติตั้งมั่น
บุคคลผู้มีสัมปชัญญะ
บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยศีล
บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยที่ฐิ
บุคคล ๒ จำพวกที่หาได้ยากในโลก
บุคคล ๒ จำพวกที่ให้อิ่มได้ยาก
บุคคล ๒ จำพวกที่ให้อิ่มได้ง่าย
อาสวะย่อมเจริญแก่บุคคล ๒ จำพวก
อาสวะย่อมไม่เจริญแก่บุคคล ๒ จำพวก
บุคคลผู้มีอริยาศัยเลว
บุคคลผู้มีอริยาศัยประณีต

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปกรณ์

บุคคลผู้โง่มแล้ว

บุคคลผู้ให้คนอื่นโง่ม

ทุกมาติกา จบ

ติกมาติกา

[๙] บุคคล ๓ จำพวก

บุคคลผู้ไม่มีความหวัง

บุคคลผู้มีความหวัง

บุคคลผู้มีความหวังปราศไปแล้ว

บุคคลเปรียบด้วยคนไข้ ๓ จำพวก

บุคคลผู้ชื่อว่า กายล็กขี

บุคคลผู้ชื่อว่า ทิฏฐิปัตตะ

บุคคลผู้ชื่อว่า สัทธาริมุต

บุคคลผู้วิเวจาเหมือนนฤ

บุคคลผู้วิเวจาเหมือนดอกไม้

บุคคลผู้วิเวจาเหมือนน้ำผึ้ง

บุคคลผู้มีจิตเหมือนแผ่นเรือร้าง

บุคคลผู้มีจิตเหมือนฟ้าแลบ

บุคคลผู้มีจิตเหมือนฟ้าผ่า

บุคคลผู้บอด

บุคคลผู้มีตาข้างเดียว

บุคคลผู้มีตาสองข้าง

บุคคลผู้มีปัญญาดังหม้อคว่ำ

บุคคลผู้มีปัญญาดังหน้าตึก

บุคคลผู้มีปัญญามาก

บุคคลบางจำพวกยังไม่สิ้นทั้งกามราคะและภวราคะ

บุคคลบางจำพวกสิ้นกามราคะแล้วแต่ภวราคะยังมีอยู่

บุคคลบางจำพวกสิ้นหมดแล้วทั้งกามราคะและภวราคะ

บุคคลเสมือนรอยขีดในหิน

บุคคลเสมือนรอยขีดในแผ่นดิน

บุคคลเสมือนรอยขีดในน้ำ

บุคคลเปรียบด้วยผ้าปาน ๓ จำพวก

บุคคลเปรียบด้วยผ้าแคว้นกาสิ ๓ จำพวก

บุคคลที่ประมาณได้ง่าย

บุคคลที่ประมาณได้ยาก

บุคคลที่ประมาณไม่ได้

บุคคลบางคนไม่ควรสมาคม ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าใกล้

บุคคลบางคนควรสมาคม ควรคบ ควรเข้าใกล้

บุคคลบางคนควรสักการะเคารพแล้ว จึงสมาคมจึงคบ จึงเข้าใกล้

บุคคลบางคนควรเกลียด ไม่ควรสมาคม ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าใกล้

บุคคลบางคนควรเฉยๆ เสีย ไม่ควรสมาคม ไม่ควรคบ ไม่ควร

เข้าใกล้

บุคคลบางคนควรสมาคม ควรคบ ควรเข้าใกล้

บุคคลบางคนมีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล มีปกติทำพอประมาณใน

สมาธิ มีปกติทำพอประมาณในปัญญา

บุคคลบางคนมีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีลด้วย มีปกติทำให้บริบูรณ์

ในสมาธิด้วย มีปกติทำพอประมาณในปัญญา

บุคคลบางคนมีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีลด้วย มีปกติทำให้บริบูรณ์

ในสมาธิด้วย มีปกติทำให้บริบูรณ์ในปัญญาด้วย

คาสดา ๓ ประเภท

คาสดา ๓ ประเภท แม้อื่นอีก

ติกมาติกา จบ

จตุกกมาติกา

[๑๐] บุคคล ๔ จำพวก

คนที่เป็นอัสถบุรุษ

คนที่เป็นอัสถบุรุษยิ่งกว่าอัสถบุรุษ

คนที่เป็นสัถบุรุษ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปกรณ์

คนที่เป็นสัตว์บุรุษยิ่งกว่าสัตว์บุรุษ

คนลามก

คนลามกยิ่งกว่าคนลามก

คนดี

คนดียิ่งกว่าคนดี

คนมีธรรมลามก

คนมีธรรมลามกยิ่งกว่าคนมีธรรมลามก

คนมีธรรมงาม

คนมีธรรมงามยิ่งกว่าคนมีธรรมงาม

คนมีที่ติ

คนมีที่ติมาก

คนมีที่ติน้อย

คน ไม่มีที่ติ

บุคคลผู้เป็นอุคฆฏัตถุญญ

บุคคลผู้เป็นวิปัญจัตถุญญ

บุคคลผู้เป็นเนยยะ

บุคคลผู้เป็นปทปรมะ

บุคคลผู้ได้ตอบถูกต้องแต่ไม่วงไว

บุคคลผู้ได้ตอบวงไวแต่ไม่ถูกต้อง

บุคคลผู้ได้ตอบถูกต้องและวงไว

บุคคลผู้ได้ตอบ ไม่ถูกต้องและไม่วงไว

บุคคลผู้เป็นธรรมกถึก ๔ ประเภท

บุคคลผู้เปรียบด้วยลาหก ๔ จำพวก

บุคคลผู้เปรียบด้วยหนู ๔ จำพวก

บุคคลผู้เปรียบด้วยมะม่วง ๔ จำพวก

บุคคลผู้เปรียบด้วยหม้อ ๔ จำพวก

บุคคลผู้เปรียบด้วยห้วงน้ำ ๔ จำพวก

บุคคลผู้เปรียบด้วยโคถึก ๔ จำพวก

บุคคลผู้เปรียบด้วยอสรพิษ ๔ จำพวก

บุคคลบางคนไม่ใคร่ครวญ ไม่ไตรตรองแล้ว พุตสรรเสริญคนที่

ไม่การสรรเสริญ

บุคคลบางคนไม่ใคร่ครวญ ไม่ไตรตรองแล้ว พุตติเตียนคนที่ควร

สรรเสริญ

บุคคลบางคนไม่ใคร่ครวญ ไม่ไตรตรองแล้ว มีความเลื่อมใส

ในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใส

บุคคลบางคนไม่ใคร่ครวญ ไม่ไตรตรองแล้ว ไม่เลื่อมใสในฐานะ

ที่ควรเลื่อมใส

บุคคลบางคนใคร่ครวญ ไตรตรองแล้ว พุตติเตียนคนที่ควรติเตียน

บุคคลบางคนใคร่ครวญ ไตรตรองแล้ว พุตสรรเสริญคนที่ควร

สรรเสริญ

บุคคลบางคนใคร่ครวญ ไตรตรองแล้ว ไม่เลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควร

เลื่อมใส

บุคคลบางคนใคร่ครวญ ไตรตรองแล้ว เลื่อมใสในฐานะที่ควร

เลื่อมใส

บุคคลบางคนพุตติเตียนคนที่ควรติเตียน อันจริงแท้ตามกาล แต่

ไม่พุตสรรเสริญคนที่ควรสรรเสริญ อันจริงแท้ตามกาล

บุคคลบางคนพุตสรรเสริญคนที่ควรสรรเสริญ อันจริงแท้ตามกาล

แต่ไม่พุตติเตียนคนที่ควรติเตียน อันจริงแท้ตามกาล

บุคคลบางคนพุตติเตียนคนที่ควรติเตียน อันจริงแท้ตามกาล และ

พุตสรรเสริญคนที่ควรสรรเสริญ อันจริงแท้ตามกาล

บุคคลบางคน ไม่พุตติเตียนคนที่ควรติเตียน อันจริงแท้ตามกาล และ

ไม่พุตสรรเสริญคนที่ควรสรรเสริญ อันจริงแท้ตามกาล

บุคคลผู้ดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งความหมั่น มีชีวิตดำรงชีพอยู่ด้วยผล

แห่งบุญ

บุคคลดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งบุญ มีชีวิตดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งความ

หมั่น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญาธิปกรณ

บุคคลดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งความหมั่นด้วย ดำรงชีพอยู่ด้วยผล

แห่งบุญด้วย

บุคคลผู้มีใจดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งความหมั่น ทั้งมีใจดำรงชีพอยู่

ด้วยผลแห่งบุญด้วย

บุคคลผู้มีความมิดมามาดีไป

บุคคลผู้มีความมิดมาสว่างไป

บุคคลผู้สว่างมามาดีไป

บุคคลผู้สว่างมาสว่างไป

บุคคลผู้ต่ำมาแล้วต่ำไป

บุคคลผู้ต่ำมาแล้วสูงไป

บุคคลผู้สูงมาแล้วต่ำไป

บุคคลผู้สูงมาแล้วสูงไป

บุคคลผู้เปรียบด้วยต้นไม้ ๔ อย่าง

บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป

บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณเลื่อมใสในเสียง

บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณเลื่อมใสในความเศร้าหมอง

บุคคลผู้ถือธรรมเป็นประมาณเลื่อมใสในธรรม

บุคคลบางคนปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์คนอื่น

บุคคลบางคนปฏิบัติเพื่อประโยชน์คนอื่น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน

บุคคลบางคนปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนด้วย ปฏิบัติเพื่อประโยชน์

คนอื่นด้วย

บุคคลบางคนไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์

คนอื่น

บุคคลบางคนทำตนให้เดือดร้อน ขวนขวายประกอบสิ่งที่ทำตนให้

เดือดร้อน

บุคคลบางคนทำคนอื่นให้เดือดร้อน ขวนขวายประกอบสิ่งที่ทำคนอื่น

ให้เดือดร้อน

บุคคลบางคนทำตนให้เดือดร้อน ขวนขวายประกอบสิ่งที่ทำตนให้

เดือดร้อนด้วย ทำคนอื่นให้เดือดร้อน ขวนขวายประกอบสิ่งที่ทำคนอื่นให้เดือดร้อนด้วย

บุคคลบางคนไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ขวนขวายประกอบสิ่งที่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำคนอื่นให้เดือดร้อน ไม่ขวนขวายประกอบสิ่งที่ทำคนอื่นให้เดือดร้อน บุคคลนั้นไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำคนอื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้หมดหิว เป็นผู้ดับแล้ว เป็นผู้เย็นแล้ว เสวยความสุขมีตนอันประเสริฐ สำเร็จอิริยาบถอยู่ในทิฏฐธรรมเทียว

บุคคลมีราคะ

บุคคลมีโทสะ

บุคคลมีโมหะ

บุคคลมีมานะ

บุคคลบางคนได้เจโตสมณะในภายใน แต่ไม่ได้ปัญญาเห็นแจ้งในธรรม กล่าวคืออริปัญญา

บุคคลบางคนได้ปัญญาเห็นแจ้งในธรรมคืออริปัญญา แต่ไม่ได้เจโต-

*สมณะในภายใน

บุคคลบางคนได้เจโตสมณะในภายในด้วย ได้ปัญญาเห็นแจ้งในธรรมคืออริปัญญาด้วย

บุคคลบางคนไม่ได้เจโตสมณะในภายในด้วย ไม่ได้ปัญญาเห็นแจ้งในธรรม คืออริปัญญาด้วย

บุคคลผู้ไปตามกระแส

บุคคลผู้ไปทวนกระแส

บุคคลผู้ตั้งตัวได้แล้ว

บุคคลผู้ข้ามถึงฝั่งยืนอยู่บนบก เป็นพราหมณ์

บุคคลผู้มีสัจจะน้อย และ ไม่ได้ประโยชน์เพราะสัจจะ

บุคคลผู้มีสัจจะน้อย แต่ได้ประโยชน์เพราะสัจจะ

บุคคลมีสัจจะมาก แต่ไม่ได้ประโยชน์เพราะสัจจะ

บุคคลมีสัจจะมาก และได้ประโยชน์เพราะสัจจะ

สมณะไม่หวั่นไหว

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

สมณะตั้งบัวหลวง

สมณะตั้งบัวขาว

สมณะสุขุมาลในหมู่สมณะ

จตุกกมาติกา จบ

ปัญจกมาติกา

[๑๑] บุคคล ๕ จำพวก

บุคคลบางคนต้องอาบัติด้วย เตือนตร้อนด้วย ทั้งไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วเหล่านั้นของบุคคลนั้น

บุคคลบางคนต้องอาบัติ แต่ไม่เตือนตร้อน ทั้งไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วเหล่านั้นของบุคคลนั้น

บุคคลบางคน ไม่ต้องอาบัติ แต่เตือนตร้อน ทั้งไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วเหล่านั้นของบุคคลนั้น

บุคคลบางคน ไม่ต้องอาบัติ ไม่เตือนตร้อน แต่ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไม่เหลือแห่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วเหล่านั้นของบุคคลนั้น

บุคคลบางคน ไม่ต้องอาบัติ ไม่เตือนตร้อน ทั้งรู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือ แห่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วเหล่านั้นของบุคคลนั้น

บุคคลให้แล้วคหณิน

บุคคลคหณินด้วยการอยู่ร่วม

บุคคลผู้เชื่อง่าย

บุคคลโลเล

บุคคลโง่งมง่าย

บุคคลเปรียบด้วยนักรบอาชีพ ๕ จำพวก

ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ๕ จำพวก

ภิกษุผู้ถือห้ามภักตอันนำมาเมื่อภายหลังเป็นวัตร ๕ จำพวก

ภิกษุผู้ถือนั่งฉันทสนะเดียวเป็นวัตร ๕ จำพวก

ภิกษุผู้ถือทรงผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ๕ จำพวก

ภิกษุผู้ถือเพียงไตรจีวรเป็นวัตร ๕ จำพวก

ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวก

ภิกษุผู้ถืออยู่โคนไม้เป็นวัตร ๕ จำพวก

ภิกษุผู้ถืออยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร ๕ จำพวก

ภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ๕ จำพวก

ภิกษุผู้ถือการอยู่ในเสนาสนะตามที่ท่านจัดให้เป็นวัตร ๕ จำพวก

ภิกษุผู้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร ๕ จำพวก

ปัญจกมาติกา จบ

ฉกกมาติกา

[๑๒] บุคคล ๖ จำพวก

บุคคลบางคนแห่งตลอดสัจจะด้วยตนเองในธรรมทั้งหลาย ที่มีได้ สดับแล้วในก่อน ทั้งบรรลุลักษณะสัพพัญญูในธรรมนั้นด้วย ทั้งถึงความชำนาญในธรรมเป็นกำลังทั้งหลายด้วย

บุคคลบางคนแห่งตลอดสัจจะด้วยตนเองในธรรมทั้งหลาย ที่มีได้ สดับแล้วในก่อน แต่มิได้บรรลุลักษณะสัพพัญญูในธรรมนั้นด้วย ทั้งมิได้ถึงถึงความชำนาญในธรรมเป็นกำลังทั้งหลายด้วย

บุคคลบางคน ไม่แห่งตลอดสัจจะด้วยตนเองในธรรมทั้งหลาย ที่มีได้ สดับแล้วในก่อน เป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในทิฏฐธรรมเดียว ทั้งลุลากบารมีด้วย

บุคคลบางคน ไม่แห่งตลอดสัจจะด้วยตนเองในธรรมทั้งหลาย ที่มีได้ สดับแล้วในก่อน เป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในทิฏฐธรรมเดียว แต่ไม่ได้บรรลุลากบารมี

บุคคลบางคน ไม่แห่งตลอดสัจจะด้วยตนเองในธรรมทั้งหลาย ที่มีได้ สดับแล้วในก่อน ทั้งมิได้ทำที่สุดทุกข์ในทิฏฐธรรมเดียว เป็นอนาคามี ไม่มาแล้วสู่ความเป็นอย่างนี้

บุคคลบางคน ไม่แห่งตลอดสัจจะด้วยตนเองในธรรมทั้งหลาย ที่มีได้

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปกรณ์
สดับแล้วในก่อน ทั้งไม่ทำที่สุดทุกขในทิฏฐธรรมเทียว เป็นโสดาบัน และ
สกทาคามี มาแล้วสู่ความเป็นอย่างนี้

ฉีกกมัตติกา จบ

สัตตกมัตติกา

[๑๓] บุคคล ๗ จำพวก

บุคคลเปรียบด้วยคนจมน้ำ ๗ เหล่า คือ
บุคคลจมน้ำแล้วคราวเดียว ย่อมจมนอนนิ่งเอง
บุคคลโผล่ขึ้นมาแล้ว จมลงอีก
บุคคลโผล่ขึ้นมาแล้ว หายตอยู่
บุคคลโผล่ขึ้นมาแล้ว เหลียวมองดู
บุคคลโผล่ขึ้นมาแล้ว วายข้ามไป
บุคคลโผล่ขึ้นมา และวายไปถึงที่ต้นพ้อยังถึงแล้ว
บุคคลโผล่ขึ้นมาและข้ามไปถึงฝั่งแล้ว เป็นพราหมณ์ยืนอยู่บนบก
บุคคลผู้เป็นอกโตภาควิมุต
บุคคลผู้เป็นปัญญาวิมุต
บุคคลผู้เป็นกายสักขี
บุคคลผู้เป็นทิฏฐิปัตตะ
บุคคลเป็นสัทธาวิมุต
บุคคลผู้เป็นธัมมานุสारी
บุคคลผู้เป็นสัทธานุสारी

สัตตกมัตติกา จบ

อัฐกมัตติกา

[๑๔] บุคคล ๘ จำพวก

บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรค ๔
บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยผล ๔

อัฐกมัตติกา จบ

นวกมัตติกา

[๑๕] บุคคล ๙ จำพวก

พระสัมมาสัมพุทธะ
พระปัจเจกพุทธะ
บุคคลผู้เป็นอกโตภาควิมุต
บุคคลผู้เป็นปัญญาวิมุต
บุคคลผู้เป็นกายสักขี
บุคคลผู้เป็นทิฏฐิปัตตะ
บุคคลผู้เป็นสัทธาวิมุต
บุคคลผู้เป็นธัมมานุสारी
บุคคลผู้เป็นสัทธานุสारी

นวกมัตติกา จบ

ทสกมัตติกา

[๑๖] บุคคล ๑๐ จำพวก

ความสำเร็จของพระอริยบุคคล ๕ จำพวก ในกามาวจรภูมินี้
ความสำเร็จของพระอริยบุคคล ๕ จำพวก เมื่อละกามาวจรภูมินี้
ไปแล้ว

ทสกมัตติกา จบ

มัตติกาบุคคลปัญญัตติ จบ

เอกกนิทเทศ

[๑๗] บุคคลผู้พ้นแล้วในสมัย เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย ในกาลโดยกาล
ในสมัยโดยสมัย แล้วสำเร็จอิริยาบถอยู่ อหนึ่ง อาสวะบางอย่างของบุคคลนั้น
หมดสิ้นแล้วเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้พ้นแล้วในสมัย

[๑๘] บุคคลผู้มีชีพพ้นแล้วในสมัย เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ มิได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย ในกาลโดยกาล
ในสมัยโดยสมัย สำเร็จอิริยาบถอยู่ อหนึ่ง อาสวะทั้งหลายของบุคคลนั้น หมด
สิ้นแล้วเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่าผู้มีชีพพ้นแล้วในสมัย พระอริย-

* บุคคลแม้ทั้งปวง ชื่อว่าผู้มีชีพพ้นแล้วในสมัย ในวิโมกข์ ส่วนที่เป็นอริยะ

[๑๙] บุคคลผู้มีธรรมอันกำเริบ เป็นโณ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ชาติกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ได้สมบัติอันสหรถด้วยรูปฌาน หรือ สหรถด้วยอรูปฌาน แต่บุคคลนั้น มิใช่เป็นผู้ได้ตามปรารภนา มิใช่เป็นผู้ได้ โดยไม่ยาก มิใช่เป็นผู้ได้โดยไม่ลำบาก ไม่สามารถจะเข้าหรือออกสมบัติใด ในที่ใด นานเท่าใด ตามปรารภนา ข้อนี้ก็เป็นฐานะอยู่แล ที่สมบัติเหล่านั้น จะพึงกำเริบได้ เพราะอาศัยความประมาทของบุคคลนั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มี ธรรมอันกำเริบ

[๒๐] บุคคลผู้มีธรรมอันไม่กำเริบ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ได้สมบัติอันสหรถด้วยรูปฌาน หรือ สหรถด้วยอรูปฌาน แต่บุคคลนั้น เป็นผู้ได้ตามต้องการ เป็นผู้ได้โดยไม่ยาก เป็นผู้ได้โดยไม่ลำบาก สามารถจะเข้าหรือออกสมบัติใดในที่ใด นานเท่าใด ได้ตามปรารภนา ข้อนี้ไม่เป็นฐานะ ไม่เป็นโอกาสที่สมบัติเหล่านั้นจะพึงกำเริบ เพราะอาศัยความประมาทของบุคคลนั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีธรรมอันไม่กำเริบ พระอริยบุคคลแม้ทั้งหมดชื่อว่าผู้มีธรรมอันไม่กำเริบ ในวิโมกขส่วนที่เป็นอริยะ

[๒๑] บุคคลผู้มีธรรมอันเสื่อม เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ได้สมบัติอันสหรถด้วยรูปฌาน หรือ สหรถด้วยอรูปฌาน แต่บุคคลนั้น มิใช่เป็นผู้ได้ตามต้องการ มิใช่เป็นผู้ได้โดย ไม่ยาก มิใช่เป็นผู้ได้โดยไม่ลำบาก ไม่สามารถจะเข้าหรือออกสมบัติใด ในที่ ใด นานเท่าใดตามปรารภนา ข้อนี้ก็เป็นฐานะอยู่แล ที่บุคคลนั้น จะพึงเสื่อม จากสมบัติเหล่านั้นได้ เพราะอาศัยความประมาท บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีธรรม อันเสื่อม

[๒๒] บุคคลผู้มีธรรมอันไม่เสื่อม เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ได้สมบัติอันสหรถด้วยรูปฌาน หรือ สหรถด้วยอรูปฌาน แต่บุคคลนั้นเป็นผู้ได้ตามต้องการ เป็นผู้ได้โดยไม่ยาก เป็นผู้ได้โดยไม่ลำบาก สามารถจะเข้าหรือออกสมบัติใด ในที่ใด นานเท่าใด ตามปรารภนา ข้อนี้ไม่เป็นฐานะ ไม่เป็นโอกาสที่บุคคลนั้นจะพึงเสื่อมจากสมบัติ เหล่านั้น เพราะอาศัยความประมาท บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีธรรมอันไม่เสื่อม พระอริยบุคคลแม้ทั้งปวงเป็นผู้มีธรรมอันไม่เสื่อมในวิโมกขส่วนที่เป็นอริยะ

[๒๓] บุคคลผู้ควรโดยเจตนา เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ได้สมบัติอันสหรถด้วยรูปฌาน หรือ สหรถด้วยอรูปฌาน แต่บุคคลนั้นมิใช่เป็นผู้ได้ตามต้องการ มิใช่ได้โดยไม่ยาก มิใช่เป็นผู้ได้โดยไม่ลำบาก ไม่สามารถจะเข้าหรือออกสมบัติใด ในที่ใด นานเท่าใดได้ตามปรารภนา หากว่าคอยใส่ใจอยู่ ย่อมไม่เสื่อมจากสมบัติเหล่านั้น หากไม่เอาใจใส่ก็เสื่อมจากสมบัติเหล่านั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ควรโดยเจตนา

[๒๔] บุคคลผู้ควรโดยการตามรักษา เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ได้สมบัติอันสหรถด้วยรูปฌาน หรือ สหรถด้วยอรูปฌาน และบุคคลนั้นแลมิใช่เป็นผู้ได้ตามต้องการ มิใช่เป็นผู้ได้ โดยไม่ยาก มิใช่เป็นผู้ได้โดยไม่ลำบาก ไม่สามารถจะเข้าหรือออกสมบัติใด ในที่ใด นานเท่าใดได้ตามปรารภนา หากว่าคอยรักษาอยู่ ย่อมไม่เสื่อมจาก สมบัติเหล่านั้น หากว่าไม่คอยรักษาก็เสื่อมจากสมบัติเหล่านั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ควรโดยการตามรักษา

[๒๕] บุคคลที่เป็นปฤชณ เป็นไฉน

สัญญาชน ๓ อันบุคคลใดละไม่ได้ ทั้ง ไม่ปฏิบัติเพื่อละธรรมเหล่านั้น บุคคลนี้เรียกว่า ปฤชณ

[๒๖] โคตรภูบุคคล เป็นไฉน

ความอย่างลงสู่อริยธรรมในลำดับแห่งธรรมเหล่าใด บุคคลผู้ประกอบ ด้วยธรรมเหล่านั้น นี้เรียกว่า โคตรภูบุคคล

[๒๗] บุคคลผู้งดเว้นเพราะกลัว เป็นไฉน

พระเสขะ ๗ จำพวก และบุคคลปฤชณผู้มีศีล ชื่อว่าผู้งดเว้นเพราะ กลัว พระอรหันต์ชื่อว่ามิใช่ผู้งดเว้นเพราะกลัว

[๒๘] บุคคลผู้ไม่ควรถูกการบรรมรรคผล เป็นไฉน

บุคคลที่ประกอบด้วยกัมมวารณ ประกอบด้วยกิเลสวารณ ประกอบด้วยวิปากวารณ ไม่มีศรัทธา ไม่มีฉันทะ มีปัญญาทรม ังเขลา เป็นผู้ไม่ ควรหยั่งลงสู่นิยามอันถูกในกุศลธรรมทั้งหลาย บุคคลเหล่านี้เรียกว่า ผู้ไม่ควร ถูการบรรมรรคผล

[๒๙] บุคคลผู้ควรแก่การบรรมรรคผล เป็นไฉน

บุคคลที่ไม่ประกอบด้วยกัมมวารณ ไม่ประกอบด้วยกิเลสวารณ ไม่

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
ประกอบด้วยวิปากาวรณ์ มีศรัทธา มีฉันทะ มีปัญญา ไม่โง่เขลา เป็นผู้ควร
เพื่อหยั่งลงสู่นิยามอันถูกในกุตลธรรมทั้งหลาย บุคคลเหล่านี้เรียกว่า ผู้ควรแก่
การบรรลุมรรคผล

[๓๐] บุคคลผู้เที่ยงแล้ว เป็นโฉน

บุคคลผู้ทำนันทริยกรรม ๕ จำพวก บุคคลผู้เป็นนิตมิจฉาภิภูริ และ
พระอริยบุคคล ๘ ชื่อว่า ผู้เที่ยงแล้ว บุคคลนอกนั้นชื่อว่า ผู้ไม่เที่ยง

[๓๑] บุคคลผู้ปฏิบัติ เป็นโฉน

บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรค ๔ ชื่อว่าผู้ปฏิบัติ บุคคลผู้พร้อมเพรียง
ด้วยผล ๔ ชื่อว่าผู้ตั้งอยู่แล้วในผล

[๓๒] บุคคลชื่อว่าสมสึลล เป็นโฉน

การสิ้นไปแห่งอาสวะ และการสิ้นไปแห่งชีวิตของบุคคลใด มิมาก่อน
ไม่หลังกัน บุคคลนี้เรียกว่า สมสึลล

[๓๓] บุคคลชื่อว่าฐิตกัมป เป็นโฉน

บุคคลนี้พึงเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล และเวลาที่กัลป์
ใหม่จะพึงมี กัลป์ก็ ไม่พึงใหม่ตราบเท่าที่บุคคลนี้ยัง ไม่ทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล
บุคคลนี้เรียกว่า ฐิตกัมป บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรคแม่ทั้งหมด ชื่อว่า
เป็นผู้มีกัลป์ตั้งอยู่แล้ว

[๓๔] บุคคลเป็นอริยะ เป็นโฉน

พระอริยบุคคล ๘ เป็นอริยะ บุคคลนอกนั้น ไม่ใช่อริยะ

[๓๕] บุคคลเป็นเสขะ เป็นโฉน

บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรค ๔ พร้อมเพรียงด้วยมรรค ๓ เป็นเสขะ
พระอรหันต์เป็นอเสขะ บุคคลนอกนั้น เป็นเสขะก็มีใช่ เป็นอเสขะก็มีใช่

[๓๖] บุคคลผู้มีวิชา ๓ เป็นโฉน

บุคคลประกอบด้วยวิชา ๓ ชื่อว่าผู้มีวิชา ๓

[๓๗] บุคคลผู้มีอภิญญา ๖ เป็นโฉน

บุคคลประกอบด้วยอภิญญา ๖ ชื่อว่าผู้มีอภิญญา ๖

[๓๘] บุคคลเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งสัจจะด้วยตนเองใน
ธรรมทั้งหลาย ที่ตนมิได้เคยสดับมาแล้วในก่อน บรรลความเป็นพระสัพพัญญู
ในธรรมนั้น และบรรลความเป็นผู้มีความชำนาญในธรรมเป็นกำลังทั้งหลาย
บุคคลนี้เรียกว่า พระสัมมาสัมพุทธะ

[๓๙] บุคคลเป็นพระปัจเจกพุทธะ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมตรัสรู้ซึ่งสัจจะทั้งหลายด้วยตนเอง ใน
ธรรมทั้งหลายที่ตนมิได้สดับมาแล้วในก่อน แต่มิได้บรรลความเป็นพระสัพพัญญู
ในธรรมนั้น ทั้งไม่ถึงความเป็นผู้ชำนาญในธรรมอันเป็นกำลังทั้งหลาย บุคคล
นี้เรียกว่า พระปัจเจกพุทธะ

[๔๐] บุคคลชื่อว่า อุกโตภาควิมุต เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องซึ่งวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย แล้วสำเร็จ
อิริยาบถอยู่ ทั้งอาสวะของผู้นั้นก็สิ้นไปแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียก
ว่า อุกโตภาควิมุต

[๔๑] บุคคลชื่อว่าปัญญาวิมุต เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มิได้ถูกต้องซึ่งวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย สำเร็จ
อิริยาบถอยู่ แต่อาสวะของผู้นั้นสิ้นไปแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้
เรียกว่า ปัญญาวิมุต

[๔๒] บุคคลชื่อว่ากายลักขี เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องซึ่งวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย แล้วสำเร็จ
อิริยาบถอยู่ ทั้งอาสวะบางอย่างของผู้นั้นก็สิ้นไปแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา
บุคคลนี้เรียกว่า กายลักขี

[๔๓] บุคคลชื่อว่าทัญญูปัตตะ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ย่อม
รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่เหตุให้เกิดทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า
นี่ความดับทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์
อนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่พระศาสดาประกาศแล้ว ผู้นั้นเห็นชัดแล้ว ดำเนินไปดี
แล้วด้วยปัญญา อนึ่งอาสวะบางอย่างของผู้นั้นก็สิ้นไปแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา
บุคคลนี้เรียกว่า ทัญญูปัตตะ

[๔๔] บุคคลชื่อว่าสัทธาวิมุต เป็นโฉน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่เหตุให้เกิดทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ความดับทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อนึ่งธรรมทั้งหลายที่พระตถาคตประกาศแล้ว ผู้นั้นเห็นชัดแล้ว ดำเนินไปได้แล้ว ด้วยปัญญา อนึ่ง อาสวะบางอย่างของผู้นั้นก็สิ้นไปแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา แต่มีไข้เหมือนบุคคลผู้เป็นทัญฐิปัตตะ บุคคลนี้เรียกว่า สัทธาวิมุต

[๔๕] บุคคลชื่อว่า รัมมานุสारी เป็นโฉน

ปัญญินทรีย์ของบุคคลใด ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผลมีประมาณยิ่ง บุคคลนั้นย่อมอบรมซึ่งอริยมรรคอันมีปัญญาเป็นเครื่องนำมา มีปัญญาเป็นประธานให้เกิดขึ้น บุคคลนี้เรียกว่า รัมมานุสारी บุคคลผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล ชื่อว่า รัมมานุสारी บุคคลผู้ตั้งอยู่แล้วในผล ชื่อว่า ทัญฐิปัตตะ

[๔๖] บุคคลชื่อว่า สัทธานุสारी เป็นโฉน

สัทธินทรีย์ของบุคคลใด ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล มีประมาณยิ่ง อบรมอริยมรรคมีสัทธาเป็นเครื่องนำมา มีสัทธาเป็นประธานให้เกิดขึ้น บุคคลนี้เรียกว่า สัทธานุสारी บุคคล ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล ชื่อว่า สัทธานุสारी ผู้ตั้งอยู่แล้วในผล ชื่อว่า สัทธาวิมุต

[๔๗] บุคคลชื่อว่า สัตตักขัตตปรมะ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญญาชนทั้ง ๓ เป็นโสดาบัน มีอันไม่ไปเกิดในอบายเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง จะได้ตรัสรู้ในเบื้องหน้า บุคคลนั้นจะแล่นไปท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์ ๗ ขาติ แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า สัตตักขัตตปรมะ

[๔๘] บุคคลชื่อว่า โกลังโกละ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญญาชนทั้ง ๓ เป็นโสดาบัน มีอันไม่ไปเกิดในอบายเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงจะได้ตรัสรู้ในเบื้องหน้า บุคคลนั้นจะแล่นไปท่องเที่ยวไปสู่ตระกูลสองหรือสาม แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า โกลังโกละ

[๔๙] บุคคลชื่อว่า เอกพิชี เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญญาชนทั้ง ๓ มีอันไม่ไปเกิดในอบายเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง จะได้ตรัสรู้ในเบื้องหน้า บุคคลนั้นเกิดในภพมนุษย์อีกครั้งเดียว แล้วทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า เอกพิชี

[๕๐] บุคคลชื่อว่า สกทาคามี เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งสัญญาชนทั้ง ๓ เพราะทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง เป็นสกทาคามี ยังจะมาสู่โลกนี้คราวเดียวเท่านั้น แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า สกทาคามี

[๕๑] บุคคลชื่อว่า อนาคามี เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งโอรัมภาคิยสัญญาชนทั้ง ๕ มีกำเนิดเป็นอุปาทิเกะ ปรีณิพพานในเทวโลกชั้นสุทธาวาสนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนี้เรียกว่า อนาคามี

[๕๒] บุคคลชื่อว่า อันตราปรีณิพายี เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งโอรัมภาคิยสัญญา-
* ญาณทั้ง ๕ มีกำเนิดเป็นอุปาทิเกะ ปรีณิพพานในเทวโลกชั้นสุทธาวาสนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้น ย่อมยังอริยมรรคให้เกิดขึ้น เพื่อละสัญญาชนอันมีในเบื้องบน ในระยะเวลาดิตตอกัมภที่ติดบ้าง ยังไม่ถึงท่ามกลางกำหนดอายุบ้าง บุคคลนี้เรียกว่า อันตราปรีณิพายี

[๕๓] บุคคลชื่อว่า อปหัจจปรีณิพายี เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งโอรัมภาคิยสัญญา-
* ญาณทั้ง ๕ มีกำเนิดเป็นอุปาทิเกะ ปรีณิพพานในเทวโลกชั้นสุทธาวาสนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้น ย่อมยังอริยมรรคให้เกิดขึ้น เพื่อละสัญญาชนอันมีในเบื้องบน เมื่อล่วงพ้นท่ามกลางกำหนดอายุบ้าง เมื่อใกล้จะทำการกิริยาบ้าง บุคคลนี้เรียกว่า อปหัจจปรีณิพายี

[๕๔] บุคคลชื่อว่า สังขารปรีณิพายี เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งโอรัมภาคิยสัญญาชนทั้ง ๕ มีกำเนิดเป็นอุปาทิเกะ ปรีณิพพานในเทวโลกชั้นสุทธาวาสนั้น มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้นย่อมยังอริยมรรคให้เกิดขึ้นโดยไม่ลำบาก

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
เพื่อละสัญญาชนอันมีในเบื้องบน บุคคลนี้เรียกว่า อสังขารปรินิพพายี

[๕๕] บุคคลชื่อว่าสังขารปรินิพพายี เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบ แห่งอิรัมภาคิยสัญญา-

*สัญญาทั้ง ๕ มีกำเนิดเป็นอุปปาทิกะ ปรินิพพานในเทวโลกชั้นสุทธาวาสนั้น
มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้น ย่อมยังอริยมรรคให้เกิดขึ้น
โดยลำบาก เพื่อละสัญญาชนอันมีในเบื้องบน บุคคลนี้เรียกว่า สังขารปรินิพพายี

[๕๖] บุคคลชื่อว่าอุทรังโสโตกนิญฐคามิ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งอิรัมภาคิยสัญญา
ทั้ง ๕ มีกำเนิดเป็นอุปปาทิกะ ปรินิพพานในเทวโลกชั้นสุทธาวาสนั้น มีอันไม่
กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้น จุตจากอริหาไปตตปปา จุตจากอตตปปา
ไปสัทสสา จุตจากสัทสสาไปสัทสสี จุตจากสัทสสีไปกณินฐา ย่อมยังอริยมรรค
ให้เกิดขึ้นในอกนิญฐา เพื่อละสัญญาชนเบื้องบน บุคคลนี้เรียกว่า อุทรังโสโตก
นิญฐคามิ

[๕๗] บุคคลชื่อว่าโสตาบัน ชื่อว่าปฏิบัติแล้วเพื่อให้แจ้งซึ่ง
โสตาปัตติผล เป็นไฉน

บุคคลผู้ปฏิบัติแล้วเพื่อละสัญญาชน ๓ ปฏิบัติแล้วเพื่อให้แจ้งซึ่ง
โสตาปัตติผล สัญญาชน ๓ อันบุคคลใดละได้แล้ว บุคคลนั้นเรียกว่าโสตาบัน

บุคคลปฏิบัติแล้วเพื่อความเบาบางแห่งกามราคะและพยาบาท ปฏิบัติ
แล้วเพื่อให้แจ้งซึ่งสกทาคามิผล เพราะราคะและพยาบาทของบุคคลใดเบาบาง
แล้ว บุคคลนี้เรียกว่า สกทาคามิ

บุคคลปฏิบัติแล้วเพื่อละไม่ให้เหลือ ซึ่งกามราคะและพยาบาท ปฏิบัติ
แล้วเพื่อให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล กามราคะและพยาบาทอันบุคคลใดละได้หมด
ไม่มีเหลือ บุคคลนั้นเรียกว่า อนาคามิ

บุคคลปฏิบัติแล้ว เพื่อไม่ให้เหลือซึ่งรูปราคะ อรูปราคะ มานะ
อุทริจจะ และอริชา ปฏิบัติแล้วเพื่อให้แจ้งซึ่งอรหัตผล รูปราคะ อรูปราคะ
มานะ อุทริจจะ อริชา อันบุคคลใดละได้หมดไม่มีเหลือ บุคคลนี้เรียกว่าอรหันต์
เอกกนิทเทส จบ

ทุกนิทเทส

[๕๘] บุคคลผู้มักโกรธ เป็นไฉน

ความโกรธ ในข้อนั้นเป็นไฉน ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่
โกรธ โทสะ ความประทุษร้าย ภาวะที่ประทุษร้าย ความพยาบาท กิริยาที่
พยาบาท ภาวะที่พยาบาท ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความดุร้าย ความ
เกรี้ยวกราด ภาวะที่จิตไม่ยินดีอันใด นี้เรียกว่าความโกรธ ความโกรธนี้
อันบุคคลใดละไม่ได้ บุคคลนั้นเรียกว่า ผู้มักโกรธ

บุคคลผู้ผูกโกรธ เป็นไฉน

ความผูกโกรธ ในข้อนั้นเป็นไฉน ความโกรธมีในเบื้องต้น ความ
ผูกโกรธมีในภายหลัง ความผูกโกรธ กิริยาที่ผูกโกรธ ภาวะที่ผูกโกรธ การ
ไม่หยดโกรธ การตั้งความโกรธไว้ การดำรงความโกรธไว้ การไหลไปตาม
ความโกรธ การตามผูกพันด้วยความโกรธไว้ การทำความโกรธให้มันเข้าไว้อันใด
เห็นปานนี้ นี้เรียกว่าความผูกโกรธ ความผูกโกรธนี้ อันบุคคลใดละไม่ได้
บุคคลนั้นเรียกว่า ผู้ผูกโกรธ

[๕๙] บุคคลผู้มักลบหลู่บุญคุณของผู้อื่น เป็นไฉน

ความลบหลู่ ในข้อนั้นเป็นไฉน ความลบหลู่ กิริยาที่ลบหลู่ ภาวะ
ที่ลบหลู่ ความไม่เห็นคุณค่าของผู้อื่น การกระทำที่ไม่เห็นคุณค่าของผู้อื่น นี้เรียกว่า
ความลบหลู่ ความลบหลู่นี้ อันบุคคลใดละไม่ได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่าผู้มัก
ลบหลู่บุญคุณของผู้อื่น

บุคคลผู้ตีเสมอ เป็นไฉน

การตีเสมอ ในข้อนั้นเป็นไฉน การตีเสมอ กิริยาที่ตีเสมอ ภาวะที่
ตีเสมอ ธรรมที่เป็นอาหารแห่งการตีเสมอ ฐานะแห่งวิวาท การถือเป็นคู่ว่า
เท่าเทียมกัน การไม่สละคืนอันใด นี้เรียกว่าการตีเสมอ การตีเสมอนี้
อันบุคคลใดละไม่ได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่าผู้ตีเสมอ

[๖๐] บุคคลผู้มีความริษยา เป็นไฉน

ความริษยา ในข้อนั้นเป็นไฉน ความริษยา กิริยาที่ริษยา ภาวะที่
ริษยา ความไม่ยินดีด้วย กิริยาที่ไม่ยินดีด้วย ภาวะที่ไม่ยินดีด้วยในลาภ
สักการะ การเคารพ ความนับถือ การไหว้ การบูชาของผู้อื่น อันใด นี้เรียกว่า
ความริษยา ก็ความริษยานี้ อันบุคคลใดละไม่ได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มี

ความริษยา

บุคคลผู้มีความตระหนี่ เป็นโณ

ความตระหนี่ ในข้อนั้นเป็นโณ ความตระหนี่มี ๕ อย่าง คือ

ตระหนี่ที่อยู่ ตระหนี่ตระกูล ตระหนี่ลาภ ตระหนี่วรรณะ ตระหนี่ธรรม
ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความอยากไปต่างๆ ความเหนียวแน่น
ความตระหนี่ถี่เหนียว ความที่จิตไม่เผื่อแผ่ อันใดเห็นปานนี้ นี้เรียกว่า
ความตระหนี่ ความตระหนี่นี้ อันบุคคลใดละไม่ได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มี
ความตระหนี่

[๖๑] บุคคลผู้โอ้อวด เป็นโณ

ความโอ้อวด ในข้อนั้นเป็นโณ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้โอวด
ความโอ้อวด ภาวะที่โอ้อวด กิริยาที่โอ้อวด ภาวะที่แข่งกระด้าง กิริยาที่แข่ง
กระด้าง ความพุดยกตน กิริยาที่พุดยกตน อันใด ในข้อนั้น นี้เรียกว่า
ความโอ้อวด ความโอ้อวดนี้ อันบุคคลใดละไม่ได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้โอ้อวด

บุคคลผู้มีมารยา เป็นโณ

มารยา ในข้อนั้นเป็นโณ บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติทุจริตด้วย
กาย ประพฤติทุจริตด้วยวาจา ประพฤติทุจริตด้วยใจแล้ว เพราะเหตุจะปกปิด
ทุจริตนั้น จึงตั้งความปรารถนาอันลามก ปรารถนาว่าใครๆ อย่ารู้เรา ดำริว่า
ใครๆ อย่ารู้เรา พุดว่าใครๆ อย่ารู้เรา พยายามด้วยกายว่าใครๆ อย่ารู้เรา
มายา ภาวะที่มายา ความมวงท่า ความหลอกลวง ความตลบแต่ง ความมี
เล่ห์เหลี่ยม ความทำให้ลุ่มหลง ความซ่อน ความอำพราง ความผิด
ความปกปิด การไม่ทำให้เข้าใจง่าย การไม่ทำให้จะแจ้ง การปิดบังกิริยาลามก
เห็นปานนี้ อันใด นี้เรียกว่า มายา มายานี้ อันบุคคลใดละไม่ได้แล้ว บุคคลนี้
เรียกว่า มีมายา

[๖๒] บุคคลผู้ไม่มีหิริ เป็นโณ

ความไม่มีหิริ ในข้อนั้นเป็นโณ ธรรมชาติใดไม่ละอายสิ่งที่ควร
ละอาย ไม่ละอายการถึงพร้อมแห่งธรรมอันเป็นบาปอกุศล นี้เรียกว่า ความไม่มี
หิริ บุคคลประกอบแล้วด้วยความไม่มีหิรินี้ เรียกว่าผู้ไม่มีหิริ

บุคคลผู้ไม่มีโอตตปปะ เป็นโณ

ความไม่มีโอตตปปะ ในข้อนั้นเป็นโณ ธรรมชาติใดไม่กลัวสิ่งที่ควร
กลัว ไม่กลัวการถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศล นี้เรียกว่าความไม่มี
โอตตปปะ บุคคลประกอบแล้วด้วยความไม่มีโอตตปปะนี้ชื่อว่า ผู้ไม่มีโอตตปปะ

[๖๓] บุคคลผู้ว่ายาก เป็นโณ

ความเป็นผู้ว่ายาก ในข้อนั้นเป็นโณ ความเป็นผู้ว่ายาก กิริยาที่
เป็นผู้ว่ายาก ภาวะที่เป็นผู้ว่ายาก ความเป็นผู้ถือเอาโดยปฏิกุล ความเป็นผู้ยินดี
โดยความเป็นข้าศึก ความไม่เอื้อเฟื้อ ภาวะที่ไม่เอื้อเฟื้อ ความไม่เคารพ
ความไม่เชื่อฟัง ในเมื่อสหธรรมิกว่ากล่าวอยู่ นี้เรียกว่า ความเป็นผู้ว่ายาก บุคคล
ประกอบแล้วด้วยความเป็นผู้ว่ายากนี้ ชื่อว่าผู้ว่ายาก

บุคคลผู้มีมิตรชั่ว เป็นโณ

ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ในข้อนั้นเป็นโณ บุคคลเหล่านั้นใด เป็นผู้
ไม่มีศรัทธา เป็นผู้พาล มีสตะน้อย เป็นผู้ตระหนี่ มีปัญญาทึบ การเสวนะ
การเข้าไปเสวนะ การชองเสพ การคบ การคบหา การกักตึง การกักตึงด้วย
ความเป็นผู้คบหาสมาคมกับบุคคลเหล่านั้น อันใด นี้เรียกว่า ความเป็นผู้มี
มิตรชั่ว บุคคลประกอบด้วยความเป็นผู้มีมิตรชื่อนี้ เรียกว่าผู้มีมิตรชั่ว

[๖๔] บุคคลผู้มีทวารอันไม่คุ้มครอง แล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย

เป็นโณ

ความเป็นผู้มีทวารอันไม่คุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย ในข้อ
นั้นเป็นโณ บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นรูปด้วยตา เป็นผู้ถือเอาซึ่งนิมิต เป็น
ผู้ถือเอาซึ่งอนุพยัญชนะ อกุศลธรรมทั้งหลายอันลามก คืออกิขณาและโทมนัส
พึงชานไปตามบุคคลผู้ไม่สำรวมอินทรีย์ คือจักขุนี้อยู่ เพราะการไม่สำรวม
อินทรีย์ คือจักขุใด เป็นเหตุ ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวมอินทรีย์คือจักขุนั้น ย่อม
ไม่รักษาอินทรีย์ คือจักขุ ย่อมไม่ถึงความสำรวมในอินทรีย์ คือจักขุ พังเสีย
ด้วยหู ฯลฯ สูดกลิ่นด้วยจมูก ฯลฯ ลิ้มรสด้วยลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโง่เขลาด้วย
กาย ฯลฯ ฐธรรมาภรณ์ด้วยใจแล้ว เป็นผู้ถือเอาซึ่งนิมิต เป็นผู้ถือเอาซึ่งอนุ-

* พยัญชนะ อกุศลธรรมทั้งหลายอันลามก คือ อกิขณา และโทมนัส พึงชานไปตาม
บุคคลผู้ไม่สำรวมอินทรีย์ คือใจนี้อยู่ เพราะการไม่สำรวมอินทรีย์ คือใจใด
เป็นเหตุ ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวมอินทรีย์ คือใจนั้น ย่อมไม่รักษาอินทรีย์ คือใจ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
ย่อมไม่ถึงความสำรวมอินทรีย์ คือใจ การไม่คุ้มครอง การไม่ปกครอง การไม่รักษา
การไม่สำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ เหล่านี้อันใด นี้ชื่อว่า ความเป็นผู้มีทวารอันไม่คุ้มครอง
แล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย บุคคลประกอบด้วยความเป็นผู้มีทวารอันไม่คุ้มครองแล้ว
ในอินทรีย์ทั้งหลายนี้ชื่อว่าความเป็นผู้มีทวารอันไม่คุ้มครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย

บุคคลไม่รู้จักประมาณในโภชนะ เป็นโฉน

ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ ในข้อนี้เป็นโฉน บุคคล
บางคนในโลกนี้ ไม่พิจารณาแล้วโดยแยกกาย บริโภคซึ่งอาหารเพื่อเล่น เพื่อ
มัวเมา เพื่อประดับ เพื่อตกแต่ง ความเป็นผู้ไม่สันโดษ ความเป็นผู้ไม่รู้จัก
ประมาณในโภชนะนั้น ความไม่พิจารณาในโภชนะอันใด นี้เรียกว่า ความเป็นผู้
ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณ
ในโภชนะนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ

[๖๕] บุคคลผู้มีสติหลง เป็นโฉน

ความเป็นผู้มีสติหลง ในข้อนี้เป็นโฉน ความระลึกไม่ได้ ความ
ตามระลึกไม่ได้ ความกลบระลึกไม่ได้ ความไม่มีสติ ความระลึกไม่ได้
ความทรงจำไม่ได้ ความหลงไหล ความพินเพื่อน อันใด นี้เรียกว่า ความเป็น
ผู้มีสติหลง บุคคลเป็นผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีสติหลงนี้ ชื่อว่าผู้มีสติหลง

บุคคลผู้ไม่มีสัมปชัญญะ เป็นโฉน

สัมปชัญญะ ในข้อนี้เป็นโฉน ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่
ตรัสรู้ ความไม่รู้ตาม ความไม่รู้พร้อม ความไม่แทงตลอด ความไม่รับทราบ
ความไม่กำหนดลงทราบ ความไม่เพ่งเล็ง ความไม่พิจารณา การไม่ทำให้
แจ่มแจ้ง ความเป็นผู้ทรมปัญญา ความเป็นผู้เขลา ความไม่มีสติสัมปชัญญะ
ความหลง ความหลงทั่ว ความหลงพร้อม ความโง่ โอะมะ คืออริชา โยคะ
คืออริชา อนสัย คืออริชา ปริยภูฐาน คืออริชา ลิม คืออริชา
อกุศลมูล คือโมหะ นี้เรียกว่า ความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะ บุคคลเป็นผู้
ประกอบด้วยความเป็นผู้ไม่มีสัมปชัญญะนี้ ชื่อว่าผู้ไม่มีสัมปชัญญะ

[๖๖] บุคคลผู้มีศีลวิบัติ เป็นโฉน

ศีลวิบัติ ในข้อนี้เป็นโฉน การล่วงละเมิดทางกาย การล่วงละเมิด
ทางวาจา การล่วงละเมิดทั้งทางกายทั้งทางวาจา นี้เรียกว่าศีลวิบัติ ความเป็นผู้
ทุศีลแม้ทั้งหมด ชื่อว่าศีลวิบัติ บุคคลประกอบด้วยศีลวิบัตินี้ ชื่อว่าผู้มีศีลวิบัติ
บุคคลผู้มีทิววิบัติ เป็นโฉน

ทิววิบัติ ในข้อนี้เป็นโฉน ทิฐิ ความเห็นไปว่า ทานที่ให้ไม่มีผล
การบูชาใหญ่ [คือมหาทานที่ทั่วไปแก่คนทั้งปวง] ไม่มีผล สักการะที่บุคคลทำเพื่อ
แขก ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี
มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์อุปาทิตกะ ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้พร้อมเพรียงกัน ผู้
ประพฤติดีปฏิบัติชอบ ที่รู้ยั้งแล้วซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วยตนเอง แล้วประกาศ
ทำให้แจ้งในโลกนี้ไม่มี ดังนี้ มีอย่างนี้เป็นรูปอันใด ทิฐิ ความเห็นไปข้าง
ทิฐิ ปาชัญคือทิฐิ กันดารคือทิฐิ ความเห็นเป็นข้าศึก ความเห็นผ่นผวน
สัญญาชนคือทิฐิ ความยึดถือ ความเกี่ยวเกาะ ความยึดมั่น การยึดถือความ
ปฏิบัติผิด มรรคาผิด ทางผิด ภาวะที่เป็นผิด ลัทธิเป็นแดนเสื่อม ความยึด
ถือ การแสวงหาผิด อันใด มีลักษณะอย่างนี้ นี้เรียกว่า ทิววิบัติ มีฉนาทิว
แม้ทั้งหมด เป็นทิววิบัติ บุคคลประกอบด้วยทิววิบัตินี้ ชื่อว่าผู้มีทิววิบัติ

[๖๗] บุคคลมีสัญญาโยชนภายใน เป็นโฉน

โอรัมภาคิยสัญญาโยชน ๕ อันบุคคลยังละไม่ได้แล้ว บุคคลนั้นเรียกว่า
ผู้มีสัญญาโยชนภายใน

บุคคลผู้มีสัญญาโยชนภายนอก เป็นโฉน

อูธัมภาคิยสัญญาโยชน ๕ อันบุคคลใดยังละไม่ได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่า
ผู้มีสัญญาโยชนภายนอก

[๖๘] บุคคลผู้ไม่โกรธ เป็นโฉน

ความโกรธ ในข้อนี้เป็นโฉน ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่
โกรธ โทสะ กิริยาที่ประทุษร้าย ภาวะที่ประทุษร้าย พยาบาท กิริยาที่
พยาบาท ภาวะที่พยาบาท ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความดุร้าย
ความเกรี้ยวกราด ความที่มีจิตไม่ยินดี นี้เรียกว่าความโกรธ ความโกรธนี้
อันบุคคลใดละได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่าผู้ไม่โกรธ

บุคคลผู้ไม่ผูกโกรธ เป็นโฉน

ความผูกโกรธ ในข้อนี้เป็นโฉน ความโกรธมีในกาลเบื้องต้น ความ
ผูกโกรธมีในกาลภายหลัง ความผูกโกรธ กิริยาที่ผูกโกรธ ภาวะที่

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ชาติกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
ผูกโกรธ การไม่หยุดโกรธ การตั้งความโกรธไว้ การดำรงความโกรธไว้
การไหลไปตามความโกรธ การตามผูกพันด้วยความโกรธ การทำความโกรธให้มัน
เข้าอันใด เห็นปานนี้ นี่เรียกว่า ความผูกโกรธ ความผูกโกรธนี้ อันบุคคลใดละ
ได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่ผูกโกรธ

[๖๙] บุคคลผู้ไม่ลบหลู่บุญคุณผู้อื่น เป็นโฉน
ความลบหลู่บุญคุณผู้อื่น ในข้อนั้นเป็นโฉน ความลบหลู่ กิริยาที่
ลบหลู่ ภาวะที่ลบหลู่ ความไม่เห็นคุณค่าของผู้อื่น การกระทำความไม่เห็นคุณค่า
ของผู้อื่น นี่เรียกว่า ความลบหลู่บุญคุณผู้อื่น ความลบหลู่บุญคุณผู้อื่นนี้
อันบุคคลใดละได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่ลบหลู่บุญคุณผู้อื่น

บุคคลผู้ไม่ติเสมอผู้อื่น เป็นโฉน
ความติเสมอผู้อื่น ในข้อนั้นเป็นโฉน การติเสมอ กิริยาที่ติเสมอ
ภาวะที่ติเสมอ ธรรมที่เป็นอาหารแห่งการติเสมอ ฐานะแห่งวิวาท การถือเป็น
คู่ว่าเท่าเทียมกัน การไม่สละคืน นี่เรียกว่า การติเสมอ การติเสมอนี้
อันบุคคลใดละได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่ติเสมอผู้อื่น

[๗๐] บุคคลผู้ไม่มีความริษยา เป็นโฉน
ความริษยา ในข้อนั้นเป็นโฉน ความริษยา กิริยาที่ริษยา ภาวะที่
ริษยา ความไม่ยินดีด้วย กิริยาที่ไม่ยินดีด้วย ภาวะที่ไม่ยินดีด้วยในลาภสักการะ
การทำความเคารพ ความนับถือ การไหว้ การบูชาของคนอื่น อันใด นี่
เรียกว่า ความริษยา ความริษยานี้ อันบุคคลใดละได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่า
ผู้ไม่มีความริษยา

บุคคลผู้ไม่มีความตระหนี่ เป็นโฉน
ความตระหนี่ ในข้อนั้นเป็นโฉน ความตระหนี่ ๕ ประการ คือ
ตระหนี่ที่อยู่ ตระหนี่ตระกูล ตระหนี่ลาภ ตระหนี่วรรณะ ตระหนี่ธรรม
ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความอยากมีประการต่างๆ
ความเหนียวแน่น ความตระหนี่ถี่เหนียว ความที่จิตไม่เผื่อแผ่ อันใด เห็นปานนี้
นี่เรียกว่า ความตระหนี่ ความตระหนี่นี้ อันบุคคลใดละได้แล้ว บุคคลนี้
เรียกว่า ผู้ไม่มีความตระหนี่

[๗๑] บุคคลผู้ไม่โอ้อวด เป็นโฉน
ความโอ้อวด ในข้อนั้นเป็นโฉน บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้อวด
เป็นผู้โอ้อวด ความโอ้อวด ภาวะที่โอ้อวด กิริยาที่โอ้อวด ภาวะที่แข่งกระด้าง
กิริยาที่แข่งกระด้าง ความพดยกตน กิริยาที่พดยกตน อันใด นี่เรียกว่า
ความโอ้อวด ความโอ้อวดนี้อันบุคคลใดละได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่โอ้อวด

บุคคลผู้ไม่มีมายา เป็นโฉน
มายา ในข้อนั้นเป็นโฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติทุจริตด้วย
กาย ประพฤติทุจริตด้วยวาจา ประพฤติทุจริตด้วยใจแล้ว เพราะเหตุจะปกปิด
ความทุจริตนั้น จึงตั้งความปรารถนาอันลามก ปรารถนาว่าใครๆ อย่ารู้เรา
ดำริว่าใครๆ อย่ารู้เรา พูดว่าใครๆ อย่ารู้เรา พยายามด้วยกายว่าใครๆ อย่า
รู้เรา มายา ภาวะที่มีมายา ความวางท่า ความหลอกลวง ความตลบตะแลง
ความมีเล่ห์เหลี่ยม ความทำให้ลุ่มหลง ความซ่อน ความอำพราง ความปิด
ความปกปิด การไม่ทำให้เข้าใจง่าย การไม่ทำให้จะแจ้ง การปิดบังอำพราง
กิริยาลามก อันใด เห็นปานนี้ นี่เรียกว่า มายา มายานี้ อันบุคคลใดละได้แล้ว
บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่มีมายา

[๗๒] บุคคลผู้มีหิริ เป็นโฉน
ความละอาย ในข้อนั้น เป็นโฉน ละอายการเข้าถึงธรรมอันเป็น
บาปอกุศล นี่เรียกว่า ความละอาย บุคคลผู้ประกอบด้วยหิรินี้ ชื่อว่าผู้มีหิริ
บุคคลผู้มีโอตตปปะ เป็นโฉน
โอตตปปะ ในข้อนั้นเป็นโฉน ธรรมชาติใดกลัวสิ่งไม่ควรกลัว กลัว
การเข้าถึงธรรมที่เป็นบาปอกุศล นี่เรียกว่า โอตตปปะ บุคคลผู้ประกอบแล้ว
ด้วยโอตตปปะนี้ ชื่อว่า ผู้มีโอตตปปะ

[๗๓] บุคคลผู้ว่าง่าย เป็นโฉน
ความเป็นผู้ว่าง่าย ในข้อนั้นเป็นโฉน ความเป็นผู้ว่าง่าย กิริยาที่
ว่าง่าย ภาวะที่ว่าง่าย ความเป็นผู้ถือเอาโดยไม่ปฏิกุศล ความเป็นผู้ยินดีโดยไม่
เป็นข้าศึก ความเอื้อเฟื้อ ภาวะที่เอื้อเฟื้อ ความเคารพ ความเชื่อฟัง ในเมื่อ
สหธรรมมิกว่ากล่าวอยู่ นี่เรียกว่า ความเป็นผู้ว่าง่าย

บุคคลผู้มีมิตตติ เป็นโฉน
ความเป็นผู้มีมิตตติ ในข้อนั้นเป็นโฉน บุคคลเหล่าใดมีศรัทธา มีศีล

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปกรณ์
เป็นพหูสูตร มีการบริจาต มีปัญญา การเสวนะ การเข้าไปเสวนะ การชอง
เสพ การคบ การคบหา การภักดี การภักดีด้วย ความเป็นผู้คบหาสมาคม
บุคคลเหล่านั้น นี้เรียกว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี บุคคลผู้ประกอบแล้วด้วย
ความเป็นผู้มีมิตรดี นี้ชื่อว่า เป็นผู้มีมิตรดี

[๓๔] บุคคลมีทวารอันคัมครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย เป็นโจน
ความเป็นผู้มีทวารอันคัมครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย ในข้อนั้น
เป็นโจน บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นรูปด้วยตา เป็นผู้ไม่ถือเอาซึ่งนิมิต เป็น
ผู้ไม่ถือเอาซึ่งอนุพยัญชนะ อกุศลธรรมทั้งหลายอันลามก คืออกิษณาและ
โทมนัส พึงชานไปตามบุคคลผู้ไม่สำรวมอินทรีย์คือจักษุน้อย เพราะการ ไม่สำรวม
อินทรีย์คือจักษุใดเป็นเหตุ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมอินทรีย์คือจักษุนั้น ย่อมรักษา
อินทรีย์คือจักษุ ย่อมถึงความสำรวมอินทรีย์คือจักษุ พึงเสี่ยงด้วยหุ ฯลฯ
สุดกลืนด้วยยมก ฯลฯ ลมรสด้วยลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย ฯลฯ รู้
ธรรมารมณ์ด้วยใจ ไม่เป็นผู้ถือเอาซึ่งนิมิต ไม่เป็นผู้ถือเอาซึ่งอนุพยัญชนะ อกุศล
ธรรมทั้งหลายอันลามก คืออกิษณาและโทมนัส พึงชานไปตามบุคคลผู้ไม่สำรวม
อินทรีย์คือใจน้อย เพราะการ ไม่สำรวมอินทรีย์คือใจใดเป็นเหตุ ย่อมปฏิบัติ
เพื่อสำรวมอินทรีย์คือใจนั้น ย่อมรักษามโนอินทรีย์คือใจ ย่อมถึงความสำรวมอินทรีย์
คือใจ การคัมครอง การปกครอง การรักษา การสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ เหล่านี้
ใด นี้เรียกว่า ความเป็นผู้มีทวารอันคัมครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย บุคคลผู้
ประกอบแล้วด้วยความเป็นผู้มีทวารอันคัมครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย นี้ชื่อว่า
เป็นผู้มีทวารอันคัมครองแล้วในอินทรีย์ทั้งหลาย

บุคคลผู้รู้จักประมาณในโภชนะ เป็นโจน
ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ในข้อนั้นเป็นโจน บุคคลบาง
คนในโลกนี้ พิจารณาโดยแยบคายแล้วบริโภคอาหาร ไม่บริโภคเพื่อจะเล่น
ไม่บริโภคเพื่อมิว่าเมา ไม่บริโภคเพื่อประดับ ไม่บริโภคเพื่อตกแต่งประเทืองผิว
บริโภคเพียงเพื่อความตั้งอยู่แห่งกายนี้ เพื่อให้กายเป็นไป เพื่อจะกำจัดความ
เบียดเบียนลำบาก คือความหิวอาหาลเสีย เพื่อจะอนุเคราะห์พรหมจรรย์ ด้วย
คิดว่า ด้วยการเสพเฉพาะอาหารนี้ เราจักกำจัดเวทนาเก่าเสีย ไม่ให้เวทนา
ใหม่เกิดขึ้นด้วย ความที่กายจักเป็นไปได้นานจักมีแก่เรา ความเป็นผู้ไม่มีโทษ
ความมอยสบายด้วย จักมีแก่เรา ความเป็นผู้สิ้นโศข ความเป็นผู้รู้จักประมาณ
ในโภชนะนั้น ความพิจารณาในโภชนะนั้นอันใด นี้เรียกว่า ความเป็นผู้รู้จัก
ประมาณในโภชนะ บุคคลผู้ประกอบแล้วด้วยความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ นี้
ชื่อว่า เป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ

[๓๕] บุคคลผู้มีสติอันเข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นโจน
สติในข้อนั้น เป็นโจน ความระลึกได้ ความตามระลึกได้ ความหวน
ระลึกได้ ความนึกได้ คือสติ ความทรงจำ ความไม่พินเพื่อน ความไม่หลงลืม
นี้เรียกว่า สติ บุคคลผู้ประกอบแล้วด้วยสตินี้ ชื่อว่าผู้มีสติอันเข้าไปตั้งไว้แล้ว

บุคคลผู้มีสัมปชัญญะ เป็นโจน
สัมปชัญญะ ในข้อนั้น เป็นโจน ความรอบรู้ ความรู้ชัด
ความเลือกเฟ้น การเลือกสรร ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย
ความเข้าไปกำหนดรู้ ความเข้าไปกำหนดรู้เฉพาะ ความเป็นผู้รู้ ความฉลาด
ความรู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความคิดนึก ความใคร่ครวญ ความรู้กว้างขวาง
ความรู้เจียบขาด ความรู้แนวทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ทั่วพร้อม ปัญญาเพียง
ดังประจักษ์ ปัญญินทรีย์ กำลังคือปัญญา รัศมีคือปัญญา ประทีปคือปัญญา
รัตนคือปัญญา ความสอดส่องธรรม คืออโมหะ สัมมาทิฐิ นี้เรียกว่า สัมปชัญญะ
บุคคลผู้ประกอบแล้วด้วยสัมปชัญญะนี้ ชื่อว่าผู้มีสัมปชัญญะ

[๓๖] บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นโจน
ความถึงพร้อมด้วยศีล ในข้อนั้น เป็นโจน การไม่ล่วงละเมิดทางกาย
การไม่ล่วงละเมิดทางวาจา การไม่ล่วงละเมิดทางกาย และวาจา นี้เรียกว่า
ความถึงพร้อมด้วยศีล ความสำรวมด้วยศีลแม้ทั้งหมด ชื่อว่าถึงพร้อมด้วยศีล
บุคคลผู้ประกอบแล้วด้วยศีลสัมปทานี้ ชื่อว่าผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยศีล

บุคคลผู้ถึงพร้อมแล้วด้วยทิว เป็นโจน
ความถึงพร้อมด้วยทิว ในข้อนั้น เป็นโจน ความรอบรู้ ความรู้ชัด ฯลฯ
ความสอดส่องธรรม คืออโมหะ สัมมาทิฐิ เช่นนี้ว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การ
บูชาใหญ่ [คือมหาทานที่ทั่วไปแก่คนทั้งปวง] มีผล สักการะที่บุคคลทำเพื่อแซก
มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่บุคคลทำดี ทำชั่วมีอยู่ โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามี
บิดามี สัตว์อุปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้พร้อมเพียงกัน ประพฤติดี ปฏิบัติ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย
แล้ว สำเร็จอิริยาบถอยู่ในทิฏฐธรรม เธอได้ยืนว่า นัยว่าภิกษุข้ออย่างนี้ รุขิง
ด้วยตนเองแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว เข้าถึงแล้ว ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหา
อาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย สำเร็จอิริยาบถอยู่ในทิฏฐธรรม
ดังนี้ เธอย่อมไม่เกิด ความคิดขึ้นว่า แม้เรารู้ยิ่งด้วยตนเอง จักทำให้แจ้ง
จักเข้าถึง ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่ง
อาสวะทั้งหลายแล้ว สำเร็จอิริยาบถอยู่ในทิฏฐธรรม ในกาลไหนๆ โดยแท้
ดังนี้ ชื่อนั้น เพราะเหตุไร เพราะว่า ความหวังในความหลุดพ้นใด ของ
พระชฌาสทพณัน ผู้ซึ่งเมื่อยังไม่หลุดพ้นในกาลก่อน ความหวังนั้นได้สงบระงับแล้ว
บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีความหวังไปปราศแล้ว

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลซึ่งเปรียบด้วยคนไข้ ๓ จำพวก เป็นไฉน

[๘๕] คน ไข้ ๓ จำพวก

คนไข้บางคนในโลกนี้ ได้โภชนะเป็นที่สบาย หรือไม่ได้โภชนะเป็นที่
สบาย ได้เภสัชเป็นที่สบาย หรือไม่ได้เภสัชเป็นที่สบาย ได้อุปฐากสมควร
หรือไม่ได้อุปฐากสมควร ก็ย่อมไม่หายจากอาพาธนั้นเลย

ส่วนคนไข้บางคนในโลกนี้ ได้โภชนะเป็นที่สบาย หรือไม่ได้โภชนะ
เป็นที่สบาย ได้เภสัชที่สบาย หรือไม่ได้เภสัชที่สบาย ได้อุปฐากสมควร หรือ
ไม่ได้อุปฐากสมควร ก็ย่อมหายจากอาพาธนั้น

ส่วนคนไข้บางคนในโลกนี้ ได้โภชนะเป็นที่สบาย ก็หายจากอาพาธนั้น
ไม่ได้ก็ไม่หายจากอาพาธนั้น ได้เภสัชเป็นที่สบาย ก็หายจากอาพาธนั้น ไม่ได้
ก็ไม่หายจากอาพาธนั้น ได้อุปฐากสมควร ก็หายจากอาพาธนั้น ไม่ได้ก็ไม่หาย
จากอาพาธนั้น

ในคนไข้ ๓ จำพวกนั้น คนไข้นี้ใด ได้โภชนะเป็นที่สบาย ก็หายจาก
อาพาธนั้น ไม่ได้ก็ไม่หายจากอาพาธนั้น ได้เภสัชเป็นที่สบาย ก็หายจากอาพาธนั้น
ไม่ได้ก็ไม่หายจากอาพาธนั้น ได้อุปฐากสมควร ก็หายจากอาพาธนั้น ไม่ได้ก็
ไม่หายจากอาพาธนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงอาศัยคนไข้จำพวกนี้ จึงได้ทรง
อนุญาตคิลานกัต อนุญาตคิลานเภสัช อนุญาตคิลานอุปฐากไว้ ก็แหละเพราะ
อาศัยคนไข้จำพวกนี้ คนไข้แม่เหล้าอื่น อันภิกษุทั้งหลายก็ควรบำรุง

[๘๖] บุคคลเปรียบด้วยคนไข้ ๓ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก ก็
ฉันนั้นเหมือนกัน

บุคคลเปรียบด้วยคนไข้ ๓ จำพวก เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้เห็นพระตถาคต หรือไม่ได้เห็นพระตถาคต
ได้ฟังธรรมวินัยอันพระตถาคตประกาศแล้ว หรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยอันพระตถาคต
ประกาศแล้ว ก็ย่อมไม่หวัลงสนฺนิยามอันถูก ในกุศลธรรมทั้งหลาย

ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ได้เห็นพระตถาคต หรือไม่ได้เห็นพระตถาคต
ได้ฟังธรรมวินัยอันพระตถาคตประกาศแล้ว หรือไม่ได้ฟังธรรมวินัยอันพระตถาคต
ประกาศแล้ว ก็ย่อมก้าวลงสนฺนิยามอันถูก ในกุศลธรรมทั้งหลายได้

ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ได้เห็นพระตถาคต ย่อมก้าวลงสนฺนิยามอันถูก
ในกุศลธรรมทั้งหลายได้ เมื่อไม่ได้ ก็ย่อมไม่ก้าวลงสนฺนิยามอันถูก ในกุศลธรรม
ทั้งหลาย ได้ฟังธรรมวินัยอันพระตถาคตประกาศแล้ว ย่อมก้าวลงสนฺนิยามอันถูก
ในกุศลธรรมทั้งหลายได้ เมื่อไม่ได้ ย่อมไม่ก้าวลงสนฺนิยามอันถูก ในกุศลธรรม
ทั้งหลาย

บรรดาบุคคล ๓ จำพวกนั้น บุคคลใดได้เห็นพระตถาคต ย่อมก้าวลง
สนฺนิยามอันถูก ในกุศลธรรมทั้งหลายได้ เมื่อไม่ได้ ย่อมไม่ก้าวลงสนฺนิยามอันถูก
ในกุศลธรรมทั้งหลาย ได้ฟังธรรมวินัยอันพระตถาคตประกาศแล้ว ย่อมก้าวลง
สนฺนิยามอันถูก ในกุศลธรรมทั้งหลายได้ เมื่อไม่ได้ ก็ย่อมไม่ก้าวลงสนฺนิยามอันถูก
ในกุศลธรรมทั้งหลาย สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตพระธรรมเทศนาไว้
เพราะอาศัยบุคคลจำพวกนี้ ก็แหละเพราะอาศัยบุคคลนี้ ภิกษุทั้งหลายจึงควรแสดง
ธรรมแก่บุคคลแม่เหล้าอื่นๆ บุคคลเปรียบด้วยคนไข้ ๓ จำพวกเหล่านี้ ย่อมมี
ปรากฏอยู่ในโลก

[๘๗] บุคคลชื่อว่า กายสักขี เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย สำเร็จอิริยาบถอยู่
และกิเลสบางอย่างของผู้เป็น เป็นของสิ้นไปรอบแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา
บุคคลนี้เรียกว่า กายสักขี

บุคคลชื่อว่า ทิฐูปัตตะ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ย่อมรู้ตามความ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
เป็นจริงว่า นี่เหตุเกิดทุกข์ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ความดับทุกข์ ย่อมรู้
ตามความเป็นจริงว่า นี่เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ และธรรมทั้งหลายอัน
พระตถาคตประกาศแล้ว เป็นอันเธอ ได้เห็นดีแล้วด้วยปัญญา เป็นอันเธอดำเนิน
ไปด้วยดีแล้วด้วยปัญญา และอาสวะบางอย่างของเธอเป็นอันสิ้น ไปแล้วโดยรอบ
เพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ทิฏฐิปัตตะ

บุคคลชื่อว่า สัทธาวิมุต เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ ธรรม
ทั้งหลายอันพระตถาคตประกาศแล้ว ย่อมเป็นอันเธอเห็นแล้วด้วยดี ดำเนินไปแล้ว
ด้วยดีด้วยปัญญา และอาสวะบางอย่างของเธอ เป็นอันสิ้น ไปแล้วโดยรอบ
เพราะเห็นด้วยปัญญา อาสวะของทิฏฐิปัตตะบุคคลสิ้นไปรอบ ฉันท อาสวะ
ของสัทธาวิมุตบุคคล หาเป็นเช่นนั้นไม่ บุคคลนี้เรียกว่า สัทธาวิมุต

[๘๘] บุคคลผู้มีวาตะเหมือนนก เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ชอบพูดเท็จ ไปอยู่ในที่ประชุม ไปอยู่ในบริษัท
ไปอยู่ในท่ามกลางญาติ ไปอยู่ในท่ามกลางอำมาตย์ หรือไปอยู่ในท่ามกลาง
ราชตระกูล ถูกเขานำไปซักถาม ถูกเขาสั่งเป็นพยานซักถามว่า ดูก่อนบรุษ
ผู้เจริญ ท่านรู้อย่างไร จงพูดอย่างนั้น บุคคลนั้นไม่รู้ กล่าวว้าขำพเจ้ารู้ หรือ
รู้อยู่ กล่าวว้าขำพเจ้าไม่รู้ ไม่เห็น กล่าวว้าขำพเจ้าเห็น หรือเห็นอยู่ กล่าวว้า
ขำพเจ้าไม่เห็น เป็นผู้กล่าวคำเท็จโดยรู้ยั่วว่าเท็จดังว่ามานี้ เพราะเหตุแห่งตน
หรือเพราะเหตุแห่งคนอื่น หรือเพราะเหตุเห็นแก่อำมิสเล็กน้อย บุคคลนี้เรียกว่า
ผู้มีวาจาเหมือนนก

บุคคลผู้มีวาจาเหมือนดอกไม้ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ละเสียแล้วซึ่งมสวาท เป็นผู้เว้นขาดจากมสวาท
ไปอยู่ในที่ประชุม ไปอยู่ในบริษัท ไปอยู่ในท่ามกลางญาติ ไปอยู่ในท่ามกลาง
อำมาตย์ หรือไปอยู่ในท่ามกลางราชตระกูล ถูกเขานำไปเพื่อซักถาม ถูกเขา
สั่งเป็นพยานซักถามว่า ดูก่อนบรุษผู้เจริญ ท่านรู้อย่างไร จงพูดอย่างนั้น
บุคคลนั้นไม่รู้ กล่าวว้าขำพเจ้าไม่รู้ หรือรู้อยู่ กล่าวว้าขำพเจ้ารู้ ไม่เห็น กล่าวว้า
ขำพเจ้าไม่เห็น เห็นอยู่ กล่าวว้าขำพเจ้าเห็น ไม่เป็นผู้กล่าวคำเท็จโดยรู้ยั่วว่าเท็จ
ดังว่ามานี้ เพราะเหตุแห่งตน หรือเพราะเหตุแห่งผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่อำมิส
เล็กน้อย บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีวาจาเหมือนดอกไม้

บุคคลผู้มีวาจาเหมือนน้ำผึ้ง เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ วาจาอันใดไม่มีโทษ สะดวกหู เป็นที่ตั้งแห่ง
ความรัก ถึงใจ เป็นของชาวเมือง อันคนมากใคร เป็นที่ขบใจของคนมาก
เป็นผู้กล่าววาจาเช่นนั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีวาจาเหมือนน้ำผึ้ง

[๘๙] บุคคลมีจิตเหมือนแผ่นเรือร้าง เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความคั่งแค้น ถูกเขา
ว่าเพียงเล็กน้อย ก็ย่อมโกรธ ย่อมกำเริบ ย่อมแสดงอาการผิตปรกติ ย่อมกระด้าง
ย่อมแสดงความโกรธ ความคิดประทุษร้าย อาการไม่พอใจ ให้ปรากฏ เหมือน
แผ่นเรือร้างถูกท่อนไม้หรือกระเบื้องกระแทบ ย่อมมีน้ำเลือดน้ำหนองไหลออกมาก
มาย ซือแม้นั้นใด บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความ
คั่งแค้น ถูกเขาว่าเพียงเล็กน้อย ก็ย่อมโกรธ ย่อมกำเริบ ย่อมแสดงอาการผิต
ปรกติ ย่อมกระด้าง ย่อมแสดงความโกรธ ความคิดประทุษร้ายและอาการไม่
พอใจ ให้ปรากฏก็ฉนั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีจิตเหมือนแผ่นเรือร้าง

บุคคลมีจิตเหมือนฟ้าแลบ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ย่อมรู้ชัด
ตามความเป็นจริงว่า นี่เหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่
ความดับทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์
เหมือนบรุษมีจักษุ พึงเห็นรูปทั้งหลายในระหว่างที่ฟ้าแลบในเวลามืดกลางคืน
ซื่อแม้นั้นใด บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ย่อมรู้
ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่เหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า
นี่ความดับทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ก็
ฉนั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีจิตเหมือนฟ้าแลบ

บุคคลมีจิตเหมือนฟ้าผ่า เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ รู้ยิ่งแล้วด้วยตนเอง ทำให้แจ้งแล้ว เข้าถึงแล้ว
ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะ
ทั้งหลายแล้ว สำเร็จอิริยาบถอยู่ในทิฏฐธรรม เหมือนแก้วมณีหรือแผ่นหิน อะไร
ชื่อว่าไม่แตก ย่อมไม่มี เมื่อฟ้าผ่าลงไป ซื่อแม้นั้นใด บุคคลบางคนในโลกนี้

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
รู้ยิ่งแล้วด้วยตนเอง ทำให้แจ้งแล้ว เข้าถึงแล้ว ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ
อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้น ไปแห่งอาสวะทั้งหลายแล้ว สำเร็จอิริยาบถอยู่
ในทิวฐธรรม ก็ฉะนั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีจิตเหมือนฟ้าผ่า

[๙๐] บุคคลผู้บอด เป็นโณ

บุคคลพึงได้โณที่ตนยังไม่ได้ หรือพึงกระทำโณที่ตนได้แล้ว ให้
เจริญด้วยจักขุเช่นใด จักขุเช่นนั้น ย่อมไม่มีแก่บุคคลบางคนในโลกนี้ บุคคล
พึงรู้ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศล รู้ธรรมทั้งหลายที่มีโทษและไม่มีโทษ
รู้ธรรมที่เลวและประณีต รู้ธรรมทั้งหลายที่มีส่วนเปรียบ โดยเป็นธรรมดำและ
ธรรมขาว ด้วยจักขุเช่นใด แม้จักขุเช่นนั้น ก็ไม่มีแก่บุคคลนั้น บุคคลนี้เรียกว่า
บุคคลผู้บอด

บุคคลตาข้างเดียว เป็นโณ

บุคคลพึงได้โณที่ตนยังไม่ได้ หรือพึงกระทำโณที่ตนได้แล้ว ให้เจริญ
ด้วยจักขุเช่นใด จักขุเช่นนั้น ย่อมไม่มีแก่บุคคลบางคนในโลกนี้ บุคคลพึงรู้ธรรม
ทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศล รู้ธรรมทั้งหลายที่มีโทษและไม่มีโทษ รู้ธรรม
ทั้งหลายที่เลวและประณีต รู้ธรรมทั้งหลายที่มีส่วนเปรียบ โดยเป็นธรรมดำและ
ธรรมขาว ด้วยจักขุเช่นใด แม้จักขุเช่นนั้น ก็ย่อมไม่มีแก่บุคคลเช่นนั้น บุคคล
นี้เรียกว่า คนมีตาข้างเดียว

บุคคลมีตาสองข้าง เป็นโณ

บุคคลพึงได้โณที่ตนยังไม่ได้ หรือพึงกระทำโณที่ตนได้แล้ว ให้เจริญ
ด้วยจักขุเช่นใด จักขุเช่นนั้น ย่อมมีแก่บุคคลบางคนในโลกนี้ บุคคลพึงรู้ธรรม
ทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศล รู้ธรรมทั้งหลายที่มีโทษและไม่มีโทษ รู้ธรรม
ทั้งหลายที่เลวและประณีต รู้ธรรมทั้งหลายที่มีส่วนเปรียบโดยเป็นธรรมดำและ
ธรรมขาว ด้วยจักขุเช่นใด แม้จักขุเช่นนั้น ก็ย่อมมีแก่บุคคลนั้น บุคคลนี้เรียกว่า
คนมีตาสองข้าง

[๙๑] บุคคลมีปัญญาดังหม้อคว่ำ เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไปสู่อารามเพื่อฟังธรรมในสำนักของภิกษุทั้งหลาย
เนื่องๆ พวกภิกษุย่อมแสดงธรรม งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด
พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะแก่บุคคลนั้น ย่อมประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์
บริบูรณ์สิ้นเชิง บุคคลนั้นฟังแล้วที่อาสนะนั้น ย่อมไม่ใส่ใจถึงเบื้องต้นเลย
ย่อมไม่ใส่ใจถึงท่ามกลาง ย่อมไม่ใส่ใจถึงที่สุด แม้ลุกออกจากอาสนะแล้ว
ก็ไม่ใส่ใจถึงเบื้องต้น ไม่ใส่ใจถึงท่ามกลาง ไม่ใส่ใจถึงที่สุดแห่งภกษานั้นเลย
เหมือนน้ำที่เขาสาดใส่หม้อที่คว่ำไว้ ย่อมไหลไป ย่อมไม่ขังอยู่ ชื่อแม้ฉินไค
บุคคลบางคนในโลกนี้ ไปสู่อารามเพื่อฟังธรรมในสำนักของภิกษุทั้งหลายเนื่องๆ
พวกภิกษุย่อมแสดงธรรม งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด
พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะแก่บุคคลนั้น ย่อมประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์
บริบูรณ์สิ้นเชิง บุคคลนั้นฟังแล้วที่อาสนะนั้น ย่อมไม่ใส่ใจถึงเบื้องต้น ย่อมไม่
ใส่ใจถึงท่ามกลาง ย่อมไม่ใส่ใจถึงที่สุดแห่งภกษานั้นเลย แม้ลุกจากอาสนะนั้น
แล้ว ก็ไม่ใส่ใจถึงเบื้องต้น ไม่ใส่ใจถึงท่ามกลาง ไม่ใส่ใจถึงที่สุดแห่งภกษานั้นเลย
ก็ฉะนั้น บุคคลนี้เรียกว่า มีปัญญาดังหม้อคว่ำ

บุคคลมีปัญญาดังหน้าตัก เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไปสู่อารามเพื่อฟังธรรมในสำนักของภิกษุทั้งหลาย
เนื่องๆ พวกภิกษุย่อมแสดงธรรม งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด
พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะแก่บุคคลนั้น ย่อมประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์
บริบูรณ์สิ้นเชิง บุคคลนั้นฟังแล้วที่อาสนะนั้น ย่อมใส่ใจถึงเบื้องต้นบ้าง ย่อม
ใส่ใจถึงท่ามกลางบ้าง ย่อมใส่ใจถึงที่สุดบ้าง แต่ลุกจากอาสนะนั้นแล้ว ไม่ใส่ใจ
ถึงเบื้องต้น ไม่ใส่ใจถึงท่ามกลาง ไม่ใส่ใจถึงที่สุดแห่งภกษานั้นเลย เหมือนของ
เคี้ยวขนาดชนิด เช่น งาม ข้าวสาร ขนมหุ้ม พุทรา วางเรียรายอยู่แล้ว แม้บนตัก
ของบุรุษ เมื่อเขาเผลอตัวลุกจากอาสนะ พึงกระจัดกระจายไป ชื่อแม้ฉินไค
บุคคลบางคนในโลกนี้ ไปสู่อารามเพื่อฟังธรรมในสำนักของภิกษุทั้งหลายเนื่องๆ
ภิกษุทั้งหลายย่อมแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้ง
อรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ แก่บุคคลนั้น ย่อมประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์
สิ้นเชิง บุคคลนั้นฟังแล้วที่อาสนะนั้น ย่อมใส่ใจถึงเบื้องต้นบ้าง ย่อมใส่ใจถึง
ท่ามกลางบ้าง ย่อมใส่ใจถึงที่สุดบ้าง แห่งภกษานั้น แต่ลุกออกจากอาสนะนั้นแล้ว
ย่อมไม่ใส่ใจถึงเบื้องต้น ย่อมไม่ใส่ใจถึงท่ามกลาง ย่อมไม่ใส่ใจถึงที่สุด แห่ง
ภกษานั้นเลย ก็ฉะนั้น บุคคลนี้เรียกว่า มีปัญญาดังหน้าตัก

บุคคลมีปัญญามาก เป็นโณ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไปสู่อารามเพื่อฟังธรรมในสำนักของภิกษุทั้งหลาย
เนื่องๆ พวกภิกษุย่อมแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด
พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ แก่บุคคลนั้น ย่อมประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิ์
บริบูรณ์สิ้นเชิง บุคคลนั้นนั่งแล้วที่อาสนะนั้น ย่อมใส่ใจถึงเบื้องต้นบ้าง ย่อม
ใส่ใจถึงท่ามกลางบ้าง ย่อมใส่ใจถึงที่สุดบ้าง แม้ออกจากอาสนะนั้นแล้ว
ก็ย่อมใส่ใจถึงเบื้องต้นบ้าง ย่อมใส่ใจถึงท่ามกลางบ้าง ย่อมใส่ใจถึงที่สุดบ้าง
แห่งภิกษุเหล่านั้น เหมือนน้ำที่เขาเทใส่หม้อที่หงายไว้ ย่อมซังอยู่ ย่อมไม่ไหลไป
ซื่อแม้นั้นใด บุคคลบางคนในโลกนี้ ไปสู่อารามเพื่อฟังธรรมในสำนักของภิกษุ
ทั้งหลายเนื่องๆ พวกภิกษุย่อมแสดงธรรม งามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง
งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ แก่บุคคลนั้น ย่อมประกาศ
พรหมจรรย์บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง เขานั่งที่อาสนะนั้นแล้ว ย่อมใส่ใจถึงเบื้องต้น
บ้าง ย่อมใส่ใจถึงท่ามกลางบ้าง ย่อมใส่ใจถึงที่สุดแห่งภิกษุเหล่านั้น แม้ออกจาก
อาสนะนั้นแล้ว ก็ย่อมใส่ใจถึงเบื้องต้นบ้าง ย่อมใส่ใจถึงท่ามกลางบ้าง ย่อมใส่ใจ
ถึงที่สุดบ้าง แห่งภิกษุเหล่านั้น บุคคลนี้เรียกว่า คนมีปัญญามาก

[๙๒] บุคคลมีราคะยังไม่ไปปราศแล้วในกามและภพ เป็นโณ

พระโสดาบันและสกทาคามีบุคคลเหล่านี้ เรียกว่าบุคคลผู้มีราคะ ยังไม่
ไปปราศในกามและภพ

บุคคลมีราคะไปปราศแล้วในกาม แต่มีราคะยังไม่ไปปราศแล้ว
ในภพ เป็นโณ

พระอนาคามีบุคคล นี้เรียกว่า บุคคลมีราคะไปปราศแล้วในกาม แต่
มีราคะยังไม่ไปปราศแล้วในภพ

บุคคลมีราคะไปปราศแล้วในกามและภพ เป็นโณ

พระอรหันต์ นี้เรียกว่า บุคคลมีราคะไปปราศแล้วในกามและภพ

[๙๓] บุคคลเหมือนรอยขีดในหิน เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมโกรธอยู่เนื่องๆ และความโกรธของเขานั้นแล
ย่อมนอนเนื่องอยู่ตลอดกาลอันยาวนาน เหมือนรอยขีดในหิน ย่อมไม่เลือนไปได้
ง่าย เพราะลมหรือเพราะน้ำ ย่อมเป็นของตั้งอยู่ได้นาน ซื่อแม้นั้นใด บุคคล
บางคนในโลกนี้ ย่อมโกรธอยู่เนื่องๆ และความโกรธของเขานั้นแล ย่อมนอน
เนื่องอยู่ตลอดกาลยาวนาน ก็ฉนั้นนั้น นี้เรียกว่า บุคคลเหมือนรอยขีดในหิน

บุคคลเหมือนรอยขีดในแผ่นดิน เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมโกรธเนื่องๆ แต่ความโกรธของเขานั้น
ย่อมไม่นอนเนื่องอยู่ตลอดกาลยาวนาน เหมือนรอยขีดในแผ่นดิน ย่อมลบเลือน
ไปได้ง่าย เพราะลมหรือเพราะน้ำ ไม่ตั้งอยู่ได้นาน ซื่อแม้นั้นใด บุคคลบางคน
ในโลกนี้ ย่อมโกรธเนื่องๆ แต่ความโกรธของเขานั้น ย่อมไม่นอนเนื่องอยู่
สิ้นกาลยาวนาน ก็ฉนั้นนั้น นี้เรียกว่า บุคคลเหมือนรอยขีดในแผ่นดิน

บุคคลเหมือนรอยขีดในน้ำ เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกบุคคลว่ากล่าวแม่ด้วยถ้อยคำกระด้าง แม่ด้วย
ถ้อยคำหยาบคาย แม่ด้วยถ้อยคำไม่เป็นที่พอใจ ยังคงสนิทกัน ยังคงติดต่อกัน
ยังคงชอบกัน เหมือนรอยขีดในน้ำย่อมลบเลือนไปได้ง่าย ไม่ตั้งอยู่ได้นาน
ซื่อแม้นั้นใด บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกบุคคลว่ากล่าว แม่ด้วยคำกระด้างบ้าง
แม่ด้วยคำหยาบ แม่ด้วยคำไม่เป็นที่พอใจ ยังคงสนิทกัน ยังคงติดต่อกัน
ยังคงชอบกัน ก็ฉนั้นนั้น นี้เรียกว่า บุคคลเหมือนรอยขีดในน้ำ

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบด้วยผ้าปาน ๓ จำพวก เป็นโณ

[๙๔] ผ้าปาน ๓ ชนิด คือ

ผ้าแม้อย่างใหม่ที่มีสีไม่ดี นุ่งห่มก็ไม่สบายและมีราคาน้อย

ผ้าแม่อายุเก่ากลางใหม่ที่มีสีไม่ดี นุ่งห่มก็ไม่สบายและมีราคาน้อย

ผ้าแม่อายุเก่าที่มีสีไม่ดี นุ่งห่มก็ไม่สบายและมีราคาน้อย คนทั้งหลาย ย่อม
เอาผ้าแม่อายุเก่าๆ ทำเป็นผ้าเช็ดหม้อข้าวบ้าง เอาผ้าเก่าๆ ไปทิ้งเสีย ที่กอง
หยากเยื่อบ้าง

[๙๕] บุคคลเปรียบด้วยผ้าปาน ๓ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในภิกษุ
ทั้งหลายฉนั้นนั้นเหมือนกัน

บุคคลเปรียบด้วยผ้าปาน ๓ จำพวก

แม้นหากว่า ภิกษุใหม่ เป็นผู้ศรัทธา มีธรรมอันลามก ผ้าที่มีสีไม่ดีนั้น
แม้นั้นใด บุคคลนี้ ก็อุปมาฉนั้นนั้น นี้ก็เพราะบุคคลนี้มีวาระชั่ว ส่วนคน
เหล่านี้ดี ย่อมสมาทาน ย่อมคบ ย่อมเข้าใกล้ ย่อมเอาอย่างบุคคลนี้ การเสพนั้น
ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่คนเหล่านั้น ตลอด

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณกาลนาน ผ้าที่นุ่งห่มไม่สบายนั่น แม้นฉันใด บุคคลนี้ ก็อุปไมยฉันนั้น นี่ก็เพราะบุคคลนี้มีสัมผัสเป็นทุกข์ ก็บุคคลนี้รับจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัย-
* เกสัชบริหารของคนเหล่าใดแล ทานของคนเหล่านั้น ย่อมไม่มีผลมาก ย่อมไม่มีอาณิสสมาก ผ้าที่มีราคาน้อยนั้น แม้นฉันใด บุคคลนี้ก็อุปไมยฉันนั้น นี่ก็เพราะบุคคลนี้มีราคาน้อย

แม้นหากว่า ภิกษุชั้นมัชฌิมะ ฯลฯ

แม้นหากว่า ภิกษุชั้นพระเถระ เป็นผู้ทศีล มีธรรมอันลามก ผ้าที่มีสีไม่ดื่นนั้น แม้นฉันใด บุคคลนี้ก็อุปไมยฉันนั้น นี่ก็เพราะบุคคลนี้มีวรรณะชั่ว ส่วนคนเหล่าใดย่อมสมมาคม ย่อมคบ ย่อมเข้าใกล้ ย่อมเอาอย่างบุคคลนี้ การสมมาคมนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่ประโยชน์แก่อกุล เพื่อความทุกข์แก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน ผ้าที่นุ่งห่มไม่สบาย แม้นฉันใด บุคคลนี้ก็อุปไมยฉันนั้น นี่ก็เพราะบุคคลนี้มีสัมผัสเป็นทุกข์ ก็บุคคลนี้รับจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเกสัชบริหาร ของคนเหล่าใด ทานของคนเหล่านั้น ย่อมไม่มีผลมาก ย่อมไม่มีอาณิสสมาก ผ้าที่มีราคาน้อย แม้นฉันใด บุคคลนี้ก็มีอุปไมยฉันนั้น นี่ก็เพราะบุคคลนี้มีราคาน้อย หากว่าพระเถระเห็นปานนี้ จะว่ากล่าวในท่ามกลางสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายก็จะกล่าวกับพระเถระผู้นั้นนออย่างนี้ว่า ประโยชน์อะไรด้วยคำกล่าวของท่านผู้โง่เขลาเบาปัญญา ถึงแม้ท่านจะสำคัญว่าควรกล่าวก็ดี พระเถระนั้นโกรธไม่พอใจ ก็จะเปล่งวาจาชนิดที่จะเป็นเหตุให้สงฆ์ยกวัด ดูก่อนเอาผ้าไปโยนทิ้งเสียที่กองหยากเยื่อจะนั้น บุคคลเปรียบด้วยผ้าป่าน ๓ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในภิกษุทั้งหลาย

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบด้วยผ้าแคว้นกาสิ ๓ จำพวกเป็นไฉน

[๙๖] ผ้ากาสิ ๓ ชนิด คือ

ผ้ากาสิแม่ใหม่ก็มีสีงาม นุ่งห่มสบายและมีราคามาก

ผ้ากาสิแม่กลางเก่ากลางใหม่ก็มีสีงาม นุ่งห่มสบายและมีราคามาก

ผ้ากาสิแม่อย่างเก่าก็มีสีงาม นุ่งห่มสบายและมีราคามาก คนทั้งหลายย่อมเอาผ้ากาสิแม่เก่าแล้วไปใช้สำหรับห่อรัตนะบ้าง หรือเก็บผ้ากาสินั้นไว้ในโกของหอมบ้าง

[๙๗] บุคคลเปรียบด้วยผ้าแคว้นกาสิ ๓ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน

บุคคล ๓ จำพวก เป็นไฉน

แม้นหากว่า ภิกษุใหม่มีศีล มีธรรมอันงาม ผ้ากาสินั้นมีสีอันงาม แม้นฉันใด บุคคลนี้ก็มีอุปไมยฉันนั้น นี่ก็เพราะบุคคลนี้มีวรรณะงาม ส่วนคนเหล่าใด ย่อมสมมาคม ย่อมคบ ย่อมเข้าใกล้ ย่อมเอาอย่างบุคคลนี้ การเสพนั้นย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่อกุล เพื่อความสุขแก่ชนเหล่านั้น ตลอดกาลนาน ผ้ากาสินั้น นุ่งห่มสบาย แม้นฉันใด บุคคลนี้ก็มีอุปไมยฉันนั้น นี่ก็เพราะบุคคลนี้มีสัมผัสสบาย ก็บุคคลนี้รับจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเกสัชบริหาร ของคนเหล่าใด ทานของคนเหล่านั้น ย่อมมีผลมาก ย่อมมีอาณิสสมาก ผ้ากาสินั้น ย่อมมีราคามาก แม้นฉันใด บุคคลนี้ก็มีอุปไมยฉันนั้น นี่ก็เพราะบุคคลนี้มีราคามาก

แม้นหากว่าภิกษุชั้นมัชฌิมะ ฯลฯ

แม้นหากภิกษุชั้นพระเถระ มีศีล มีธรรมอันงาม ผ้ากาสินั้นมีสีงาม แม้นฉันใด บุคคลนี้ก็มีอุปไมยฉันนั้น นี่ก็เพราะบุคคลนี้มีวรรณะงาม ส่วนคนเหล่าใด ย่อมสมมาคม ย่อมคบ ย่อมเข้าใกล้ ย่อมเอาอย่างบุคคลนี้ การเสพนั้นย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่อกุล เพื่อความสุขแก่ชนเหล่านั้นตลอดกาลนาน ผ้ากาสินั้นมีสัมผัสสบาย แม้นฉันใด บุคคลนี้ก็มีอุปไมยฉันนั้น นี่ก็เพราะบุคคลนี้มีสัมผัสสบาย ก็บุคคลนี้รับจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจจัยเกสัชบริหารของคณเหล่าใด ทานของคณเหล่านั้น ย่อมมีผลมาก มีอาณิสสมาก ผ้ากาสินั้น มีราคามาก แม้นฉันใด บุคคลนี้ก็มีอุปไมยฉันนั้น นี่ก็เพราะค่าที่บุคคลนี้มีค่ามาก หากว่าพระเถระ เห็นปานนี้จะว่ากล่าวในท่ามกลางสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายก็จะกล่าวกับพระเถระผู้นั้นนออย่างนี้ว่า ขอท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงเจียบเสียง พระเถระกล่าวธรรมและวินัย ถ้อยคำของพระเถระนั้น ย่อมถึงซึ่งความเป็นของควรเก็บไว้ในหทัย ดูก่อนผ้ากาสินั้นอันบุคคลควรเก็บไว้ในโกของหอมจะนั้น บุคคลเปรียบด้วยผ้าแคว้นกาสิ ๓ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในภิกษุทั้งหลาย

บุคคลที่ประมาณได้ง่าย เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฟุ้งซ่าน เป็นผู้มีมานะฟูขึ้นดจไม่ย่อ เป็นผู้กัลบัลลอก เป็นผู้ปากกล้า เป็นผู้มัวจาเกลื่อนกล่น [ไม่สังเกตคำพูด] มีสติ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
หลงลืม ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตหม่นไปผิด มีอินทรีย์เปิดเผย
นี้เรียกว่า บุคคลประมาณ ได้ง่าย

[๙๘] บุคคลที่ประมาณได้ยาก เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน เป็นผู้ไม่มีมานะพยุขึ้นดวงไม้อ้อ
ไม่เป็นผู้กลับกลอก ไม่เป็นผู้ปากกล้า ไม่เป็นผู้มีวาจาเกลื่อนกล่น มีสติตั้งมั่น
มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น มีจิตเป็นสมาธิ มีอินทรีย์อันสำรวมแล้ว นี้เรียกว่า
บุคคลประมาณ ได้ยาก

บุคคลที่ประมาณไม่ได้ เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ รู้ยิ่งด้วยตนเองแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว เข้าถึงแล้ว
ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะ
ทั้งหลายแล้ว สำเร็จอิริยาบถอยู่ในทิฏฐธรรม นี้เรียกว่า บุคคลประมาณ ไม่ได้

[๙๙] บุคคลไม่ควรสมาคม ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าใกล้ เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เสื่อมจากศีล จากสมาธิ จากปัญญา
บุคคลเห็นปานนี้ไม่ควรสมาคม ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าใกล้ ควรเว้นจากความ
เอ็นดู เว้นจากความอ่อนเคราะห์

บุคคลควรสมาคม ควรคบ ควรเข้าใกล้ เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เสมอกันด้วยศีล ด้วยสมาธิ ด้วยปัญญา
บุคคลเห็นปานนี้ ควรสมาคม ควรคบ ควรเข้าใกล้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่า
ศีลภาวนาแห่งสัตตบุรุษทั้งหลาย ผู้ถึงความเป็นผู้เสมอกันด้วยศีล จักมีแก่เรา
ทั้งหลาย ทั้งกถานั้น จักเป็นความผาสุกแก่เราทั้งหลาย และกถานั้นจักเป็นไป
แก่เราทั้งหลาย [คือจักไม่เดือดร้อน] สมาธิภาวนาแห่งสัตตบุรุษทั้งหลาย ผู้ถึงความเป็น
ผู้เสมอกันด้วยสมาธิ จักมีแก่เราทั้งหลาย ทั้งกถานั้นจักเป็นความผาสุกแก่เรา
ทั้งหลาย และกถานั้นจักเป็นไปแก่เราทั้งหลาย [คือจักไม่เดือดร้อน] ปัญญา
ภาวนาของสัตตบุรุษทั้งหลาย ผู้ถึงความเป็นผู้เสมอกันด้วยปัญญา จักมีแก่เราทั้งหลาย
ทั้งกถานั้นจักเป็นความผาสุกแก่เราทั้งหลาย และกถานั้นจักเป็นไปแก่เราทั้งหลาย
[คือจักไม่เดือดร้อน] เพราะฉะนั้น บุคคลเห็นปานนี้ ควรสมาคม ควรคบ ควร
เข้าใกล้

บุคคลที่ควรสักการะเคารพ สมาคม คบหา เข้าใกล้ เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ยิ่งด้วยศีล สมาธิ ปัญญา บุคคลเห็นปานนี้
ควรสักการะเคารพ สมาคม คบหา เข้าใกล้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่า
เราจักได้บำเพ็ญศีลขั้นที่ยัง ไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือเราจักถือเอาตาม ซึ่ง
ศีลขั้นที่บริบูรณ์ด้วยปัญญาในที่นั้นๆ เราจักได้บำเพ็ญสมาธิขั้นที่ยัง ไม่
บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือเราจักได้ถือเอาตามซึ่งสมาธิขั้นที่บริบูรณ์ด้วยปัญญาใน
ที่นั้นๆ เราจักได้บำเพ็ญซึ่งปัญญาขั้นที่ยัง ไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์ หรือเราจัก
ได้ถือเอาตามซึ่งปัญญาขั้นที่บริบูรณ์ด้วยปัญญาในที่นั้นๆ เพราะฉะนั้น
บุคคลเห็นปานนี้ ควรสักการะเคารพ สมาคม คบหา เข้าใกล้

[๑๐๐] บุคคลควรเกลียด ไม่ควรสมาคม ไม่ควรคบ ไม่ควร
เข้าใกล้ เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้หวั่นไหว มีธรรมอันลามก ผู้ประกอบด้วย
กายกรรมเป็นต้น อันไม่สะอาด และมีสมาจารอันผู้อื่นหรือตนพึงระลึกได้ด้วย
ความระแวง ผู้มีการงานอันปกปิด ผู้มีโทษสมณะแต่ปฏิญาณตนว่าเป็นสมณะ
มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ปฏิญาณตนว่าประพฤติพรหมจรรย์ ผู้เฝ้าใน ผู้อัน
ระคายแล้ว ผู้รังรัง บุคคลเห็นปานนี้ควรเกลียด ไม่ควรสมาคม ไม่ควรคบ ไม่
ควรเข้าใกล้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าถึงแม้บุคคลผู้คบจะไม่เอาอย่างบุคคลนี้
แต่กิตติศัพท์อันลามก ก็ย่อมฟุ้งซ่านไปสู่บุคคลผู้คบบนนั้นว่าบุคคลผู้เป็นบุรุษมีมิตรชั่ว
มีสหายชั่ว คบคนชั่ว ดังนี้ งูที่เบียนคูก ถึงจะไม่กัดคน ก็จริง ถึงอย่างนั้น ย่อม
เบียนบุคคลนั้น ชื่อแมงจันใด ถึงบุคคลผู้คบบนนั้น จะไม่เอาอย่างบุคคลเช่นนี้ก็จริง
ถึงอย่างนั้น กิตติศัพท์อันลามก ย่อมฟุ้งไปแก่บุคคลนั้นว่า บุคคลผู้เป็นบุรุษ
มีมิตรชั่ว มีสหายชั่ว คบคนชั่ว ดังนี้ เพราะฉะนั้น บุคคลเห็นปานนี้จึงควร
เกลียด ไม่ควรสมาคม ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าใกล้

บุคคลที่ควรเฉยๆ เสีย ไม่ควรสมาคม ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้า
ใกล้ เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักโกรธ มากด้วยความคับแค้น ถูกเขา
ว่าแม้เพียงเล็กน้อย ก็ย่อมขឹង ย่อมกำเริบ ย่อมแสดงอาการผิดปกติ
ย่อมกระด้าง ย่อมแสดงความโกรธ ความคิดประทุษร้ายและอาการไม่พอใจ
ให้ปรากฏ เหมือนแผลเรื้อรัง ถูกไม้หรือกระเบื้องกระทบ ย่อมมีน้ำเลือด

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลบัญญัติปรกณ

น้ำหนองไหลออกมากมาย ชื่อแม่จันได บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้น ถูกเขาว่าแม่เพียงเล็กน้อย ก็ยอมชก ย่อมกำเร็บ ย่อมแสดงอาการผิดปกติ ย่อมกระด้าง ย่อมแสดงความโกรธ ความคิดประทุษ-

*ร้ายและอาการไม่พอใจให้ปรากฏ ก็ฉนั้นนั้น โขมะพลับแห้งถูกไม้หรือ กระเบื้องกระเทบแล้ว ย่อมมีเสียงดังจิจจิจะ จิจจิจะเกินประมาณ ชื่อแม่จันได บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้น ถูกเขาว่าแม่เพียงเล็กน้อย ก็ยอมชก ย่อมกำเร็บ ย่อมแสดงอาการผิดปกติ ย่อมกระด้าง ย่อมแสดงความโกรธ ความคิดประทุษร้ายและอาการไม่พอใจให้ปรากฏ ก็ฉนั้นนั้น หลมกุด ถูกไม้หรือกระเบื้องกระเทบ ย่อมมีกลิ่นเหม็นเกินประมาณ ชื่อแม่จันได บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้น ถูกเขาว่าเพียงเล็กน้อย ก็ยอมชก ย่อมกำเร็บ ย่อมแสดงอาการผิดปกติ ย่อมกระด้าง ย่อมแสดงความโกรธ ความคิดประทุษร้ายและอาการไม่พอใจให้ปรากฏก็ฉนั้นนั้น บุคคลเห็นปานนี้ควรวางเฉยเสียไม่ควรสมาคม ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าใกล้

บุคคลควรสมาคม ควรคบ ควรเข้าใกล้ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มึนเมา มีธรรมอันงาม บุคคลเห็นปานนี้ ควรสมาคม ควรคบ ควรเข้าใกล้ ชื่อนั้น เพราะเหตุไร เพราะว่าถึงแม้ว่า บุคคลผู้คบ จะไม่เอาอย่างบุคคลเห็นปานนี้ แต่กิตติศัพท์อันงามก็ย่อมฟังขจรไป สู่บุคคลผู้คบนั่นว่า บุคคลผู้เป็นบุรุษ มีมิตรดี มีสหชาติ คบคนดีดังนี้ เพราะ ฉะนั้น บุคคลเห็นปานนี้ ควรสมาคม ควรคบ ควรเข้าใกล้

[๑๐๑] บุคคลผู้มีปกติกระทำให้บริบูรณ์ในศีล มีปกติกระทำ แต่พอประมาณในสมาธิ มีปกติกระทำแต่พอประมาณในปัญญา เป็นโฉน พระโสดาบัน พระสกทาคามีเหล่านี้เรียกว่า มีปกติกระทำให้บริบูรณ์ ในศีล มีปกติกระทำแต่พอประมาณในสมาธิ มีปกติกระทำแต่พอประมาณใน ปัญญา

บุคคลมีปกติกระทำให้บริบูรณ์ในศีล และมีปกติกระทำให้ บริบูรณ์ในสมาธิ มีปกติกระทำแต่พอประมาณในปัญญา เป็นโฉน พระอนาคามี นี้เรียกว่า บุคคลมีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล และมีปกติทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ มีปกติกระทำแต่พอประมาณในปัญญา บุคคลมีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีลในสมาธิ และในปัญญา เป็นโฉน พระอรหันต์ นี้เรียกว่า บุคคลมีปกติกระทำให้บริบูรณ์ในศีล สมาธิ และปัญญา

[๑๐๒] ในคาสดาเหล่านั้น คาสดา ๓ จำพวก เป็นโฉน คาสดาบางคนในโลกนี้ ย่อมบัญญัติการละกาม แต่ไม่บัญญัติการละรูป ไม่บัญญัติการละเวทนา คาสดาบางคนในโลกนี้ ย่อมบัญญัติการละกามด้วย ย่อมบัญญัติการ ละรูปด้วย แต่ไม่บัญญัติการละเวทนา คาสดาบางคนในโลกนี้ ย่อมบัญญัติการละกามด้วย ย่อมบัญญัติการ ละรูปด้วย ย่อมบัญญัติการละเวทนาด้วย บรรดา คาสดา ๓ จำพวกนั้น คาสดานี้ใด บัญญัติการละกาม แต่ไม่ บัญญัติการละรูป ไม่บัญญัติการละเวทนา พึงเห็นว่าคาสดานั้นเป็นคาสดาผู้ได้ รูปาวจรสมาบัติ โดยการบัญญัตินั้น คาสดานี้ใด บัญญัติการละกามด้วย บัญญัติการละรูปด้วย แต่ไม่บัญญัติ การละเวทนา พึงเห็นว่าคาสดานั้น เป็นคาสดาผู้ได้รูปาวจรสมาบัติ โดยการ บัญญัตินั้น

คาสดานี้ใด บัญญัติการละกามด้วย บัญญัติการละรูปด้วย บัญญัติ การละเวทนาด้วย พึงเห็นว่า คาสดานั้นเป็นคาสดาผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยการบัญญัตินั้น เหล่านี้เรียกว่า คาสดา ๓ จำพวก

[๑๐๓] บรรดา คาสดาเหล่านั้น คาสดา ๓ จำพวก แม้อื่นอีก เป็นโฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมบัญญัติตนในทิวฐธรรม [คืออัทธภาพนี้] โดยความเป็นของมีจริง โดยความเป็นของยั่งยืน และย่อมบัญญัติตนภายนอก [ในอัทธภาพอื่น] โดยความเป็นของมีจริง โดยความเป็นของยั่งยืน คาสดาบางคนในโลกนี้ ย่อมบัญญัติตนในทิวฐธรรม โดยความเป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลบัญญัติประการ
ของมัจจิง โดยความเป็นของยังยืน แต่ไม่บัญญัติตนในกายหน้า โดยความ
เป็นของมัจจิง โดยความเป็นของยังยืน

ศาสนาดังคนในโลกนี้ ย่อมไม่บัญญัติตนในทิวฐธรรม โดยความเป็น
ของมัจจิง โดยความเป็นของยังยืน และย่อมไม่บัญญัติตนในกายหน้า โดย
ความเป็นของมัจจิง โดยความเป็นของยังยืน

บรรดาศาสนาดังเหล่านั้น ศาสดานี้ใด ย่อมบัญญัติตนในทิวฐธรรมโดย
ความเป็นของมัจจิง โดยความเป็นของยังยืน และบัญญัติตนในกายหน้า โดย
ความเป็นของมัจจิง โดยความเป็นของยังยืน พึงเห็นว่าศาสนาดังนั้น เป็นศาสดาผู้
มีวาทะว่าเที่ยง โดยการบัญญัติดังนี้

ศาสนานี้ใด ย่อมบัญญัติตนในทิวฐธรรม และย่อมไม่บัญญัติตนกาย
หน้า โดยความเป็นของมัจจิง โดยความเป็นของยังยืน พึงเห็นว่าศาสนาดังนั้น
เป็นศาสดาผู้มีวาทะว่าขาดสูญ โดยการบัญญัติดังนี้

ศาสนานี้ใด ย่อม ไม่บัญญัติตนในทิวฐธรรม โดยความเป็นของมัจจิง
โดยความเป็นของยังยืน และย่อม ไม่บัญญัติตนในกายหน้า โดยความเป็นของม
ัจจิง โดยความเป็นของยังยืน พึงเห็นว่าศาสนาดังนั้น เป็นศาสดาผู้เป็นพระสัมมา-
*สัมพุทธเจ้า โดยการบัญญัติดังนี้

เหล่านี้เรียกว่าศาสนา ๓ จำพวก แม้อื่นอีก

ตักนิทเทส จบ

จตุกกนิทเทส

[บุคคล ๔ จำพวก]

[๑๐๔] คนที่เป็นอัสตบรุษ เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม
พูดเท็จ ตีฆ่ามารยาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท นี้เรียกว่าคนที่เป็นอัสตบรุษ

คนที่เป็นอัสตบรุษยิ่งกว่าอัสตบรุษ เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ฆ่าสัตว์ด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้ฆ่าสัตว์
ด้วย ลักทรัพย์ด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้ลักทรัพย์ด้วย ประพฤติผิดในกาม
ด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้ประพฤติผิดในกามด้วย พูดเท็จด้วยตนเองด้วย
ชักชวนผู้อื่นให้พูดเท็จด้วย ตีฆ่ามารยาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทด้วยตนเอง
ด้วย ชักชวนผู้อื่นให้ตีฆ่ามารยาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทด้วย นี้เรียกว่า
คนเป็นอัสตบรุษยิ่งกว่าอัสตบรุษ

คนที่เป็นอัสตบรุษ เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติปาต เว้นขาดจาก
อทินนาทาน เว้นขาดจากกาเมสุมิจฉาจาร เว้นขาดจากมสวาท เว้นขาดจาก
การตีฆ่ามารยาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท นี้เรียกว่าคนที่เป็นอัสตบรุษ

คนที่เป็นอัสตบรุษยิ่งกว่าอัสตบรุษ เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติปาตด้วยตนเองด้วย
ชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากปาณาติปาตด้วย เว้นขาดจากอทินนาทานด้วยตนเองด้วย
ชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากอทินนาทานด้วย เว้นขาดจากกาเมสุมิจฉาจารด้วยตนเอง
ด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากกาเมสุมิจฉาจารด้วย เว้นขาดจากมสวาทด้วย
ตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากมสวาทด้วย เว้นขาดจากการตีฆ่ามารยา
อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการตี
ฆ่ามารยาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทด้วย นี้เรียกว่า คนที่เป็นอัสตบรุษยิ่งกว่า
อัสตบรุษ

[๑๐๕] คนลามก เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม
พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ โลภอยากได้ของเขา
พยาบาทปองร้ายเขา เห็นผิดจากคลองธรรม นี้เรียกว่า คนลามก

คนทีลามากยิ่งกว่าคนลามก เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ฆ่าสัตว์ด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้ฆ่าสัตว์
ด้วย ลักทรัพย์ด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้ลักทรัพย์ด้วย ประพฤติผิดใน
กามด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้ประพฤติผิดในกามด้วย พูดเท็จด้วยตนเอง
ด้วย ชักชวนผู้อื่นให้พูดเท็จด้วย พูดส่อเสียดด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้
พูดส่อเสียดด้วย พูดคำหยาบด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้พูดคำหยาบด้วย
พูดเพ้อเจ้อด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้พูดเพ้อเจ้อด้วย โลภอยากได้ของ
เขาด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้โลภอยากได้ของเขาด้วย พยาบาทปองร้าย
เขาด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้พยาบาทปองร้ายเขาด้วย เห็นผิดจากคลอง

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
ธรรมด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เห็นผิดจากคลองธรรมด้วย นี่เรียกว่า
คนลามกยิ่งกว่าคนลามก

คนดี เป็นโณ

คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต จากอทินนาทาน
จากกาเมสุมิจฉาจาร จากมสสาวาท จากการพูดส่อเสียด จากการพูดคำหยาบ
จากการพูดเพ้อเจ้อ เป็นผู้ไม่โลภอยากได้ของเขา ไม่พยาบาทปองร้ายเขา เห็น
ชอบตามทำนองคลองธรรม นี่เรียกว่า คนดี

คนดียิ่งกว่าคนดี เป็นโณ

คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาตด้วยตนเองด้วย
ชักชวนผู้อื่นให้เว้นจากปาณาติบาตด้วย เป็นผู้เว้นขาดจากอทินนาทานด้วยตนเอง
ด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เว้นจากอทินนาทานด้วย เป็นผู้เว้นขาดจากกาเมสุมิจฉาจาร
ด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เว้นจากกาเมสุมิจฉาจารด้วย เป็นผู้เว้นขาดจาก
มสสาวาทด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เว้นจากมสสาวาทด้วย เป็นผู้เว้นขาดจาก
การพูดส่อเสียดด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เว้นจากการพูดส่อเสียดด้วย
เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดคำหยาบด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เว้นจากการพูด
คำหยาบด้วย เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่น
ให้เป็นผู้เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อด้วย เป็นผู้ไม่โลภอยากได้ของเขาด้วยตนเองด้วย
ชักชวนคนอื่นไม่ให้โลภอยากได้ของเขาด้วย ไม่พยาบาทปองร้ายเขาด้วยตนเอง
ด้วย ไม่ชักชวนให้ผู้อื่นพยาบาทปองร้ายเขาด้วย เป็นผู้เห็นชอบตามทำนอง
คลองธรรมด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เห็นชอบตามทำนองคลองธรรมด้วย
นี่เรียกว่า คนดียิ่งกว่าคนดี

[๑๐๖] คนมีธรรมอันลามก เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ เห็นผิดจาก
ทำนองคลองธรรม นี่เรียกว่า คนมีธรรมอันลามก

คนมีธรรมลามกยิ่งกว่าคนมีธรรมลามก เป็นโณ

คนบางคนในโลกนี้ ฆ่าสัตว์ด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้ฆ่าสัตว์
ด้วย ลักทรัพย์ด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้ลักทรัพย์ด้วย ฯลฯ เห็นผิดจาก
ทำนองคลองธรรมด้วยตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม
ด้วย นี่เรียกว่า คนมีธรรมอันลามกยิ่งกว่าคนมีธรรมลามก

คนมีธรรมงาม เป็นโณ

คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต จากอทินนาทาน ฯลฯ
มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม นี่เรียกว่า คนมีธรรมงาม

คนมีธรรมงามยิ่งกว่าคนมีธรรมงาม เป็นโณ

คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาตด้วยตนเองด้วย ชัก
ชวนผู้อื่นให้เว้นจากปาณาติบาตด้วย ฯลฯ เห็นชอบตามทำนองคลองธรรมด้วย
ตนเองด้วย ชักชวนผู้อื่นให้เห็นชอบตามทำนองคลองธรรมด้วย นี่เรียกว่า คน
มีธรรมงามยิ่งกว่าคนมีธรรมงาม

[๑๐๗] คนมีที่ติ เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยกายกรรมที่มีโทษ ประกอบ
ด้วยวจีกรรมที่มีโทษ ประกอบด้วยมโนกรรมที่มีโทษ นี่เรียกว่าคนมีที่ติ

คนมีที่ติมาก เป็นโณ

คนบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยกายกรรมที่มีโทษมาก ประกอบ
ด้วยกายกรรมที่ไม่มีโทษน้อย ประกอบด้วยวจีกรรมที่มีโทษมาก ประกอบด้วย
วจีกรรมที่ไม่มีโทษน้อย ประกอบด้วยมโนกรรมที่มีโทษมาก ประกอบด้วยมโน
กรรมที่ไม่มีโทษน้อย นี่เรียกว่า คนมีที่ติมาก

คนมีที่ติน้อย เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ประกอบด้วยกายกรรมที่ไม่มีโทษมาก ประ
กอบด้วยกายกรรมที่มีโทษน้อย ประกอบด้วยวจีกรรมที่ไม่มีโทษมาก ประกอบ
ด้วยวจีกรรมที่มีโทษน้อย ประกอบด้วยมโนกรรมที่ไม่มีโทษมาก ประกอบด้วย
มโนกรรมที่มีโทษน้อย นี่เรียกว่า คนมีที่ติน้อย

คนไม่มีที่ติ เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ประกอบด้วยกายกรรมหาโทษมิได้ ประกอบ
ด้วยวจีกรรมหาโทษมิได้ ประกอบด้วยมโนกรรมหาโทษมิได้ นี่เรียกว่า คนไม่มี
ที่ติ

[๑๐๘] บุคคลผู้อคมตัตถุญญ เป็นโณ

การบรรลุมรรคผล ย่อมมีแก่บุคคลใด พร้อมกับเวลาที่ท่านยกหัวข้อ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

ขึ้นแสดง บุคคลนี้เรียกว่า บุคคลผู้อุคฆตัตติญญ

บุคคลผู้วิญญิตัตติญญ เป็นโฉน

การบรรลุมรรคผล ย่อมมีแก่บุคคลใด ในเมื่อท่านจำแนกเนื้อความ
แห่งภาสิตโดยย่อให้พิสดาร บุคคลนี้เรียกว่า บุคคลผู้วิญญิตัตติญญ

บุคคลผู้เนยยะ เป็นโฉน

การบรรลุมรรคผลเป็นขั้นๆ ไป ย่อมมีแก่บุคคลใด โดยเหตุอย่างนี้
คือโดยยอทเทส โดยไถถาม โดยทำไว้ในใจโดยแยบคาย โดยสมาคม โดย
คบหา โดยสนทนสนมกับภิกษุสามเณร บุคคลนี้เรียกว่า บุคคลผู้เนยยะ

บุคคลผู้ปทปรมะ เป็นโฉน

บุคคลใดฟังพุทธพจน์ก็มาก กล่าวก็มาก จำทรงไว้ก็มาก บอกสอนก็
มาก แต่ไม่มีการบรรลุมรรคผลในชาตินั้น บุคคลนี้เรียกว่า บุคคลผู้ปทปรมะ

[๑๐๙] บุคคลผู้ได้ตอบถูกต้องแต่ไม่ว่องไว เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกเขาถามปัญหา ย่อมแก้ได้ถูกต้องแต่ไม่ว่องไว
นี้เรียกว่า บุคคลผู้ได้ตอบถูกต้องแต่ไม่ว่องไว

บุคคลผู้ได้ตอบว่องไวแต่ไม่ถูกต้อง เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกเขาถามปัญหาย่อมแก้ได้ว่องไว แต่แก้ไม่
ถูกต้อง นี้เรียกว่า บุคคลผู้ได้ตอบว่องไวแต่ไม่ถูกต้อง

บุคคลผู้ได้ตอบถูกต้องและว่องไว เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกเขาถามปัญหา ย่อมแก้ได้ถูกต้องและแก้ได้
ว่องไว นี้เรียกว่า บุคคลผู้ได้ตอบถูกต้องและว่องไว

บุคคลผู้ได้ตอบ ไม่ถูกต้องและ ไม่ว่องไว เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกเขาถามปัญหา ย่อมแก้ไม่ได้ถูกต้องและไม่
ว่องไว นี้เรียกว่า บุคคลผู้ได้ตอบไม่ถูกต้องและไม่ว่องไว

[๑๑๐] บุคคลเป็นธรรมกถึก ๔ จำพวก เป็นโฉน

ธรรมกถึกบางคนในโลกนี้ ย่อมกล่าวน้อยและกล่าวคำไม่ประกอบด้วย
ประโยชน์ ทั้งบริษัทก็ไม่รู้ค่านับว่าประกอบด้วยประโยชน์ หรือไม่ประกอบด้วย
ประโยชน์ ธรรมกถึกเช่นนี้ ย่อมถึงซึ่งอันนับว่าเป็นธรรมกถึกของบริษัทเห็นปาน
นี้เท่านั้น

ธรรมกถึกบางคนในโลกนี้ ย่อมกล่าวน้อย และกล่าวคำที่ประกอบด้วย
ประโยชน์ และบริษัทรู้ค่านับว่าประกอบด้วยประโยชน์ หรือไม่ประกอบด้วย
ประโยชน์ ธรรมกถึกเช่นนี้ ย่อมถึงซึ่งอันนับว่าเป็นธรรมกถึกของบริษัทเห็น
ปานนี้เท่านั้น

ธรรมกถึกบางคนในโลกนี้ ย่อมกล่าวมาก และกล่าวคำไม่ประกอบ
ด้วยประโยชน์ ทั้งบริษัทก็ไม่รู้ค่านับว่าประกอบด้วยประโยชน์ หรือไม่ประกอบ
ด้วยประโยชน์ ธรรมกถึกเช่นนี้ ย่อมถึงซึ่งอันนับว่าเป็นธรรมกถึกของบริษัทเห็น
ปานนี้เท่านั้น

ส่วนธรรมกถึกบางคนในโลกนี้ ย่อมกล่าวมาก และกล่าวคำที่ประกอบ
ด้วยประโยชน์ ทั้งบริษัทก็รู้ค่านับว่าประกอบด้วยประโยชน์ หรือไม่ประกอบด้วย
ประโยชน์ ธรรมกถึกเช่นนี้ ย่อมถึงซึ่งอันนับว่า เป็นธรรมกถึกของบริษัทเห็น
ปานนี้เท่านั้น

เหล่านี้เรียกว่า บุคคลผู้เป็นธรรมกถึก ๔ จำพวก

บุคคลเปรียบด้วยวาลห ๔ อย่าง เป็นโฉน

[๑๑๑] วาลห ๔ อย่าง

ฟาร้องฝน ไม่ตก

ฝนตกฟ้าไม่ร้อง

ฟาร้องฝนตก

ฟ้าไม่ร้องฝนไม่ตก

[๑๑๒] บุคคลเปรียบด้วยวาลห ๔ อย่างนี้ มีปรากฏอยู่ในโลกก็ฉนั้น
นั้นเหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นโฉน

บุคคลเหมือนฟาร้องฝน ไม่ตก

บุคคลเหมือนฝนตกฟ้าไม่ร้อง

บุคคลเหมือนฟาร้องฝนตก

บุคคลเหมือนฟ้าไม่ร้องฝน ไม่ตก

บุคคลเหมือนฟาร้องฝน ไม่ตก เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้พูดแต่ไม่ทำ อย่างนี้เป็นคนเหมือนฟ้า

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ราชกฤดา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
ร้องฝนไม่ตก ฟ้านั้นร้องแต่ฝนไม่ตก แม้นั้นใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น
บุคคลเหมือนฝนตกฟ้าไม่ร้อง เป็นโชน
บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนทำแต่ไม่พูด อย่างนี้เป็นคนเหมือนฝนตก
ฟ้าไม่ร้อง ฝนตกฟ้าไม่ร้องแม้นั้นใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น
บุคคลเหมือนฟ้าร้องฝนตก เป็นโชน
บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้พูดด้วยทำด้วย อย่างนี้เป็นคนเหมือนฟ้า
ร้องฝนตก ฟ้าร้องฝนตกแม้นั้นใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น
บุคคลเหมือนฟ้าไม่ร้องฝนไม่ตก เป็นโชน
บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่พูดไม่ทำ อย่างนี้เป็นคนเหมือนฟ้าไม่ร้อง
ฝนไม่ตก ฟ้าไม่ร้องฝนไม่ตกแม้นั้นใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น
บุคคลเปรียบด้วยวาลาห ๔ อย่างเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก
บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบด้วยหนู ๔ จำพวก เป็นโชน

[๑๑๓] หนู ๔ จำพวก

หนูที่ขุดรูไว้ แต่ไม่อยู่

หนูที่อยู่ แต่มิได้ขุดรู

หนูที่ขุดรูด้วย อยู่ด้วย

หนูที่ทั้งไม่ขุดรู ทั้งไม่อยู่

[๑๑๔] บุคคลเปรียบด้วยหนู ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก
ก็ฉันนั้นเหมือนกัน

บุคคลเปรียบด้วยหนู ๔ จำพวก เป็นโชน

บุคคลเป็นผู้ทำที่อยู่ แต่ไม่อยู่

บุคคลเป็นผู้อยู่ แต่ไม่ทำที่อยู่

บุคคลเป็นผู้ทำที่อยู่ และอยู่ด้วย

บุคคลทั้งไม่ทำที่อยู่ ทั้งไม่อยู่ด้วย

บุคคลทำที่อยู่ แต่ไม่อยู่ เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเรียนธรรม คือ สุตตะ เถยยะ เวยยา-

* ภาระ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัပ္ภุตธรรม เวทลละ บุคคลนั้น
ไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า นีทกข นีทกขสมุทัย นีทกขนิโร นีทกขนิโร-

* คามินีปฏิบัติทา บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นผู้ทำที่อยู่ แต่ไม่อยู่ หนูนั่นทำรังไว้แต่ไม่อยู่
แม้นั้นใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลเป็นผู้อยู่ แต่ไม่ทำที่อยู่ เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไม่เล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เถยยะ

เวยยาภาระ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัပ္ภุตธรรม เวทลละ บุคคล

นั้น ร้อยตามความเป็นจริงว่า นีทกข นีทกขสมุทัย นีทกขนิโร นีทกขนิโร-

* คามินีปฏิบัติทา บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นผู้อยู่ แต่ไม่ทำที่อยู่ หนูที่เป็นผู้อยู่ แต่
ไม่ทำรังกั้น แม้นั้นใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมย ฉันนั้น

บุคคลเป็นผู้ทำที่อยู่ และอยู่ด้วย เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เถยยะ

เวยยาภาระ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัပ္ภุตธรรม เวทลละ บุคคล

นั้น ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า นีทกข นีทกขสมุทัย นีทกขนิโร นีทกข-

* นิโรคามินีปฏิบัติทา บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นผู้ทำที่อยู่ และอยู่ด้วย หนูที่ทำรังอยู่
และอยู่ด้วยนั้น แม้นั้นใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลทั้งไม่ทำที่อยู่ ทั้งไม่อยู่ด้วย เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไม่เล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เถยยะ

เวยยาภาระ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาดก อัပ္ภุตธรรม เวทลละ

บุคคลนั้น ไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า นีทกข นีทกขสมุทัย นีทกขนิโร นีทกข-

* นิโรคามินีปฏิบัติทา บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ทั้งไม่ทำที่อยู่ ทั้งไม่อยู่ด้วย หนูที่ทั้ง
ไม่ทำรัง ทั้งไม่อยู่ด้วยนั้น แม้นั้นใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลเปรียบด้วยหนู ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบด้วยมะม่วง ๔ จำพวก เป็นโชน

[๑๑๕] มะม่วง ๔ ชนิด

มะม่วงดิบ แต่สีเป็นมะม่วงสุก

มะม่วงสุก แต่สีเป็นมะม่วงดิบ

มะม่วงดิบ สีก็เป็นมะม่วงดิบ

มะม่วงสุก สีก็เป็นมะม่วงสุก

[๑๑๖] บุคคลเปรียบด้วยมะม่วง ๔ ชนิด มีปรากฏอยู่ในโลกฉันนั้น

เหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นโจน

บุคคลเช่นมะม่วงดิบ แต่มีสีเป็นมะม่วงสุก

บุคคลเช่นมะม่วงสุก แต่มีสีเป็นมะม่วงดิบ

บุคคลเช่นมะม่วงดิบ มีสีก็เป็นมะม่วงดิบ

บุคคลเช่นมะม่วงสุก มีสีก็เป็นมะม่วงสุก

บุคคลที่เป็นเช่นมะม่วงดิบ แต่มีสีเป็นมะม่วงสุก เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

ซ้ายแลขวา คู้เข้าเหยียดออก ทรงสังฆาภิบาตรและจีวร นำเลื่อมใส บุคคลนั้นไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธ-

*คามินีปฏิบัติ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นเช่นมะม่วงดิบ แต่มีสีเป็นมะม่วงสุก มะม่วงดิบแต่มีสีเป็นมะม่วงสุกนั้น แม้ฉันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลที่เป็นเช่นมะม่วงสุก แต่มีสีเป็นมะม่วงดิบ เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

ซ้ายแลขวา คู้เข้าเหยียดออก ทรงสังฆาภิบาตรและจีวร ไม่นำเลื่อมใส บุคคลนั้น รู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ นี่ทุกขนิโรธ-

*คามินีปฏิบัติ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นเช่นมะม่วงสุก แต่มีสีเป็นมะม่วงดิบ มะม่วงสุกแต่มีสีเป็นมะม่วงดิบนั้นฉันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลเช่นมะม่วงดิบมีสีก็เป็นมะม่วงดิบ เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

ซ้ายแลขวา คู้เข้า เหยียดออก ทรงสังฆาภิบาตรและจีวร ไม่นำเลื่อมใส บุคคลนั้นไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ ย่อมไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นเช่นมะม่วงดิบ มีสีก็เป็นมะม่วงดิบ มะม่วงดิบมีสีเป็นมะม่วงดิบนั้นแม้ฉันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลเช่นมะม่วงสุก มีสีก็เป็นมะม่วงสุก เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

ซ้ายแลขวา คู้เข้า เหยียดออก ทรงผ้าสังฆาภิบาตรและจีวร นำเลื่อมใส บุคคลนั้นรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข-

*นิโรธคามินีปฏิบัติ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นเช่นมะม่วงสุก มีสีก็เป็นมะม่วงสุก มะม่วงสุกมีสีเป็นมะม่วงสุกนั้นแม้ฉันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลเปรียบด้วยมะม่วง ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบด้วยหม้อ ๔ จำพวก เป็นโจน

[๑๑๓] หม้อ ๔ ชนิด

หม้อเปล่าปิด

หม้อเต็มเปิด

หม้อเปล่าเปิด

หม้อเต็มปิด

[๑๑๔] บุคคลเปรียบด้วยหม้อ ๔ ชนิด เหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

ฉันนั้นเหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นโจน

คนเปล่าปิด

คนเต็มเปิด

คนเปล่าเปิด

คนเต็มปิด

บุคคลที่เป็นคนเปล่าปิด เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

ซ้ายแลขวา คู้เข้า เหยียดออก ทรงสังฆาภิบาตรและจีวร นำเลื่อมใส บุคคลนั้นย่อมไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นคนเปล่าปิด หม้อเปล่าปิดแม้ฉันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลที่เป็นคนเต็มเปิด เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

ซ้ายแลขวา คู้เข้า เหยียดออก ทรงสังฆาภิบาตรและจีวร ไม่นำเลื่อมใส บุคคลนั้นรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิบัติ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นคนเต็มเปิด หม้อเต็มเปิดนั้นแม้เป็นฉันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลที่เป็นคนเปล่าเปิด เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปกรณ์

ชายแลขวา คู่เข้า เขยียดออก ทรงผ้าสังฆาฏิบาตรและจีวร ไม่นำเลื่อมใส
บุคคลนั้นไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ทุกข์นี้โรธคามินีปฏิปทา บุคคล
อย่างนี้ชื่อว่า เป็นคนเปล่าเปิด หม้อเปล่าเปิดนั้นแม่จันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมย
จันนั้น

บุคคลที่เป็นคนเต็มปิด เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

ชายแลขวา คู่เข้า เขยียดออก ทรงผ้าสังฆาฏิบาตรและจีวร นำเลื่อมใส บุคคล
นั้นรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ทุกข์นี้โรธคามินีปฏิปทา บุคคลอย่าง
นี้ชื่อว่า เป็นคนเต็มปิด หม้อเต็มปิดนั้นแม่จันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยจันนั้น

บุคคลเปรียบด้วยหม้อ ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบด้วยห้วงน้ำ ๔ จำพวก

เป็นโจน

[๑๑๙] ห้วงน้ำ ๔ ชนิด

ห้วงน้ำตื้นเงาลึก

ห้วงน้ำลึกเงาตื้น

ห้วงน้ำตื้นเงาตื้น

ห้วงน้ำลึกเงาลึก

[๑๒๐] บุคคลเปรียบด้วยห้วงน้ำ ๔ ชนิด มีปรากฏอยู่ในโลกก็จันนั้น

เหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นโจน

คนตื้นเงาลึก

คนลึกเงาตื้น

คนตื้นเงาตื้น

คนลึกเงาลึก

คนตื้นเงาลึก เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

ชายแลขวา คู่เข้า เขยียดออก ทรงผ้าสังฆาฏิบาตรและจีวร นำเลื่อมใส บุคคล
นั้นไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ทุกข์นี้โรธคามินีปฏิปทา บุคคล
อย่างนี้ชื่อว่า คนตื้นเงาลึก ห้วงน้ำตื้นเงาลึกนั้น แม่จันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมย
จันนั้น

คนลึกเงาตื้น เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

ชายแลขวา คู่เข้า เขยียดออก ทรงผ้าสังฆาฏิบาตรและจีวร ไม่นำเลื่อมใส บุคคล
นั้นรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ทุกข์นี้โรธคามินีปฏิปทา บุคคลอย่าง
นี้ชื่อว่า คนลึกเงาตื้น ห้วงน้ำลึกเงาตื้นนั้น แม่จันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมย
จันนั้น

คนตื้นเงาตื้น เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

ชายแลขวา คู่เข้า เขยียดออก ทรงผ้าสังฆาฏิบาตรและจีวร ไม่นำเลื่อมใส บุคคล
นั้นไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ทุกข์นี้โรธคามินีปฏิปทา บุคคล
อย่างนี้ชื่อว่า คนตื้นเงาตื้น ห้วงน้ำตื้นเงาตื้นนั้น แม่จันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมย
จันนั้น

คนลึกเงาลึก เป็นโจน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มีการก้าวไปข้างหน้า ถอยหลังแลตรง เหลียว

ชายแลขวา คู่เข้า เขยียดออก ทรงผ้าสังฆาฏิบาตรและจีวร นำเลื่อมใส บุคคล
นั้นรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ทุกข์นี้โรธคามินีปฏิปทา บุคคลอย่าง
นี้ชื่อว่า คนลึกเงาลึก ห้วงน้ำลึกเงาลึกนั้น แม่จันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยจันนั้น

บุคคลเปรียบด้วยห้วงน้ำ ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบด้วยโคถึก ๔ จำพวก เป็นโจน

[๑๒๑] โคถึก ๔ จำพวก

โคดูพวกของตน ไม่ดูพวกอื่น

โคดูพวกอื่น ไม่ดูพวกของตน

โคดูทั้งพวกของตน ดูทั้งพวกอื่น

โคไม่ดูทั้งพวกของตน ไม่ดูทั้งพวกอื่น

[๑๒๒] บุคคลเปรียบด้วยโคถึก ๔ จำพวกเหล่านี้ ปรากฏอยู่ในโลก

ก็จันนั้นเหมือนกัน

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

บุคคล ๔ จำพวก เป็นไฉน

คนดูพวกของตน แต่ไม่ดูพวกอื่น
คนดูพวกอื่น แต่ไม่ดูพวกของตน
คนดูทั้งพวกของตน ดูทั้งพวกอื่น
คนไม่ดูทั้งพวกของตน ไม่ดูทั้งพวกอื่น

บุคคลดูพวกของตน ไม่ดูพวกอื่น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ชอบเบียดเบียนบริษัทของตน แต่ไม่เบียดเบียน
บริษัทของผู้อื่น บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เปรียบด้วยโคที่คิดแต่ในพวกของตน ไม่ดู
พวกอื่น โคถึกที่ดูพวกของตนแต่ไม่ดูพวกอื่น แม้ฉันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลดูพวกอื่น ไม่ดูพวกของตน เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ชอบเบียดเบียนบริษัทของผู้อื่น แต่ไม่เบียด
เบียนบริษัทของตน บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เปรียบด้วยโคที่ดูพวกอื่นแต่ไม่ดูพวก
ของตน โคถึกที่ดูพวกอื่นแต่ไม่ดูพวกของตน แม้ฉันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมย
ฉันนั้น

บุคคลดูทั้งพวกของตน ดูทั้งพวกอื่น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เบียดเบียนทั้งบริษัทของตน เบียดเบียนทั้ง
บริษัทของผู้อื่น บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เปรียบด้วยโคที่ดูทั้งพวกของตน ดูทั้ง
พวกอื่น โคถึกที่ดูทั้งพวกของตนดูทั้งพวกอื่น แม้ฉันใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมย
ฉันนั้น

บุคคลไม่ดูทั้งพวกของตน ไม่ดูทั้งพวกอื่น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เบียดเบียนทั้งบริษัทของตน ไม่เบียดเบียน
ทั้งบริษัทของผู้อื่น บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เปรียบด้วยโคที่ไม่ดูทั้งพวกของตนและ
พวกอื่น โคถึกที่ไม่ดูทั้งพวกของตน ไม่ดูทั้งพวกอื่น แม้ฉันใด บุคคลนี้ก็มิ
อุปไมยฉันนั้น

บุคคลเปรียบด้วยโคถึก ๔ จำพวก เหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบด้วยอสรพิษ ๔ จำพวก
เป็นไฉน

[๑๒๓] อสรพิษ ๔ จำพวก

อสรพิษมีพิษเล่นเร็ว แต่ไม่ร้าย
อสรพิษมีพิษร้าย แต่ไม่เล่นเร็ว
อสรพิษมีพิษเล่นเร็วด้วย มีพิษร้ายด้วย
อสรพิษมีพิษ ไม่เล่นเร็วด้วย มีพิษไม่ร้ายด้วย

[๑๒๔] บุคคลเปรียบด้วยอสรพิษ ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ใน
โลกฉันนั้นเหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นไฉน

บุคคลมีพิษเล่นเร็ว แต่ไม่ร้าย
บุคคลมีพิษร้าย แต่ไม่เล่นเร็ว
บุคคลมีพิษเล่นเร็วด้วย มีพิษร้ายด้วย
บุคคลมีพิษเล่น ไม่เร็วด้วย มีพิษไม่ร้ายด้วย

บุคคลมีพิษเล่นเร็ว แต่ไม่ร้าย เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมโกรธเนื่องๆ แต่ความโกรธของเขานั้น
แล ย่อมไม่นอนเนื่องอยู่ตลอดกาลยาวนาน บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า มีพิษเล่น
เร็วแต่ไม่ร้าย อสรพิษที่มีพิษเล่นเร็วแต่มีพิษไม่ร้ายนั้น แม้ฉันใด บุคคลนี้ก็มิ
อุปไมยฉันนั้น

บุคคลมีพิษร้าย แต่ไม่เล่นเร็ว เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไม่โกรธเนื่องๆ แต่ความโกรธของเขา
นั้นแล ย่อมนอนเนื่องอยู่ตลอดกาลยาวนาน บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า มีพิษร้ายแต่
มีพิษไม่เล่นเร็ว อสรพิษที่มีพิษร้ายแต่มีพิษไม่เล่นเร็ว แม้ฉันใด บุคคลนี้ก็
มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลมีพิษเล่นเร็วด้วย มีพิษร้ายด้วย เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมโกรธเนื่องๆ และความโกรธของเขา
นั้นแล ย่อมนอนเนื่องอยู่ตลอดกาลยาวนาน บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า มีพิษเล่นเร็ว
ด้วย มีพิษร้ายด้วย อสรพิษนี้มีพิษเล่นเร็วด้วย มีพิษร้ายด้วย แม้ฉันใด
บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลมีพิษ ไม่เล่นเร็วด้วย มีพิษไม่ร้ายด้วย เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไม่โกรธเนื่องๆ ทั้งความโกรธของเขา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
นั้น ไม่นอนเนื่องอยู่ตลอดกาลยาวนาน บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า มีพิษ ไม่เล่นเร็ว
ด้วย มีพิษไม่ร้ายด้วย อสรพิษที่มีพิษ ไม่เล่นเร็วด้วย มีพิษไม่ร้ายด้วย แม้ฉันใด
บุคคลนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น

บุคคลเปรียบด้วยอสรพิษ ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

[๑๒๕] บุคคลไม่ใคร่ครวญไม่ไตรตรองแล้ว พุตสรสรเสริญคนที่
ไม่ควรสรสรเสริญ เป็นโงน

บุคคลบางคนในโลกนี้ พุตสรสรเสริญพวกเดียรถีย์ สาวกของเดียรถีย์
ผู้ปฏิบัติชั่วปฏิบัติผิด เป็นผู้ปฏิบัติดีบ้าง เป็นผู้ปฏิบัติชอบบ้าง บุคคลอย่าง
นี้ชื่อว่า ไม่ใคร่ครวญไม่ไตรตรองแล้ว พุตสรสรเสริญคนที่ไม่ควรสรสรเสริญ

บุคคลไม่ใคร่ครวญไม่ไตรตรองแล้ว พุตติเตียนคนที่ควรสรสรเสริญ
เป็นโงน

บุคคลบางคนในโลกนี้ พุตติเตียนพระพทธเจ้า พระสาวกของพระ-

* พุทธเจ้า ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นผู้ปฏิบัติชั่วบ้าง เป็นผู้ปฏิบัติผิดบ้าง บุคคล
อย่างนี้ชื่อว่า ไม่ใคร่ครวญไม่ไตรตรองแล้ว พุตติเตียนคนที่ควรสรสรเสริญ

บุคคลไม่ใคร่ครวญไม่ไตรตรองแล้ว มีความเลื่อมใสในฐานะ
ที่ไม่ควรเลื่อมใส เป็นโงน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น ในข้อปฏิบัติชั่ว
ปฏิบัติผิด เป็นผู้ปฏิบัติดีบ้าง เป็นผู้ปฏิบัติชอบบ้าง บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า
ไม่ใคร่ครวญไม่ไตรตรองแล้ว มีความเลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใส

บุคคลไม่ใคร่ครวญแล้วไม่ไตรตรองแล้ว ไม่เลื่อมใสในฐานะ
ที่ควรเลื่อมใส เป็นโงน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังความไม่เลื่อมใสให้เกิดขึ้น ในข้อปฏิบัติ
ปฏิบัติชอบ เป็นผู้ปฏิบัติชั่วบ้าง เป็นผู้ปฏิบัติผิดบ้าง บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า
ไม่ใคร่ครวญไม่ไตรตรองแล้ว ไม่เลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส

[๑๒๖] บุคคลใคร่ครวญไตรตรองแล้ว พุตติเตียนคนที่ควรติเตียน
เป็นโงน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมพุตติเตียนพวกเดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์
ผู้ปฏิบัติชั่วปฏิบัติผิด เป็นผู้ปฏิบัติชั่วบ้าง เป็นผู้ปฏิบัติผิดบ้าง บุคคลอย่างนี้
ชื่อว่า ใคร่ครวญไตรตรองแล้ว พุตติเตียนคนที่ควรติเตียน

บุคคลใคร่ครวญไตรตรองแล้ว พุตสรสรเสริญคุณของคนที่ไม่ควร
สรสรเสริญ เป็นโงน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมสรสรเสริญพระพทธเจ้า พระสาวกของ
พระพทธเจ้า ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เป็นผู้ปฏิบัติดีบ้าง ปฏิบัติชอบบ้าง บุคคล
อย่างนี้ชื่อว่า ใคร่ครวญไตรตรองแล้ว พุตสรสรเสริญคุณของคนที่ไม่ควรสรสรเสริญ

บุคคลใคร่ครวญไตรตรองแล้ว ไม่เลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควร
เลื่อมใส เป็นโงน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังความไม่เลื่อมใสให้เกิดขึ้น ในข้อปฏิบัติชั่ว
ข้อปฏิบัติผิด ว่าข้อปฏิบัตินี้ชั่วบ้าง ข้อปฏิบัตินี้ผิดบ้าง บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า
ใคร่ครวญไตรตรองแล้ว ไม่เลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใส

บุคคลใคร่ครวญไตรตรองแล้ว เลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส
เป็นโงน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น ในข้อปฏิบัติ
ปฏิบัติชอบ ว่านี้เป็นข้อปฏิบัติดีบ้าง นี่เป็นข้อปฏิบัติชอบบ้าง บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า
ใคร่ครวญไตรตรองแล้ว เลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส

[๑๒๗] บุคคลพุตติเตียนคนที่ควรติเตียนจริงแท้ตามกาล แต่ไม่
พุตสรสรเสริญคนที่ควรสรสรเสริญจริงแท้ตามกาล เป็นโงน

บุคคลบางคนในโลกนี้ การสรสรเสริญก็มี การติเตียนก็มี ใน ๒ คนนั้น
ผู้ใดการติเตียน ย่อมติเตียนผู้นั้น จริงแท้ตามกาล ผู้ใดการสรสรเสริญ ย่อม
ไม่พุตสรสรเสริญผู้นั้น จริงแท้ตามกาล บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า พุตติเตียนคนที่ควร
ติเตียนจริงแท้ตามกาล แต่ไม่พุตสรสรเสริญคนที่ควรสรสรเสริญ จริงแท้ตามกาล

บุคคลพุตสรสรเสริญคนที่ควรสรสรเสริญจริงแท้ตามกาล แต่ไม่พุต
ติเตียนคนที่ควรติเตียนจริงแท้ตามกาล เป็นโงน

บุคคลบางคนในโลกนี้ การสรสรเสริญก็มี การติเตียนก็มี ใน ๒ คนนั้น
ผู้ใดการสรสรเสริญ ย่อมพุตสรสรเสริญผู้นั้น จริงแท้ตามกาล ผู้ใดการติเตียน
ย่อมไม่พุตติเตียนผู้นั้น จริงแท้ตามกาล บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า พุตสรสรเสริญคนที่
ควรสรสรเสริญจริงแท้ตามกาล แต่ไม่พุตติเตียนคนที่ควรติเตียนจริงแท้ตามกาล

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

บุคคลพุทติเตียนคนที่ควรติเตียนจริงแท้ตามกาลและพุทสรเรสิริญ
คนที่ควรสรเรสิริญจริงแท้ตามกาล เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ควรสรเรสิริญก็มี ควรติเตียนก็มี ใน ๒ คนนั้น
ผู้ใดควรติเตียน ย่อมพุทติเตียนผู้นั้นจริงแท้ตามกาล ผู้ใดควรสรเรสิริญ ย่อม
พุทสรเรสิริญแม้บุคคลนั้นจริงแท้ตามกาล เป็นผู้รู้กาล เพื่อจะแก้ปัญหานี้ใน
ที่นั้น บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า พุทติเตียนคนที่ควรติเตียนจริงแท้ตามกาล และพุ
ทสรเรสิริญคนที่ควรสรเรสิริญจริงแท้ตามกาล

บุคคลไม่พุทติเตียนคนที่ควรติเตียนจริงแท้ตามกาล ทั้งไม่พุ
ทสรเรสิริญคนที่ควรสรเรสิริญจริงแท้ตามกาล เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ควรสรเรสิริญก็มี ควรติเตียนก็มี ใน ๒ คนนั้น
ผู้ใดควรติเตียน ย่อมไม่พุทติเตียนผู้นั้นจริงแท้ตามกาล ผู้ใดควรสรเรสิริญ
ย่อม ไม่พุทสรเรสิริญแม้ผู้นั้นจริงแท้ตามกาล เป็นผู้วางเฉย มีสติ มีสัมปชัญญะ
บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ไม่พุทติเตียนคนที่ควรติเตียนจริงแท้ตามกาล ทั้งไม่พุ
ทสรเรสิริญคนที่ควรสรเรสิริญจริงแท้ตามกาล

[๑๒๘] บุคคลดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งความหมั่น มีไชดำรงชีพ
อยู่ด้วยผลแห่งบุญ เป็นโณ

อาชีพของบุคคลใด ย่อมเจริญรุ่งเรืองเพราะความหมั่น ความขยัน
ความเพียรพยายาม มิได้บังเกิดแต่บุญ นี้เรียกว่า บุคคลผู้ดำรงชีพ อยู่ด้วยผล
แห่งความหมั่น มีไชดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งบุญ

บุคคลดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งบุญ มีไชดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่ง
ความหมั่น เป็นโณ

เทวดาชั้นสูงๆ ขึ้นไป ตลอดถึงเทวดาเหล่าปรินิมิตตวสดี ชื่อว่า
ผู้ดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งบุญ มีไชผู้ดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งความหมั่น

บุคคลดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งความหมั่นด้วย ดำรงชีพอยู่ด้วยผล
แห่งบุญด้วย เป็นโณ

อาชีพของบุคคลใด ย่อมเจริญรุ่งเรืองเพราะความหมั่น ความขยัน
ความเพียรพยายามด้วย เพราะบุญด้วย นี้เรียกว่า บุคคลผู้ดำรงชีพอยู่ด้วยผล
แห่งความหมั่นด้วย ดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งบุญด้วย

บุคคลผู้มีไชดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งความหมั่น ทั้งมีไชดำรงชีพ
อยู่ด้วยผลแห่งบุญด้วย เป็นโณ

สัตว์นรกทั้งหลาย ชื่อว่ามีไชผู้ดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งความหมั่น ทั้ง
มีไชดำรงชีพอยู่ด้วยผลแห่งบุญด้วย

[๑๒๙] บุคคลผู้มีตมามิตไป เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดในภายหลัง ในตระกูลต่ำ คือตระกูล
คนจัณฑาล ตระกูลนายพราน ตระกูลช่างสาน ตระกูลช่างหนัง ตระกูลคนเท
ดอกไม้ ซึ่งขัดสน มีข้าวน้ำโภชนา น้อย มีความเป็นอยู่ฝืดเคือง มีอาหารที่จะ
พึงกิน มีผ้านุ่งห่มหาได้ยาก และบุคคลนั้นเป็นผู้มีผิวพรรณซีริว ไม่นาคู เป็น
คนเตี้ย มีอาหารมาก เป็นคนบอด คนมือเท้ากุด คนกระจอก หรือเป็นคนง่อย
มักไม่ได้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย วัตถุ
เป็นอุปกรณ์แก่ประทีป เขาย่อมประพฤติดุจจริตทางกาย ประพฤติดุจจริตทางวาจา
ประพฤติดุจจริตทางใจ ครั้นเขาประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา ใจแล้ว เบื้องหน้า
แต่ตายเพราะความแตกแห่งกาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก บุคคล
อย่างนี้ชื่อว่ามิตมามิตไป

บุคคลผู้มีตมาสว่างไป เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดในภายหลัง ในตระกูลต่ำ คือตระกูล
คนจัณฑาล ตระกูลนายพราน ตระกูลช่างสาน ตระกูลช่างหนัง ตระกูลคนเท
ดอกไม้ ซึ่งขัดสน มีข้าวน้ำโภชนา น้อย มีความเป็นอยู่ฝืดเคือง มีอาหารที่จะ
พึงกิน มีผ้านุ่งห่มหาได้ยาก และบุคคลนั้นเป็นผู้มีผิวพรรณซีริว ไม่นาคู เป็นคนเตี้ย
มีอาหารมาก เป็นคนบอด คนมือเท้ากุด คนกระจอก หรือเป็นคนง่อย มักไม่ได้
ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย วัตถุอุปกรณ์แก่
ประทีป เขาย่อมประพฤติดุจจริตทางกาย ประพฤติดุจจริตทางวาจา ประพฤติดุจจริต
ทางใจ ครั้นเขาประพฤติดุจจริตทางกาย วาจา ใจแล้ว เบื้องหน้าแต่ตายเพราะความ
แตกแห่งกาย ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่ามิตมาสว่างไป

บุคคลผู้มีตมาสว่างไป เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดแล้วในภายหลัง ในตระกูลสูง คือ
ตระกูลชัตติยมหาศาล ตระกูลพราหมณ์มหาศาล ตระกูลกหปติมหาศาล ซึ่งมี

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปกรณ์

อำนาจาสนามมาก มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินเพียงพอ มีอุปกรณ์
เครื่องปลื้มใจเพียงพอ มีทรัพย์และข้าวเปลือกเพียงพอ และบุคคลนั้นเป็นผู้มี
รูปงาม นาคู่นาขม นาคู่นาขม นาคู่นาขม ประกอบด้วยเป็นผู้มีสรีระมีสีราวกับทอง มีปกติ
ได้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย วัตถุเป็น
อุปกรณ์แก่ประทีป เขาย่อมประพจน์ทุจริตทางกาย ประพจน์ทุจริตทางวาจา
ประพจน์ทุจริตทางใจ ครั้นเขาประพจน์ทุจริตทางกาย วาจา ใจแล้ว เบื้องหน้า
แต่ตายเพราะความแตกแห่งกาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก บุคคล
อย่างนี้ ชื่อว่าสว่างมามืดไป

บุคคลที่สว่างมาสว่างไป เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดแล้วในภายหลัง ในตระกูลสูง คือ
ตระกูลชัตติยมหาศาล ตระกูลพราหมณ์มหาศาล หรือตระกูลคหบดีมหาศาล
ซึ่งมีอำนาจาสนามมาก มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินเพียงพอ มีอุปกรณ์
เครื่องปลื้มใจเพียงพอ มีทรัพย์และข้าวเปลือกเพียงพอ และบุคคลนั้นเป็นผู้มี
รูปงาม นาคู่นาขม นาคู่นาขม ประกอบด้วยผู้มีความเป็นผู้มีสรีระมีสีราวกับทอง มีปกติ
ได้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย วัตถุ
เป็นอุปกรณ์แก่ประทีป เขาย่อมประพจน์สุจริตทางกาย ประพจน์สุจริตทางวาจา
ประพจน์สุจริตทางใจ ครั้นเขาประพจน์สุจริตทางกาย วาจา ใจแล้ว เบื้องหน้า
แต่ตาย เพราะความแตกแห่งกาย ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ บุคคลอย่างนี้
ชื่อว่า สว่างมาสว่างไป

[๑๓๐] บุคคลผู้ต่ำมาต่ำไป เป็นโฉน ฯลฯ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า
ต่ำมาต่ำไป

บุคคลผู้ต่ำมาสูงไป เป็นโฉน ฯลฯ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ต่ำมาสูงไป
บุคคลผู้สูงมาต่ำไป เป็นโฉน ฯลฯ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า สูงมาต่ำไป
บุคคลผู้สูงมาสูงไป เป็นโฉน ฯลฯ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า สูงมาสูงไป
บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวก เป็นโฉน

[๑๓๑] ต้นไม้ ๔ ชนิด คือ

ไม้กระพี้ แต่บริวารมีแก่น
ไม่มีแก่น แต่บริวารมีกระพี้
ไม้กระพี้ บริวารก็มีกระพี้
ไม่มีแก่น บริวารก็มีแก่น

[๑๓๒] บุคคลเปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก
ก็ฉนั้นเหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นโฉน

บุคคลกระพี้ แต่บริวารมีแก่น
บุคคลมีแก่น แต่บริวารมีกระพี้
บุคคลกระพี้ บริวารก็เป็นกระพี้
บุคคลมีแก่น บริวารก็มีแก่น

บุคคลกระพี้ แต่บริวารมีแก่น เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนทุศีล มีธรรมอันลามก แต่บริษัทของ
บุคคลนั้น เป็นคนมีศีล มีธรรมอันงาม บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า บุคคลกระพี้แต่
บริวารมีแก่น ต้นไม้นั้นเป็นกระพี้ แต่บริวารมีแก่น แม้ฉนั้นใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมย
ฉนั้น

บุคคลมีแก่น แต่บริวารมีกระพี้ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มีศีล มีธรรมอันงาม ส่วนบริษัทของ
บุคคลนั้น เป็นผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า บุคคลมีแก่น แต่
บริวารมีกระพี้ ต้นไม้นั้นมีแก่น แต่บริวารมีกระพี้ แม้ฉนั้นใด บุคคลนี้ก็มิอุปไมย
ฉนั้น

บุคคลกระพี้ บริวารก็เป็นกระพี้ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก แม้บริษัทของ
บุคคลนั้น ก็เป็นผู้ศีล มีธรรมอันลามก บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า บุคคลกระพี้
บริวารก็เป็นกระพี้ ต้นไม้กระพี้ มีบริวารเป็นกระพี้ ฉนั้นใด บุคคลนี้ก็มิ
อุปไมยฉนั้น

บุคคลมีแก่น บริวารก็มีแก่น เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนมีศีล มีธรรมอันลามก ฝ่ายบริษัทของ
บุคคลนั้นก็เป็นผู้มีศีล มีธรรมอันงาม บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า บุคคลมีแก่น บริวาร
ก็มีแก่น ต้นไม้มีแก่น บริวารก็มีแก่น ฉนั้นใด บุคคลนี้ ก็มิอุปไมยฉนั้น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

บุคคลเปรียบด้วยต้นไม้ ๔ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

[๑๓๓] บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณ เลื่อมใสในรูป เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นรูปที่สูง รูปที่ไม่อ้วน ไม่ผอม รูปที่มีอวัยวะ
สมส่วน หรือรูปที่งามพร้อมไม่มีที่ติ ถือเอาเป็นประมาณในรูปนั้น แล้วจึงยังความ
เลื่อมใสให้เกิด นี้เรียกว่า บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณ เลื่อมใสในรูป

บุคคลถือเสียงเป็นประมาณ เลื่อมใสในเสียง เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถือเอาประมาณในเสียงนั้นโดยการสรรเสริญคุณ
ที่คนอื่นพูดในที่ลับหลัง โดยการชมเชยที่คนอื่นนิพนธ์ขึ้น โดยการยกย่องที่คนอื่น
พูดต่อหน้า โดยการสรรเสริญที่ผู้อื่นนำไปพรรณนาต่างๆ กันไป แล้วจึงยังความ
เลื่อมใสให้เกิด นี้เรียกว่า บุคคลถือประมาณในเสียง เลื่อมใสในเสียง

บุคคลถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ เลื่อมใสในความ

เศร้าหมอง เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นความเศร้าหมองแห่งจิวร เห็นความ

เศร้าหมองแห่งบาตร เห็นความเศร้าหมองแห่งเสนาสนะ หรือเห็นการทำทุกกร-

* ภิกรียาอย่างต่างๆ ถือเอาประมาณในความเศร้าหมองนั้นแล้ว จึงยังความเลื่อมใส
ให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่า บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ เลื่อมใสในความ
เศร้าหมอง

บุคคลถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เห็นศีล เห็นสมาธิ เห็นปัญญา ถือเอาประมาณ
ในธรรมนั้นแล้ว ยังความเลื่อมใสให้เกิดขึ้น นี้เรียกว่า บุคคลถือธรรมเป็น
ประมาณ เลื่อมใสในธรรม

[๑๓๔] บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์
คนอื่น เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง แต่ไม่ชักชวน
คนอื่นให้ถึงพร้อมด้วยศีล เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิด้วยตน แต่ไม่ชักชวนคนอื่น
ให้ถึงพร้อมด้วยสมาธิ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาดด้วยตน แต่ไม่ชักชวนคนอื่น
ให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติด้วยตน แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึง
พร้อมด้วยวิมุตติ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะด้วยตน แต่ไม่ชักชวนผู้อื่น
ให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน
ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์คนอื่น

บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์คนอื่น แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน
เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตน แต่ชักชวนผู้อื่น
ให้ถึงพร้อมด้วยศีล ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิด้วยตน แต่ชักชวนคนอื่นให้ถึง
พร้อมด้วยสมาธิ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาดด้วยตน แต่ชักชวนคนอื่นให้ถึง
พร้อมด้วยปัญญา ไม่ถึงพร้อมด้วยวิมุตติด้วยตน แต่ชักชวนคนอื่นให้ถึงพร้อมด้วย
วิมุตติ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะด้วยตน แต่ชักชวนผู้อื่นให้ถึง
พร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อประโยชน์คนอื่น
ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน

บุคคลปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนด้วย เพื่อประโยชน์คนอื่นด้วย
เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตนเอง ชักชวนผู้
อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วย เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิด้วยตนด้วย ชักชวนผู้อื่น
ให้ถึงพร้อมด้วยสมาธิด้วย เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาดด้วยตนด้วย ชักชวนคน
อื่นให้ถึงพร้อมด้วยปัญญาดด้วย เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติด้วยตนด้วย ชักชวนคน
อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติด้วย เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะด้วยตนด้วย
ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะด้วย บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ปฏิบัติ
เพื่อประโยชน์ตนด้วย เพื่อประโยชน์ผู้อื่นด้วย

บุคคลไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์คนอื่น
เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลด้วยตน ไม่ชักชวน
ผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศีล ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิด้วยตน ไม่ชักชวนผู้อื่น
ให้ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาดด้วยตน ไม่ชักชวนคน
อื่นให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติด้วยตน ไม่ชักชวนผู้
อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติ ไม่เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะด้วยตน ไม่
ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ไม่ปฏิบัติ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
เพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์คนอื่น

[๑๓๕] บุคคลทำตนให้เดือดร้อน ขวนขวายประกอบสิ่งที่ทำตน
ให้เดือดร้อน เป็นโง่

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนเปลือย ไม่มีอาจารย์ บริโภคอาหาร
ซึ่งติดที่มือ คนเรียกให้มารับภิกษาไม่มา คนบอกให้หยุดไม่หยุด ไม่ยินดีภิกษา
ที่เขารับก่อนแล้วนำมา ไม่ยินดีภิกษาที่เขาทำอุทิศเพื่อตน ไม่รับนิมนต์เขา ไม่
รับภิกษาที่เขาเจตจากหม้อแล้วก็ให้ ไม่รับจากหม้อข้าวหรือกระเช้า ไม่รับภิกษา
ที่มีธรณีประตูปะเป็นระหว่างคัน ไม่รับภิกษาที่มีท่อนไม้เป็นระหว่างคัน ไม่รับภิกษา
ที่มีสากเป็นระหว่างคัน ไม่รับภิกษาของคนทั้ง ๒ ซึ่งกำลังบริโภคอยู่ ไม่รับ
ภิกษาของหญิงมีครรภ์ ไม่รับภิกษาของหญิงที่กำลังให้ลูกตม้นนมอยู่ ไม่รับ
ภิกษาของหญิงผู้อยู่ในระหว่างบุรุษ ไม่รับภิกษาในกัถที่เขาทำรวมกันไว้ ไม่
รับภิกษาในที่เขาล้างสุนัข ไม่รับภิกษาในที่มีแมลงวันอยู่เป็นหมู่ๆ ไม่รับปลา
เนื้อ ไม่ดื่มสุราเมรัย น้ำสาหมัก บุคคลผู้นั้นเป็นผู้รับภิกษาในเรือนหลังเดียว
ยังอดภาพให้เป็น ไปด้วยข้าวเพียงคำเดียวบ้าง เป็นผู้รับภิกษาในเรือนสองหลัง
ยังอดภาพให้เป็น ไปด้วยข้าวสองคำบ้าง ฯลฯ เป็นผู้รับภิกษาในเรือนเจ็ดหลัง
ยังอดภาพให้เป็น ไปด้วยข้าวเจ็ดคำบ้าง ยังอดภาพให้เป็น ไปด้วยภิกษาอันเขาจัด
ไว้ให้ ๑ ที่บ้าง ยังอดภาพให้เป็น ไปด้วยภิกษาอันเขาจัดไว้ให้ ๒ ที่บ้าง ฯลฯ
ยังอดภาพให้เป็น ไปด้วยภิกษาอันเขาจัดไว้ให้ ๗ ที่บ้าง ย่อมบริโภคอาหารวัน
ละ ๑ ครั้งบ้าง ย่อมบริโภคอาหารสองวันต่อครั้งบ้าง ฯลฯ ย่อมบริโภคอาหาร
เจ็ดวันต่อครั้งบ้าง เป็นผู้ขวนขวายประกอบในการบริโภคอาหารโดยปริยาย ถึง
เดือนต่อครั้งบ้าง เห็นปานน้อย ด้วยประการฉะนี้ บุคคลผู้นั้นเป็นผู้มีฝึกเป็น
ภิกษาน้ำ เป็นผู้มีข้าวฟ่างเป็นภิกษาน้ำ เป็นผู้มีลูกเต๋ยเป็นภิกษาน้ำ เป็นผู้มี
เศษหนึ่งเป็นภิกษาน้ำ เป็นผู้มียางไม้เป็นภิกษาน้ำ เป็นผู้มีปลายข้าวเป็นภิกษาน้ำ
เป็นผู้มีข้าวตังเป็นภิกษาน้ำ เป็นผู้มีน้ำข้าวเป็นภิกษาน้ำ เป็นผู้มีหญ้าเป็น
ภิกษาน้ำ เป็นผู้มีโคมัยเป็นภิกษาน้ำ ยังอดภาพให้เป็น ไปด้วยมูลผลาหารในป่า
มีปกติบริโภคผลไม้ที่หล่นแล้ว บุคคลผู้นั้นย่อมครองผ้าปานบ้าง ย่อมครองผ้าเจือ
ปานบ้าง ย่อมครองผ้าที่เขาทิ้งจากซากศพบ้าง ย่อมครองผ้าบังสกุลบ้าง ย่อมครอง
ผ้าเปลือกไม้บ้าง ย่อมครองผ้าหนึ่งเสื่อบ้าง ย่อมครองผ้าหนึ่งเสื่อผากกลางบ้าง
ย่อมครองผ้าคากองบ้าง ย่อมครองผ้าเปลือกไม้กรองบ้าง ย่อมครองผ้าผลไม้
กรองบ้าง ย่อมครองผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมมนุษย์บ้าง ย่อมครองผ้ากัมพลที่ทำด้วย
หนังสัตว์ร้ายบ้าง ย่อมครองผ้าที่ทำด้วยปีกนกเค้าบ้าง เป็นผู้ถอนผมและหนวด
ขวนขวายประกอบในการถอนผมและหนวดบ้าง เป็นผู้ยินยอมโดยไม่ต้องการที่นั่ง
บ้าง เป็นผู้นั่งกระโหยังประกอบความเพียรในการนั่งกระโหยังบ้าง เป็นผู้ทำการ
ยืนและจงกรมเป็นต้นบนเหล็กแหลม สำเร็จการนอนบนเหล็กแหลมนั้นบ้าง เป็นผู้
ขวนขวายประกอบความเพียรในการลงน้ำลอยบาปมีเวลาเย็นเป็นครั้งที่ ๓ อยู่บ้าง
เป็นผู้ขวนขวายประกอบในการยังกายให้ร้อนทั่ว และให้ร้อนรอบ มีประการมิใช่
น้อยเห็นปานนี้ ด้วยประการฉะนี้ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ยังตนให้เดือดร้อน และ
ขวนขวายประกอบในสิ่งที่ทำตนให้เดือดร้อน

บุคคลทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ขวนขวายประกอบสิ่งที่ยังผู้อื่นให้
เดือดร้อน เป็นโง่

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าแกะ ฆ่าสุกร ฆ่าเนื้อ ฆ่านก เป็น
พราน เป็นชาวประมง เป็นโจร เป็นโจรผู้ฆ่าคน เป็นคนฆ่าโค เป็นผู้รักษา
เรือนจำ ก็หรือว่าบุคคลบางพวกแม่เหล้าอื่น ผู้มีการงานอันทารุณ บุคคล
อย่างนี้ชื่อว่า ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ขวนขวายประกอบสิ่งที่ยังให้ผู้อื่นเดือดร้อน

บุคคลทำตนให้เดือดร้อน และขวนขวายประกอบสิ่งที่ยังตนให้
เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และขวนขวายประกอบสิ่งที่ทำผู้อื่นให้
เดือดร้อน เป็นโง่

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นกษัตริย์ผู้พระราชได้รับมรธาภิเษกแล้ว
หรือเป็นพราหมณ์มหาศาล บุคคลนั้นให้สร้างสันถาคารใหม่สำหรับพระนคร
ด้านทิศบูรพา ปลูกผมและหนวด นุ่งห่มหนึ่งเสื่อพร้อมทั้งเล็บ ทากายด้วยเนย
ใสและน้ำมัน เกาหลังด้วยเขาเนื้อ เข้าไปสู่สันถาคารพร้อมมเหสีและพราหมณ์
ปโรหิต ผู้นั้นย่อมสำเร็จการนอนในที่นั้น บนพื้นดินปราศจากเครื่องลาด
ซึ่งบุคคลเข้าไปลบพาดด้วยของเขี้ยว พระราชาย่อมยังอดภาพให้เป็น ไปด้วย
น้ำมันในถันข้างหนึ่งของแม่โคหนึ่ง ซึ่งมีลูกเช่นกับแม่ [คือแม่ขาวลูกก็ขาว แม่
แดงลูกก็แดง] มเหสีย่อมยังอดภาพให้เป็น ไปด้วยน้ำมันในถันที่สองนั้น
พราหมณ์ปโรหิตย่อมยังอดภาพให้เป็น ไปด้วยน้ำมันในถันที่สามนั้น ย่อมบูชา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

ไฟด้วยน้ำมันในถันที่สิ้นแล้ว ลุกโดยย้อมยังอติภาพให้เป็นไฟด้วยน้ำมันที่เหลือ พระราชานันกล่าวแล้วอย่างนี้ว่า พวกท่านจงมาโคตัวผู้ประมาณเท่านี้เพื่อบูชา ยัญ จงมาลุกโคตัวผู้ประมาณเท่านี้ ตัวเมียประมาณเท่านี้เพื่อบูชายัญ จงมาแพะประมาณเท่านี้ จงมาแกะประมาณเท่านี้เพื่อบูชายัญ จงมาม้าประมาณเท่านี้ เพื่อบูชายัญ จงตัดไม้ประมาณเท่านี้เพื่อปลูกโรงพิธี จงเกี่ยวเผกประมาณเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่การทำเครื่องแวดล้อม แม่นคนเหล่าใดเป็นทาส เป็นคนใช้ หรือ เป็นกรรมกรของพระราชานัน แม่นคนเหล่านั้นก็ถูกอาชญาคุกคามแล้ว ถูกภัย คุกคามแล้ว มีหน้าซมด้วยน้ำตาร้องไห้อยู่ ย่อมต้องทำการงานรอบข้างทั้งหลาย บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน และชวนชวายเป็นประกอบสิ่งที่ทำตน ให้เดือดร้อน ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และชวนชวายเป็นประกอบสิ่งที่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน บุคคลที่ไม่ทำตนให้เดือดร้อน และไม่ชวนชวายเป็นประกอบสิ่งที่ทำ ตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน และไม่ชวนชวายเป็นประกอบสิ่ง ที่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็น โจน

บุคคลนั้น ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีตัณหา ดับกิเลสได้แล้ว เป็นผู้เยือกเย็น เสวยความสุข มีตนอันประเสริฐอยู่ในทิฐฐ- *ธรรม พระตถาคตทรงอุบัติขึ้นในโลกนี้ พระองค์เป็นผู้ไกลจากกิเลส ตรัสรู้ เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดี ทรงรู้โลก เป็น สารทิพย์บุรุษไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระ พุทธเจ้า เป็นผู้มิใช่คน พระองค์ทรงทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก สมณพราหมณ์ ประชาพร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ เพราะ รู้ยิ่งด้วยพระองค์เองแล้วทรงประกาศ พระองค์ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถทั้งปวง ชะนึ ประสาทพรหมจรรย์ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง คหบดีหรือบุตรแห่งคหบดี หรือผู้ที่เกิดเฉพาะแล้วใน ตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ย่อมฟังธรรมนั้น ผู้นั้น ครั้นฟังธรรมแล้ว ย่อมได้ ความเลื่อมใสในพระตถาคต เขาประกอบด้วยใจได้เฉพาะซึ่งความเลื่อมใส นั้น ย่อมพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า ฆราวาสคัณเฑาะ เป็นทางแห่งธวัช บรรพชา มีโอกาสดียิ่ง การที่เรายูครองเรือน จะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์โดย ส่วนเดียว เช่นกับสังข์ที่ขัดดีแล้วเป็นของทำได้ยาก ถ้ากระไรแล้ว เราพึงปลง ผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตผู้ไม่มีเรือนดังนี้ โดยสมัยอันเขาละกองแห่งโลกะน้อยหรือมาก ละเครื่องญาติน้อยหรือมาก ปลง ผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตผู้ไม่มีเรือน ผู้นั้นเป็นผู้บวชแล้วอย่างนี้ ถึงพร้อมด้วยสิกขาสาขีของภิกษุทั้งหลาย ละปาณา ตีบาต เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาตีบาต วางท่อนไม้ วางคัสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณา หวังประโยชน์แก่อกุลเกปวงสัตว์อยู่ ละการลัก ทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่ของที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่ เขาให้ ไม่ประพฤติดนเป็นขโมย เป็นผู้สะอาดอยู่ ละกรรมเป็นข้าศึกแก่ พรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์ มีความประพฤติห่างไกลจากกรรมอันเป็นข้าศึก แก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจากเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน ละการพูดเท็จ เว้นจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์เป็นนิจ มีถ้อยคำมั่นคง ไม่ พูดพลอย ไม่พูดลวงโลก ละคำพูดส่อเสียด ฟังข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมู่นั้นแตกร้าวกัน หรือฟังข้างโน้นแล้ว ไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้คน หมู่นั้นแตกร้าวกัน สมานคนที่แตกร้าวกันแล้วบ้าง สงเสริมคนที่พร้อมเพรียงกัน แล้วบ้าง ชอบความพร้อมเพรียงกัน ยินดีให้ความพร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลินใน หมุ่คนที่พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษ เพราะเหตุ เป็นที่ตั้งแห่งความรัก จับใจ เป็นของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาด จากคำเพ้อเจ้อ พูดถูกกาล พูดแต่คำที่เป็นจริง พูดอิงอรรถ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดแต่คำมีหลักฐาน มีที่อ้าง มีที่กำหนดประกอบด้วยประโยชน์ โดยการอันควร ผู้นั้นเป็นผู้เว้นขาดจากการพราศพิชคาม และภุตคาม เป็น ผู้ฉันทเดียว เว้นการฉันทในราตรี จดจากการฉันทในเวลาวิกาล เว้นขาดจากการ ฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพระศาสนา เว้นขาดจากการติดทรงประดับ และตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม และ เครื่องประเทืองผิว อันเป็นที่ตั้งแห่งการแต่งตัว เว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่ง ที่นอนสูงและใหญ่ เว้นขาดจากการรับทองและเงิน เว้นขาดจากการรับธัญญา-

*หาคติบ เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ เว้นขาดจากการรับสตรีและกุมารี เว้นขาด จากการรับทาสีและทาสา เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ เว้นขาดจากการรับ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

โกและสุกร เว้นขาดจากการรับช้าง ม้า ลา เว้นขาดจากการรับไร่นา และ
ที่ดิน เว้นขาดจากการประกอบหัตถกรรมและการรับใช้ เว้นขาดจากการซื้อการ
ขาย เว้นขาดจากการโกงด้วยเครื่องตวงเครื่องวัด เว้นขาดจากการโกงโดยการ
รับสินบน โดยการหลอกลวง โดยการทำของเทียมของปลอม เว้นขาดจากการ
ตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้น และการกรรโชก เธอเป็นผู้ยินดี
ด้วยจิตรสำหรับบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตสำหรับบริหารท้อง เธอย่อมถือ
เอาเพียงบริขาร ๘ เท่านั้นแล้ว หลีกไปโดยทิศที่ตนปรารถนาจะไป นกซึ่งมี
ปีก มีภาระเพียงปีกของตนอย่างเดียวเท่านั้น ย่อมบินไปตามทิศที่ตนประสงค์
จะไป ชื่อแม้นินไค เธอก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมยินดีด้วยจิตรสำหรับบริหาร
กาย ด้วยบิณฑบาตสำหรับบริหารท้อง ย่อมถือเอาเพียงบริขารเท่านั้นแล้วหลีก
ไปโดยทิศที่ตนปรารถนาจะไป เธอประกอบแล้วด้วยศีลชั้นอื่นประเสริฐนี้ย่อม
เสวยเฉพาะซึ่งสุขอันหาโทษมิได้ในภายใน เธอเห็นรูปด้วยตา ไม่เป็นผู้ถือเอา
ซึ่งนิมิต ไม่เป็นผู้ถือเอาซึ่งอนุพยัญชนะ อกศลธรรมทั้งหลายอันลามก คือ
อกิขมาและโทมนัส พึงชานไปตามบุคคลผู้ไม่สำรวมอินทรีย์ คือจักษุน้อย
เพราะการไม่สำรวมอินทรีย์คือจักษุใดเป็นเหตุ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมอินทรีย์คือ
จักษุนั้น ย่อมรักษามโนอินทรีย์คือจักษุ ย่อมถึงความสำรวมในอินทรีย์คือจักษุ
พึงเสียด้วยหู ฯลฯ สูดกลิ่นด้วยจมูก ฯลฯ ลิ้มรสด้วยลิ้น ฯลฯ ถูกต้อง
โผฏฐัพพะด้วยกาย ฯลฯ รักรรमारมณด้วยใจแล้ว ไม่เป็นผู้ถือเอาซึ่งนิมิต
ไม่เป็นผู้ถือเอาซึ่งอนุพยัญชนะ อกศลธรรมทั้งหลายอันลามก คือ อกิขมา
และโทมนัส พึงชานไปตามบุคคลผู้ไม่สำรวมอินทรีย์ คือใจน้อยเพราะการไม่
สำรวมอินทรีย์ คือใจใด ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมอินทรีย์คือใจนั้น ย่อมรักษามโน
อินทรีย์คือใจนั้น ย่อมถึงความสำรวมในอินทรีย์คือใจนั้น เธอประกอบแล้ว
ด้วยอินทรีย์สังวรอันประเสริฐนี้ ย่อมเสวยเฉพาะซึ่งความสุขอันสรรพกิเลสรัว
รดไม่ได้ เธอย่อมทำความรู้ทั่วพร้อมในการก้าวไป ในการถอยกลับ ย่อมทำ
ความรู้ทั่วพร้อมในการเลี้ยวไปข้างหน้า และเหลียวไปข้างๆ ย่อมทำความรู้ทั่ว
พร้อมในการคู้เข้า เขยิบออก ย่อมทำความรู้ทั่วพร้อมในการทรงสังฆาภิบาตร
และจิวร ย่อมทำความรู้ทั่วพร้อมในการกิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้ม ย่อมทำความรู้
ทั่วพร้อมในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ย่อมทำความรู้ทั่วพร้อมในการเดิน ไป ใน
การยืน ในการนั่ง ในการหลับ ในการตื่น ในการพูด ในการนิ่งๆ เธอ
ประกอบด้วยศีลชั้นอื่นประเสริฐนี้ ประกอบด้วยอินทรีย์สังวรอันประเสริฐนี้
ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะอันประเสริฐนี้ และประกอบด้วยความสันโดษอัน
ประเสริฐนี้ ย่อมเสพสนาสนะอันสงัด เช่น ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา
ถ้ำในเขา ป่าช้า ป่าดง กลางแจ้ง กองฟาง เธอกลับจากบิณฑบาตกาย
หลังภัตตาร นั้งขัดสมาธิ ตั้งกายให้ตรง ดำรงสติให้มั่น เธอละอกิขมาใน
โลกเสียได้ มีจิตปราศจากอกิขมาอยู่ ยังจิตให้ผ่องใสจากอกิขมา ละความ
ขัดเคือง คือ พยาบาทแล้ว มีจิตไม่เบียดเบียน มีความอนุเคราะห์ด้วยประโยชน์
เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์อยู่ ยังจิตให้ผ่องใสจากความขัดเคือง คือ พยาบาท
ละกัมมมิถะ เป็นผู้ปราศจากกัมมมิถะอยู่ มีสัญญาในแสงสว่าง มีสติ มี
สัมปชัญญะ ยังจิตให้ผ่องใสจากกัมมมิถะ ละอุทฺธจกุกกจะ เป็นผู้มีจิตไม่ฟุ้ง
ชานอยู่ ผู้มีจิตสงบระงับในภายใน ยังจิตให้ผ่องใสจากอุทฺธจกุกกจะ ละ
วิจิกิจฉา มีวิจิกิจฉาอันข้ามได้แล้ว ไม่มีการกล่าววาทะอย่างไรในกุศลธรรมทั้งหลาย
อยู่ ยังจิตให้ผ่องใสจากวิจิกิจฉา เธอจะนิรณเภาเหล่านั้นได้แล้ว สัจจจาก
กามทั้งหลาย สัจจจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าถึงปฐมฌานมวิตก มิวิจาร
มปีติ และสุข อันเกิดแต่วิเวก สำเร็จอิริยาบถอยู่ เพราะความสงบแห่ง
วิตกและจิรา เข้าทุติยฌานอันยังจิตใจให้ผ่องใส เป็นธรรมเอกผุดขึ้นภายใน
ไม่มีวิตก ไม่มีจิรา มีแต่ปีติและสุขอันเกิดแต่สมาธิ สำเร็จอิริยาบถอยู่ เพราะ
เบื่อหน่ายปีติ เป็นผู้มจิตเป็นอุเบกขาอยู่ มีสติสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยกาย
เข้าตติยฌาน มีนัยอันพระอรหันต์ทั้งหลายกล่าวว่า เป็นผู้มจิตเป็นอุเบกขา มีสติ
อยู่เป็นสุขดังนี้ สำเร็จอิริยาบถอยู่ เพราะละสุขและทุกขได้ เพราะความดับ
ไปแห่งโสมนัสและโทมนัสในก่อนเทียว เข้าจตุตถฌาน ไม่มีสุข ไม่มีทุกข
มีสติบริสุทธิเกิดแต่อุเบกขาสำเร็จอิริยาบถอยู่ เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ
ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นธรรมชาติอันควรแก่การงาน
ตั้งมั่นแล้วถึงความไม่หวั่นไหวแล้วดังนี้ เธอย่อมโน้มจิตไปเพื่ออุปเพณีสานุส
สติญาณ เธอย่อมระลึกชาติที่เคยเกิดในก่อนได้เป็นอันมาก นี่คืออย่างไร คือ
หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบ
ชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัลปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัลปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏวิวัฏฏกัลปเป็นอันมากบ้างว่า ในภพนั้น เราชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีวรรณะอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงนั้น ครั้นเขาจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพนั้น แม้ในภพนั้นก็ชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นเขาจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เธอย่อมระลึกถึงชาติที่เคยเกิดในภพนั้นได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุทเทสด้วยประการฉะนี้ ภิกษุทั้งหลาย เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลสเป็นธรรมชาติอันควรแก่การงาน ตั้งมั่น ถึงความไม่หวั่นไหวแล้วอย่างนี้ เธอย่อมโน้มจิตไปเพื่อรู้จัด และอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังเกิดอยู่แล้ว ประณิต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ลวงจักขุแห่งมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่มนุษย์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือเอาการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ เมื่อตายไป เขาเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมัตติฎฐิ ยึดถือเอาการกระทำด้วยอำนาจสัมมัตติฎฐิ เมื่อตายไป เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้ เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังเกิด อยู่ ประณิต มีผิวพรรณดี ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุ อันบริสุทธิ์ลวงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมด้วยประการฉะนี้ เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นธรรมชาติอันควรแก่การงาน ตั้งมั่นถึงความไม่หวั่นไหวแล้ว อย่างนี้ เธอย่อมโน้มจิตไปเพื่ออภิสวักขยญาณ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า เหล่านี้อาสวะ นี้เหตุเกิดอาสวะ นี้ความดับอาสวะ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อเธอรู้อย่างนี้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็มิญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มีบุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ชวนชวายประกอบสิ่งที่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ชวนชวายประกอบสิ่งที่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน บุคคลผู้ไม่ทำตนเดือดร้อน ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นผู้ไม่มีต้นเหตุ เป็นผู้ไม่มีกิเลสอันดับแล้ว เป็นผู้เย็นแล้ว ย่อมเป็นผู้เสวยความสุข มีตนอันประเสริฐ สำเร็จอิริยาบถอยู่ในทิฐุธรรม

[๑๓๖] บุคคลมีราคะ เป็นโณ

บุคคลใดละราคะยังไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีราคะ
 บุคคลมีโทสะ เป็นโณ
 บุคคลใดละโทสะยังไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีโทสะ
 บุคคลมีโมหะ เป็นโณ
 บุคคลใดละโมหะยังไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีโมหะ
 บุคคลมีมานะ เป็นโณ
 บุคคลใดละมานะยังไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีมานะ

[๑๓๗] บุคคลผู้ได้เจโตสมณะในภายใน แต่ไม่ได้ปัญญาที่เห็น

แจ้งในธรรม กล่าวคืออริปัญญา เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ได้สมาบัติที่สหระด้วยรูป หรือสหระด้วยอรูป แต่ไม่ได้โลกตรมรรค หรือโลกุตตรผล บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นผู้ได้เจโตสมณะในภายใน แต่ไม่ได้ปัญญาที่เห็นแจ้งในธรรม กล่าวคือ อริปัญญา

บุคคลผู้ได้ปัญญาเห็นแจ้งในธรรม กล่าวคืออริปัญญา แต่ไม่ได้เจโตสมณะเป็นภายใน เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ได้โลกุตตรมรรคหรือโลกุตตรผล แต่ไม่ได้สมาบัติที่สหระด้วยรูป หรือสหระด้วยอรูป บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นผู้ได้ปัญญาที่เห็นแจ้งในธรรมกล่าวคืออริปัญญา แต่ไม่ได้เจโตสมณะเป็นภายใน

บุคคลผู้ได้เจโตสมณะเป็นภายในด้วย ได้อริปัญญารัมมมวิปัสสนาด้วย เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ได้สมาบัติที่สหระด้วยรูป หรือสหระด้วยอรูป เป็นผู้ได้โลกุตตรมรรค หรือโลกุตตรผล บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็น

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ชาติกถา-บุคคลปัญญาตีปกรณ
ผู้ได้เจโตสมณะเป็นภายในด้วย ได้ปัญญาที่เห็นแจ้งในธรรม กล่าวคืออริปัญญา
ด้วย

บุคคลผู้ไม่ได้เจโตสมณะเป็นภายในด้วย ไม่ได้ปัญญาที่เห็นแจ้ง
ในธรรมกล่าวคืออริปัญญาด้วย เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เป็นผู้ได้สมาบัติที่สหระตด้วยรูป หรือสหระต
ด้วยอรุณ ไม่เป็นผู้ได้โลกุตตรมรรค หรือโลกุตตรผล บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็น
ผู้ไม่ได้เจโตสมณะเป็นภายในด้วย ไม่ได้ปัญญาที่เห็นแจ้งในธรรม กล่าวคือ
อริปัญญาด้วย

[๑๓๘] บุคคลไปตามกระแส เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมเสพกาม ย่อมกระทำความอันลามก
นี้เรียกว่า บุคคลไปตามกระแส

บุคคลไปทวนกระแส เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เสพกามและไม่กระทำความอันลามก บุคคล
นั้นถึงจะมีทุกข์ มีโศก มีหน้าซมด้วยน้ำ ร้องไห้อยู่ ก็ยังประพฤติ
พรหมจรรย์บริบูรณ์บริสุทธิ์อยู่ นี้เรียกว่าบุคคลไปทวนกระแส

บุคคลผู้ตั้งตัวได้แล้ว เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดผุดขึ้น เพราะความสิ้นไปแห่ง
โอรัมภาคิยสัญญา ๕ ปรินิพพานในโลกนั้น มีการไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็น
ธรรมดา นี้เรียกว่า บุคคลตั้งตัวได้แล้ว

บุคคลข้ามถึงฝั่งยืนอยู่บนบก เป็นพราหมณ์ เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ กระทำให้แจ้งแล้ว เข้าถึงแล้วซึ่งเจโตวิมุตติ
ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะ
รู้ยิ่งด้วยตนเอง สำเร็จอริยาบถอยู่ในทิฏฐธรรม นี้เรียกว่า บุคคลข้ามถึงฝั่ง
ยืนอยู่บนบก เป็นพราหมณ์

[๑๓๙] บุคคลผู้มีสตะน้อย และไม่ได้ประโยชน์เพราะสตะ
เป็นโณ

สตะคือสูตร เคยยะ เวยาकरणะ คากา อุทาน อิติวุตตะก ขาดก
อัพภูตธรรม เวทัลละ ของบุคคลบางคนในโลกนี้มีน้อย บุคคลนั้นไม่รู้
อรรถ ไม่รู้ธรรมแห่งสตะอันน้อยนั้น ไม่เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีสตะน้อย ไม่ได้ประโยชน์เพราะสตะนั้น

บุคคลผู้มีสตะน้อย แต่ได้ประโยชน์เพราะสตะ เป็นโณ

สตะคือสูตร เคยยะ เวยาकरणะ คากา อุทาน อิติวุตตะก ขาดก
อัพภูตธรรม เวทัลละ ของบุคคลบางคนในโลกนี้มีน้อย บุคคลนั้นรู้อรรถ
รู้ธรรม ของสตะน้อยนั้น เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลอย่างนี้
ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีสตะน้อย แต่ได้ประโยชน์เพราะสตะ

บุคคลผู้มีสตะมาก แต่ไม่ได้ประโยชน์เพราะสตะ เป็นโณ

สตะ คือสูตร เคยยะ เวยาकरणะ คากา อุทาน อิติวุตตะก
ขาดก อัพภูตธรรม เวทัลละ ของบุคคลบางคนในโลกนี้มาก บุคคลนั้น
ไม่รู้อรรถ ไม่รู้ธรรมของสตะมากนั้น ไม่ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคล
อย่างนี้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีสตะมาก แต่ไม่ได้ประโยชน์เพราะสตะ

บุคคลผู้มีสตะมาก และได้ประโยชน์เพราะสตะ เป็นโณ

สตะคือสูตร เคยยะ เวยาकरणะ คากา อุทาน อิติวุตตะก ขาดก
อัพภูตธรรม เวทัลละ ของบุคคลบางคนในโลกนี้มาก บุคคลนั้นรู้อรรถรู้ธรรม
ของสตะอันมากนั้น เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า
เป็นผู้ที่มีสตะมาก และได้ประโยชน์เพราะสตะ

[๑๔๐] บุคคลผู้เป็นสมณะไม่หวั่นไหว เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ว่าเป็นพระโสดาบันเพราะความสิ้นไปแห่ง
สัญญา ๓ มอันไม่ตกไปในอบายภูมิ เป็นผู้เที่ยง เป็นผู้จักตรัสรู้ในเบื้อง
หน้า นี้เรียกว่า บุคคลผู้เป็นสมณะไม่หวั่นไหว

บุคคลผู้เป็นสมณะบัวหลวง เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ว่าเป็นพระสกทาคามี เพราะความสิ้นไป
แห่งสัญญา ๓ เพราะทำราคะ โทสะ โมหะ ให้เบาบางลง จะมาสู่โลก
นี้อีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ก็จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ นี้เรียกว่า บุคคลผู้เป็น
สมณะบัวหลวง

บุคคลผู้เป็นสมณะบัวขาว เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เกิดผุดขึ้น เพราะความสิ้นไปแห่ง

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
โอรัมภาคิยสังคยา ๕ และปรินิพพานในเทวโลกนั้น มีอันไม่กลับมาจาก
โลกนั้นเป็นธรรมดา นี้เรียกว่า บุคคลผู้เป็นสมณะบวชา

บุคคลผู้เป็นสมณะสุขุมลในหมู่มณะ เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ รู้ยิ่งด้วยตนเองแล้ว กระทำให้แจ้งแล้ว เข้าถึง
แล้วซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะความสิ้นไปแห่งอาสวะ
ทั้งหลายแล้ว สำเร็จอิริยาบถอยู่ในทิฐิธรรมเดียว นี้เรียกว่า บุคคลผู้เป็นสมณะ
สุขุมลในหมู่มณะ

จตุกกนิทเทส จบ

ปัญจกนิทเทส

[บุคคล ๕ จำพวก]

[๑๔๑] บรรดาบุคคลที่ได้แสดงไว้แล้วนั้น บุคคลนี้จะต้องอาบัติด้วย
เดือตร้อนด้วย ทั้งไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันเป็น
ที่ดับโดยไม่เหลือแห่งอกุศลธรรมอันลามกที่เกิดขึ้นแล้วแก่บุคคลนั้นเหล่านั้น
บุคคลนั้นเป็นผู้อื่นบุคคลที่ ๑- ๕ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า อาสวะทั้งหลายเกิดแต่การ
ต้องอาบัติ ย่อมมีแก่ท่านแล อาสวะทั้งหลายเกิดแต่ความเดือตร้อน ย่อมเจริญ
ยิ่งแก่ท่าน ทางดีที่สุด ขอท่านผู้มีอายุ จงละอาสวะทั้งหลายที่เกิดแต่การต้องอาบัติ
จงบรรเทาอาสวะทั้งหลายอันเกิดแต่ความเดือตร้อน จงยังจิตและปัญญาให้เจริญ
ด้วยอาการอย่างนี้ ท่านจักเป็นผู้เสมอด้วยบุคคลที่ ๕ นี้

บุคคลนี้ใด ต้องอาบัติ แต่ไม่เดือตร้อน ทั้งไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่ง
เจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งอกุศลธรรมอันลามก
ที่เกิดขึ้นแล้วแก่บุคคลนั้นเหล่านั้น บุคคลนั้นเป็นผู้อื่นบุคคลที่ ๕ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า
อาสวะทั้งหลายเกิดแต่การต้องอาบัติ ย่อมมีแก่ท่านแล้ว อาสวะทั้งหลายเกิดแต่
ความเดือตร้อน ย่อมไม่เจริญยิ่งแก่ท่าน ทางดีที่สุด ขอท่านผู้มีอายุ จงละ
อาสวะทั้งหลาย ซึ่งเกิดแต่การต้องอาบัติ จงยังจิตและปัญญาให้เจริญ ด้วย
อาการอย่างนี้ ท่านจักเป็นผู้เสมอด้วยบุคคลที่ ๕ นี้

๑๑. บุคคลที่ ๕ หมายถึงพระเจ้าอนาถ

บุคคลนี้ใด ไม่ต้องอาบัติแต่มีความเดือตร้อน ทั้งไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง
เป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งอกุศลธรรม
อันลามก ซึ่งเกิดขึ้นแล้วแก่บุคคลนั้น บุคคลนั้นเป็นผู้อื่นบุคคลที่ ๕ พึงกล่าว
อย่างนี้ว่า อาสวะทั้งหลายเกิดแต่การต้องอาบัติ ย่อมไม่มีแก่ท่านแล อาสวะ
ทั้งหลายเกิดแต่ความเดือตร้อน ย่อมไม่เจริญยิ่งแก่ท่าน ทางดีที่สุด ท่านผู้มีอายุ
จงบรรเทาอาสวะทั้งหลายซึ่งเกิดแต่ความเดือตร้อน จงยังจิตและปัญญาให้เจริญ
ด้วยอาการอย่างนี้ ท่านจักเป็นผู้เสมอด้วยบุคคลที่ ๕ นี้

บุคคลนี้ใด ไม่ต้องอาบัติ ไม่มีความเดือตร้อน ทั้งไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง
ซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับโดยไม่เหลือแห่งอกุศลธรรมอันลามก
ซึ่งเกิดขึ้นแล้วแก่บุคคลนั้น บุคคลนั้นเป็นผู้อื่นบุคคลที่ ๕ พึงกล่าวอย่างนี้ว่า
อาสวะทั้งหลายซึ่งเกิดแต่การต้องอาบดีย่อมไม่มีแก่ท่านแล อาสวะซึ่งเกิดแต่
ความเดือตร้อน ย่อมไม่เจริญยิ่งแก่ท่าน ทางดีที่สุด ขอท่านผู้มีอายุ จงยังจิต
และปัญญาให้เจริญด้วยอาการอย่างนี้ ท่านจักเป็นผู้เสมอด้วยบุคคลที่ ๕ นี้

บุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้ อันบุคคลที่ ๕ นี้ กล่าวสอนอยู่อย่างนี้
พราหมณ์อยู่อย่างนี้ ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะโดยลำดับ

[๑๔๒] บุคคลให้แล้วดูเหมือน เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ให้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ คิลานปัจฉัย
เภสัชบริวาร แก่บุคคลใด แล้วพูดแก่บุคคลนั้นว่า คนนี้ได้ตรัสของที่เขาให้
ดังนี้ชื่อว่า ให้แล้วดูเหมือนบุคคลนั้น บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ให้แล้วดูเหมือน

บุคคลดูเหมือนด้วยการอยู่ร่วม เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนยอมอยู่ร่วมกับด้วยบุคคลใด สิ้น ๒ ปี
หรือ ๓ ปี ยอมดูเหมือนบุคคลนั้นด้วยการอยู่ร่วม บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ดูเหมือนด้วย
การอยู่ร่วม

บุคคลผู้เชื่อง่าย เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เมื่อเขาสรรเสริญหรือติเตียนผู้อื่น ย่อมเชื่อกันที่
บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า ผู้เชื่อง่าย

บุคคลโลเล เป็นโณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้มึนตึ๋นไม่จริงจัง มีความกักตึงไม่จริงจัง
มีความรักไม่จริงจัง มีความเลื่อมใสไม่จริงจัง บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า โลเล

บุคคลผู้โง่งมง่าย เป็นโณ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมไม่รู้กุศลธรรม อกุศลธรรม ย่อมไม่รู้
สวัชชธรรม อนวัชชธรรม ย่อมไม่รู้หินทรธรรม ปณิธธรรม ย่อมไม่รู้ธรรมที่มี
ส่วนเปรียบด้วยของดำของขาว บุคคลอย่างนี้ชื่อว่าผู้โง่งมง่าย

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบด้วยนักรบอาชีพ ๕ จำพวก
เป็นไฉน

[๑๔๓] นักรบอาชีพ ๕ จำพวก

นักรบบางคนในโลกนี้ พอเห็นปลายธูลีเท่านั้น ย่อมชะงัก ย่อมหยุด
ย่อมไม่ตั้งมั่น ย่อมไม่อาจเข้าสู่รบ นักรบอาชีพบางคน แม้เห็นปานนี้ ย่อมมี
ในโลกนี้ นี่เป็นนักรบจำพวกที่ ๑ ที่มีปรากฏอยู่ในโลก

นักรบอาชีพอื่นยังมีอยู่อีก คือ นักรบอาชีพบางคนในโลกนี้ เห็นปลายธูลี
แล้วยังอดทนได้ แต่พอเห็นปลายธงเท่านั้น ย่อมชะงัก ย่อมหยุด ย่อมไม่ตั้งมั่น
ย่อมไม่อาจเข้าสู่รบ นักรบอาชีพบางคนแม้เห็นปานนี้ ย่อมมีในโลกนี้ นี่เป็น
นักรบอาชีพจำพวกที่สอง ที่มีปรากฏอยู่ในโลก

นักรบอาชีพอื่นยังมีอยู่อีก คือ นักรบอาชีพบางคนในโลกนี้ เห็นปลายธูลี
ยังอดทนได้ เห็นปลายธงยังอดทนได้ แต่พอได้ยินเสียงพลนิกายอีกทีกเท่านั้น
ย่อมชะงัก ย่อมหยุด ย่อมไม่ตั้งมั่น ย่อมไม่อาจเข้าสู่รบ นักรบอาชีพบางคน
แม้เห็นปานนี้ ย่อมมีในโลกนี้ นี่เป็นนักรบอาชีพจำพวกที่ ๓ ที่มีปรากฏอยู่ในโลก

นักรบอาชีพอื่นยังมีอยู่อีก คือนักรบอาชีพบางคนในโลกนี้เห็นปลายธูลี
ยังอดทนได้ เห็นปลายธงยังอดทนได้ ได้ยินเสียงพลนิกายอีกทีกยังอดทนได้
แต่พอถูกอาวุธแม้แต่เล็กน้อย ย่อมเดือดร้อนระส่ำระสาย นักรบอาชีพบางคน
แม้เห็นปานนี้ ย่อมมีในโลกนี้ นี่เป็นนักรบอาชีพจำพวกที่ ๔ ที่มีปรากฏอยู่ในโลก

นักรบอาชีพอื่นยังมีอยู่อีก คือนักรบอาชีพบางคนในโลกนี้ เห็นปลายธูลี
เห็นปลายธง ได้ยินเสียงพลนิกายอีกทีก ถูกอาวุธก็อดทนได้ นักรบนั้นชนะ
สงครามนั้นแล้ว ได้ชื่อว่า ผู้มีสงครามอันชนะวิเศษแล้ว ย่อมครอบครองความ
เป็นยอดสงครามนั้นนั้นแลไว้ได้ นักรบอาชีพบางคนแม้เห็นปานนี้ ย่อมมีในโลกนี้
นี่เป็นนักรบอาชีพจำพวกที่ ๕ ที่มีปรากฏอยู่ในโลก

นักรบอาชีพ ๕ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในโลก

[๑๔๔] บุคคลเปรียบด้วยนักรบอาชีพ ๕ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่
ในหมู่ภิกษุฉันนั้นเหมือนกัน

ภิกษุ ๕ จำพวก เป็นไฉน

ภิกษุบางรูปในศาสนานี้ พอเห็นปลายธูลีเท่านั้น ย่อมจมอยู่ในมิจฉาริตก
ย่อมหยุด ย่อมดำรงอยู่ไม่ได้ ย่อมไม่อาจสืบต่อพรหมจรรย์ได้ แสดงความ
เป็นผู้ทุพพลในสิกขาออกให้ปรากฏ บอกลาสิกขาเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว
ถามว่า ปลายธูลีของภิกษุนั้น เป็นอย่างไร? คือภิกษุในศาสนานี้ ได้ยินข่าวว่า
ในบ้านหรือในนิคมชื่อโน้น มีสตรีหรือกุมารีรูปงามน่ารักน่าเลื่อมใส ประกอบ
พร้อมด้วยผิวพรรณและทรวดทรงอันงามยิ่ง ภิกษุนั้นครั้นได้ยินข่าวนั้นแล้ว ย่อม
จมอยู่ในมิจฉาริตก ย่อมหยุด ย่อมไม่ดำรงอยู่ได้ ย่อมไม่อาจสืบต่อพรหมจรรย์ได้
แสดงความเป็นผู้ทุพพลในสิกขาออกให้ปรากฏ บอกลาสิกขาแล้วเวียนมาเพื่อความเป็น
คนเลว นี่ชื่อว่า ปลายธูลีของภิกษุนั้น นักรบอาชีพนั้น พอเห็นปลายธูลี
เหล่านั้น ย่อมชะงัก ย่อมหยุด ย่อมไม่ตั้งมั่น ย่อมไม่อาจเข้าสู่รบ แม้ฉันใด
ภิกษุนี้ก็อุปมาฉันนั้น บุคคลบางคนแม้เห็นปานนี้ ย่อมมีในโลกนี้ บุคคล
เปรียบด้วยนักรบอาชีพจำพวกที่ ๑ นี้ มีปรากฏอยู่ในหมู่ภิกษุ

ภิกษุจำพวกอื่นยังมีอยู่อีก คือภิกษุบางรูปในศาสนานี้ เห็นปลายธูลี
ยังอดทนได้ แต่พอเห็นปลายธงเท่านั้น ย่อมจมอยู่ในมิจฉาริตก ย่อมหยุด
ย่อมไม่ดำรงอยู่ได้ ย่อมไม่อาจสืบต่อพรหมจรรย์ได้ แสดงความเป็นผู้ทุพพลใน
สิกขาออกให้ปรากฏ บอกลาสิกขาแล้วเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว ปลายธง
ของภิกษุนั้น เป็นอย่างไร? คือภิกษุในศาสนานี้ไม่เพียงแต่ได้ยินข่าวเล่าลือว่า
ในบ้านหรือในนิคมชื่อโน้น มีสตรีหรือกุมารี รูปงามน่ารักน่าเลื่อมใส ประกอบ
พร้อมด้วยผิวพรรณและทรวดทรงอันงามยิ่งดังนี้ แต่เธอได้เห็นสตรีหรือกุมารี
รูปงามน่ารักน่าเลื่อมใส ประกอบพร้อมด้วยผิวพรรณและทรวดทรงอันงามยิ่งด้วย
ตนเอง ครั้นเธอเห็นเขาแล้วย่อมจมอยู่ในมิจฉาริตก ย่อมหยุด ไม่ดำรงอยู่ได้
ไม่อาจสืบต่อพรหมจรรย์ได้ แสดงความเป็นผู้ทุพพลในสิกขาออกให้ปรากฏ
บอกลาสิกขา เวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว นี่ชื่อว่า ปลายธงของภิกษุนั้น
นักรบอาชีพนั้น เห็นปลายธูลียังอดทนได้ แต่พอเห็นปลายธงเท่านั้น ย่อมชะงัก
ย่อมหยุด ย่อมไม่ตั้งมั่น ย่อมไม่อาจเข้าสู่รบได้ แม้ฉันใด ภิกษุนี้ ก็อุปมา
ฉันนั้น บุคคลบางคนเห็นปานนี้ ย่อมมีในโลกนี้ บุคคลเปรียบด้วยนักรบอาชีพ

จำพวกที่ ๒ นี้ มีปรากฏอยู่ในหมู่วิภิกขุ

วิภิกขุจำพวกอื่นยังมีอยู่อีก คือวิภิกขุบางรูปในศาสนานี้ เห็นปลายธูลี เห็นปลายธง ยิงดอกกลิ้งได้ แต่ว่าพอได้ยินเสียงพลนิกายอีกทีก็เท่านั้น ย่อมจมอยู่ในมัจฉาวิตก ย่อมหยุด ย่อมไม่ดำรงอยู่ได้ ย่อมไม่อาจเพื่อสืบทอดพรหมจรรย์ได้ แสดงความเป็นผู้ทรพลงในสิกขาออกให้ปรากฏ บอกลาสิกขาแล้วเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว การได้ยินเสียงพลนิกายอีกทีของวิภิกขุนั้น เป็นอย่างไร? คือมาตคามในโลกนี้ เข้าไปหาวิภิกขุผู้อยู่ในป่า อยู่โคนไม้ หรืออยู่เรือนว่างเปล่า แล้ว ย่อมยิ้ม ย่อมทักทาย ย่อมซิกซี้ ย่อมยั่วเย้า เธอถูกมาตคามยั่วเย้า ทักทาย ซิกซี้ ยั่วเย้าอยู่ ย่อมจมอยู่ในมัจฉาวิตก ย่อมหยุด ย่อมไม่ดำรงอยู่ได้ ย่อมไม่อาจสืบทอดพรหมจรรย์ได้ แสดงความเป็นผู้ทรพลงในสิกขาออกให้ปรากฏ บอกลาสิกขาแล้วเวียนมาเพื่อความเป็นคนเลว นี่ชื่อว่า การได้ยินเสียงพลนิกายอีกทีของวิภิกขุนั้น นักรบอาชีพนั่น เห็นปลายธูลีเห็นปลายธง ย่อมอดทนได้ แต่พอได้ยินเสียงดังเท่านั้น ย่อมชะงัก ย่อมหยุด ย่อมไม่ตั้งมั่น ย่อมไม่อาจเข้าสู่รบ แม้นั้นใด วิภิกขุนี้ก็มีอุปไมยฉนั้นนั้น บุคคลบางคนแม้เห็นปานนี้ ย่อมมีในโลกนี้ บุคคลเปรียบด้วยนักรบอาชีพนั่นที่ ๓ นี้ มีปรากฏอยู่ในหมู่วิภิกขุ

วิภิกขุจำพวกอื่นยังมีอยู่อีก คือวิภิกขุบางรูปในศาสนานี้ เห็นปลายธูลี เห็นปลายธง ได้ยินเสียงพลนิกายอีกทีก็ ย่อมอดกลิ้งได้ แต่เมื่อถูกอาวุธเล็กน้อย ย่อมเดือดร้อน ย่อมกระสับกระส่าย การถูกอาวุธเล็กน้อยของวิภิกขุนั้นเป็นอย่างไร? คือมาตคามในโลกนี้ เข้าไปหาวิภิกขุผู้อยู่ในป่า อยู่โคนไม้ อยู่เรือนว่างเปล่า ย่อมนั่งใกล้ชิด ย่อมนอนใกล้ชิด ย่อมกอดรัดภิกษุนั้น ถูกมาตคามนั่งใกล้ชิด นอนใกล้ชิด กอดรัด ก็ไม่ลาสิกขา ไม่แสดงความเป็นผู้ทรพลง ย่อมเสพเมถุนธรรม นี่ชื่อว่า การถูกอาวุธเล็กน้อยของวิภิกขุนั้น นักรบอาชีพนั่น เห็นปลายธูลี เห็นปลายธง ได้ยินเสียงพลนิกายอีกทีก็ ย่อมอดทนไว้ได้ แต่ว่าย่อมเดือดร้อน ย่อมระส่ำระสายในเมื่อถูกอาวุธเล็กน้อย แม้นั้นใด วิภิกขุนี้ก็มีอุปไมยฉนั้นนั้น บุคคลบางคนแม้เห็นปานนี้ ย่อมมีในโลก บุคคลเปรียบด้วยนักรบอาชีพนั่นที่ ๔ นี้ มีปรากฏอยู่ในหมู่วิภิกขุ

วิภิกขุจำพวกอื่นยังมีอยู่อีก คือวิภิกขุบางรูปในศาสนานี้ เห็นปลายธูลี เห็นปลายธง ได้ยินเสียงพลนิกายอีกทีก็ ถูกอาวุธเล็กน้อย ย่อมอดทนได้ บุคคลนั้นชนะสงครามนั้นแล้ว ชื่อว่าผู้มีสงครามอันชนะวิเศษแล้ว ย่อมบรรลุลความมีชัยในสงครามนั้นนั้นแล การได้ชัยชนะสงครามของวิภิกขุนั้น เป็นอย่างไร? คือมาตคามบางคนในโลกนี้ เข้าไปหาวิภิกขุผู้อยู่ในป่า อยู่โคนไม้ อยู่เรือนว่างเปล่า แล้วย่อมนั่งใกล้ชิด ย่อมนอนใกล้ชิด กอดรัดภิกษุนั้น ถูกมาตคามนั่งใกล้ชิด นอนใกล้ชิด กอดรัด ก็ปลดเปลื้องเอาตัวรอด แล้วหลีกไปตามปรารถนา วิภิกขุนั้น ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด เช่นป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำเขา ป่าช้า ป่าดง กลางแจ้ง กองฟาง เธอไปอยู่ในป่า โคนต้นไม้ หรือเรือนว่างเปล่า นั่งคู้ บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอย่อมละอภิชฌาในโลก มีจิตปราศจากอภิชฌา สำเร็จอิริยาบถอยู่ ยังจิตให้ผ่องใสจากอภิชฌา ละความขัดเคืองคือพยาบาทแล้ว มีจิตไม่เบียดเบียน มีความอนุเคราะห์ด้วยประโยชน์ เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์ สำเร็จอิริยาบถอยู่ ยังจิตให้ผ่องใสจากความขัดเคืองคือพยาบาทละถีนมิทระ เป็นผู้ปราศจากถีนมิทระ มีสัญญาในแสงสว่าง มีสติ มีสัมปชัญญะ สำเร็จอิริยาบถอยู่ ยังจิตให้ผ่องใสจากถีนมิทระ ละอุทธัจจกุกกัจะ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตเข้าไปสงบระงับในภายใน ยังจิตให้ผ่องใสจากอุทธัจจ-

* กุกกัจะ ละวิจิกิจฉา เป็นผู้ข้ามพ้นจากวิจิกิจฉา ไม่เป็นผู้มีการกล่าววาทะอย่างไร ในกุศลธรรมทั้งหลาย ยังจิตให้ผ่องใสจากวิจิกิจฉา วิภิกขุนั้นละนิวรณ์เหล่านี้ อันเป็นอุปกิเลสแห่งใจ อันทำปัญญาให้ทรพลงเสียได้แล้ว สงัดจากกามทั้งหลาย สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าถึงปฐมฌาน มีวิตก วิจารณ์ มีปีติ และมีสุขเกิดแต่ริเวก สำเร็จอิริยาบถอยู่ เพราะความสงบแห่งจิตวิจารณ์ เข้าถึงทุติยฌาน ตติยฌาน จตตฌาน สำเร็จอิริยาบถอยู่ วิภิกขุนั้นครั้นจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสตกเนิน ปราศจากอุปกิเลสเป็นธรรมชาติอ่อนการแก้การทำงาน ตั้งมั่นแล้ว ถึงความไม่หวั่นไหวแล้วอย่างนี้ ย่อมยังจิตให้น้อมไปในฌาน เป็นเครื่องสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เธอย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกข์สมุทัย นี่ทุกข์นิโรธ นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า เหล่านี้อาสวะ นี่เหตุเกิดขึ้นแห่งอาสวะ นี่ความดับไปแห่งอาสวะ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อเธอรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ความรู้ทั่ว หลุดพ้นแล้ว ย่อมมี ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้
ไม่มี นี่คือการได้ชัยชนะในสงครามของภิกษุนั้น นักรบอาชีพนั่น เห็นปลายธูลี
ปลายธง ได้ยินเสียงพลนิกายอีกทีก็ ถูกอาวุธเล็กน้อย ย่อมอดทนได้ บุคคลนั้น
ชนะสงครามแล้ว ชื่อว่า ผู้มีสงครามอันชนะวิเศษแล้ว ย่อมบรรลุความมีชัยใน
สงครามนั้นนั่นแล แม้ฉันใดภิกษุนี้ก็มิอุปไมยฉันนั้น บุคคลบางคนแม้เห็นปานนี้
ย่อมมีในโลกนี้ บุคคลเปรียบด้วยนักรบอาชีพที่ ๕ นี้ มีปรากฏอยู่ในหมู่ภิกษุ
บุคคลเปรียบด้วยนักรบอาชีพ ๕ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในหมู่ภิกษุ
[๑๔๕] บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตร ๕ จำพวก
เป็นไฉน

ภิกษุเป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เพราะเป็นผู้เขลา เป็นผู้มงาย
ภิกษุเป็นผู้มีความปรารถนาลามก ถูกความมอยากได้เข้าครอบงำ จึงถือ
บิณฑบาตเป็นวัตร
ภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตร เพราะเป็นบ้า เพราะมีจิตฟุ้งซ่าน
ภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตร เพราะคิดว่าองค์แห่งภิกษุ ผู้ถือบิณฑบาต
เป็นวัตรนี้ เป็นข้อที่พระพุทธเจ้า พระสาวกแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ
อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เพราะอาศัยความ
ปรารถนาน้อยอย่างเดียว เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียว เพราะอาศัยความ
ขัดเกลากิเลสอย่างเดียว เพราะอาศัยความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามนี้
อย่างเดียว

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุนี้ใดถือบิณฑบาตเป็นวัตร เพราะอาศัย
ความปรารถนาน้อยอย่างเดียว เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียว เพราะอาศัย
ความขัดเกลากิเลสอย่างเดียว เพราะอาศัยความต้องการด้วย ข้อปฏิบัติอันงามนี้
อย่างเดียว ภิกษุนี้เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐสุด เป็นประมุข เป็นผู้สูงสุด
เป็นผู้ประเสริฐกว่าบรรดาภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ๕ จำพวกเหล่านี้ น้ำนมเกิด
จากแม่โค นมส้มเกิดจากน้ำนม เนยข้นเกิดจากนมส้ม เนยใสเกิดจากเนยข้น
ก่อนเนยใสเกิดจากเนยใส บรรดาเกสร ๕ นั้น ก่อนเนยใส ชาวโลกกล่าวว่าเลิศ
ชื่อแม้ฉันใด ภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตร นี้ใด เป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร
เพราะอาศัยความปรารถนาน้อยอย่างเดียว เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียว
เพราะอาศัยความขัดเกลากิเลสอย่างเดียว เพราะอาศัยความต้องการด้วยข้อปฏิบัติ
อย่างเดียว ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุนี้ เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐ เป็นประมุข
เป็นผู้สูงสุด เป็นผู้ประเสริฐกว่าภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ๕ จำพวกเหล่านี้
เหล่านี้ชื่อว่า ภิกษุถือบิณฑบาตเป็นวัตร ๕ จำพวก

[๑๔๖] ภิกษุถือห้ามกัฏฐอันนำมาถวาย ต่อภายหลังเป็นวัตร ๕ จำพวก
ภิกษุถือนั่งฉันทสนะเดียวเป็นวัตร ๕ จำพวก ภิกษุถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ๕ จำพวก
ภิกษุถือไตรจีวรเป็นวัตร ๕ จำพวก ภิกษุถืออยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวก ภิกษุถืออยู่
โคนไม้เป็นวัตร ๕ จำพวก ภิกษุถืออยู่ในที่แจ้งเป็นวัตร ๕ จำพวก ภิกษุถือการ
นั่งเป็นวัตร ๕ จำพวก ภิกษุถืออยู่ในเสนาสนะที่ท่านจัดไว้เป็นวัตร ๕ จำพวก
ภิกษุถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ๕ จำพวก เป็นไฉน

บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ๕ จำพวก
เป็นไฉน
ภิกษุถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร เพราะความเป็นผู้เขลา เพราะความเป็นผู้
มงาย

ภิกษุมีความปรารถนาลามก ถูกความปรารถนาครอบงำ จึงถือการอยู่
ป่าช้าเป็นวัตร

ภิกษุถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร เพราะเป็นบ้า เพราะจิตฟุ้งซ่าน
ภิกษุถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร เพราะคิดว่า การอยู่ป่าช้าเป็นวัตรนี้
เป็นข้อที่พระพุทธเจ้า พระสาวกของพระพุทธเจ้าทั้งหลายสรรเสริญ
อีกอย่างหนึ่ง ภิกษุถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร เพราะอาศัยความปรารถนา
น้อยอย่างเดียว เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียว เพราะอาศัยความขัดเกลากิเลส
อย่างเดียว เพราะอาศัยความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามนี้
บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุนี้ใดถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร เพราะอาศัย
ความปรารถนาน้อยอย่างเดียว เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียว เพราะอาศัย
ความขัดเกลากิเลสอย่างเดียว เพราะอาศัยความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามนี้
อย่างเดียว ภิกษุนี้เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐ เป็นประมุข เป็นผู้สูงสุด และเป็น
ผู้ประเสริฐกว่าภิกษุผู้ถืออยู่ป่าช้าเป็นวัตร ๕ จำพวกเหล่านี้ น้ำนมเกิดจากแม่โค
นมส้มเกิดจากน้ำนม เนยข้นเกิดจากนมส้ม เนยใสเกิดจากเนยข้น ก่อนเนยใส

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ชาติกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
เกิดจากเนยใส บรรดาเกล็ดเหล่านั้น ก้อนเนยใส ชาวโลกกล่าวว่าเลิศ ชื่อแม่ฉันใด
ภิกษุถือการอยู่อาศัยเป็นวัตรนี้ใด เป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เพราะอาศัยความ
ปรารถนาอย่างเดียวกัน เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียวกัน เพราะอาศัย
ความขัดเกลากิเลสอย่างเดียวกัน เพราะอาศัยความต้องการด้วยข้อปฏิบัติอันงามนี้
อย่างเดียวกัน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุนี้เป็นผู้เลิศ เป็นผู้ประเสริฐ เป็นประมุข
เป็นผู้สูงสุด เป็นผู้ประเสริฐกว่าภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ๕ จำพวกเหล่านี้
เหล่านี้ชื่อว่า ภิกษุถือการอยู่อาศัยเป็นวัตร ๕ จำพวก

ปัญจกนิทเทส จบ

ฉกนิทเทส

[บุคคล ๖ จำพวก]

[๑๔๓] บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลนี้ใด ตรัสรู้สัจจะทั้งหลายด้วย
ตนเอง ในธรรมทั้งหลาย ที่ไม่ได้สดับมาแล้วในกาลก่อน ทั้งบรรลความเป็น
สัพพัญญูในธรรมนั้นด้วย ทั้งถึงความชำนาญในธรรม เป็นกำลังทั้งหลายด้วย
บุคคลนั้น พึงเห็นว่าเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยพระสัพพัญญุตญาณนั้น
บุคคลนี้ใด ตรัสรู้สัจจะทั้งหลายด้วยตนเองในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้
สดับมาแล้วในกาลก่อน แต่มิได้บรรลความเป็นสัพพัญญูในธรรมนั้นด้วย ทั้งมิได้
ถึงความชำนาญในธรรมเป็นกำลังทั้งหลายด้วย บุคคลนั้น พึงเห็นว่าเป็น พระ-

* ปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยปัจเจกโพธิญาณนั้น

บุคคลนี้ใด มิได้ตรัสรู้สัจจะทั้งหลายด้วยตนเองในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้
สดับมาแล้วในกาลก่อน เป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในทิฏฐธรรมเทียว ทั้งบรรลุสาก
บารมีด้วย บุคคลเหล่านั้น พึงเห็นว่าเป็น พระสาริบุตรและพระโมคคัลลานะ
ด้วยสากบารมีญาณนั้น

บุคคลนี้ใด มิได้ตรัสรู้สัจจะทั้งหลายด้วยตนเองในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้
สดับมาแล้วในกาลก่อน เป็นผู้ทำที่สุดทุกข์ได้ในทิฏฐธรรมเทียว แต่ไม่บรรลุ
สากบารมี บุคคลเหล่านั้น พึงเห็นว่าเป็น พระอรหันต์ ที่เหลือ ด้วยการกระทำ
ที่สุดแห่งทุกข์นั้น

บุคคลนี้ใด มิได้ตรัสรู้สัจจะทั้งหลายด้วยตนเองในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้
สดับมาแล้วในกาลก่อน ทั้งมิได้กระทำที่สุดทุกข์ในทิฏฐธรรมเทียว เป็นพระ-

* อนาคามี ไม่มาแล้วสู่ความเป็นอย่างนี้ บุคคลนั้น พึงเห็นว่าเป็น พระอนาคามี
ด้วยการไม่กลับมาสู่ความเป็นอย่างนั้น

บุคคลนี้ใด มิได้ตรัสรู้สัจจะทั้งหลายด้วยตนเองในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้
สดับมาแล้วในกาลก่อน ทั้งไม่ได้ทำที่สุดทุกข์ในทิฏฐธรรมเทียว ยังมาสู่ความ
เป็นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้น พึงเห็นว่าเป็น พระโสดาบัน พระสกทาคามี
ด้วยการมาสู่ความเป็นอย่างนี้

ฉกนิทเทส จบ

สัตตกนิทเทส

[บุคคล ๗ จำพวก]

[๑๔๔] บุคคลจมแล้วคราวเดียว ย่อมจมอยู่นั่นเอง เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประกอบแล้วด้วยกุศลธรรมอันดำโดย
ส่วนเดียว บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า บุคคลจมแล้วคราวเดียว ย่อมจมอยู่นั่นเอง

บุคคลโผล่ขึ้นแล้ว จมลงอีก เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมโผล่ขึ้นในกุศลธรรมคือสัทธาอันดี ย่อมโผล่
ขึ้นในกุศลธรรมคือหิริอันดี ย่อมโผล่ขึ้นในกุศลธรรมคือโอตตปปะอันดี ย่อมโผล่
ขึ้นในกุศลธรรมคือวิริยะอันดี ย่อมโผล่ขึ้นในกุศลธรรมคือปัญญาอันดี สัทธา
ของบุคคลนั้นย่อมไม่ตั้งอยู่ได้ ย่อมไม่เจริญ ย่อมเสื่อมไปถ่ายเดียว หิริของ
บุคคลนั้นไม่ตั้งอยู่ได้ ย่อมไม่เจริญ ย่อมเสื่อมไปถ่ายเดียว โอตตปปะของ
บุคคลนั้น ย่อมไม่ตั้งอยู่ได้ ย่อมไม่เจริญ ย่อมเสื่อมไปถ่ายเดียว วิริยะ
ของบุคคลนั้นย่อมไม่ตั้งอยู่ได้ ย่อมไม่เจริญ ย่อมเสื่อมไปถ่ายเดียว ปัญญา
ของบุคคลนั้น ย่อมไม่ตั้งอยู่ได้ ย่อมไม่เจริญ ย่อมเสื่อมไปถ่ายเดียว บุคคล
อย่างนี้ชื่อว่า โผล่ขึ้นแล้ว จมลงอีก

บุคคลโผล่ขึ้นแล้ว หยดอยู่ เป็นโชน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมโผล่ขึ้นในกุศลธรรมคือสัทธาอันดี ใน
กุศลธรรมคือหิริอันดี ในกุศลธรรมคือโอตตปปะอันดี ในกุศลธรรมคือวิริยะอันดี
ในกุศลธรรมคือปัญญาอันดี สัทธาของบุคคลนั้น ไม่เสื่อม ไม่เจริญ คงตั้งอยู่
หิริของบุคคลนั้น ไม่เสื่อม ไม่เจริญ คงตั้งอยู่ โอตตปปะของบุคคลนั้น ไม่เสื่อม
ไม่เจริญ คงตั้งอยู่ วิริยะของบุคคลนั้น ไม่เสื่อม ไม่เจริญ คงตั้งอยู่ ปัญญา

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ชาติกถา-บุคคลปัญญัตติปรกณ
ของบุคคลนั้น ไม่เสื่อม ไม่เจริญ คงตั้งอยู่ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า โผล่ขึ้นแล้ว
หยุดอยู่

บุคคลโผล่ขึ้นแล้ว เหลียวมองดู เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ โผล่ขึ้นในกุตลธรรมคือสัทธาอันดี ในกุตลธรรม
คือหิริอันดี ในกุตลธรรมคือโอตตปปะอันดี ในกุตลธรรมคือวิริยะอันดี ใน
กุตลธรรมคือปัญญาอันดี บุคคลนั้นเป็นพระโสดาบัน เป็นผู้มั่งมี ไม่ตกไปใน
อบายภูมิเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยง เป็นผู้มีความตรัสรู้เป็นที่ในเบื้องหน้า เพราะ
สัญญาชน ๓ สิ้นไปแล้ว บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า โผล่ขึ้นแล้ว เหลียวมองดู

บุคคลโผล่ขึ้นแล้ว วายข้ามไป เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมโผล่ขึ้นในกุตลธรรมคือสัทธาอันดี ใน
กุตลธรรมคือหิริอันดี ในกุตลธรรมคือโอตตปปะอันดี ในกุตลธรรมคือวิริยะอันดี
ในกุตลธรรมคือปัญญาอันดี บุคคลนั้นชื่อว่า เป็นพระสกทาคามี เพราะสัญญาชน
๓ สิ้นไปแล้ว เพราะระคะ โหสะ และโมหะ เบาบางลง มาสู่โลกนี้อีกเพียง
ครั้งเดียวเท่านั้น ย่อมกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า โผล่ขึ้นแล้ว
วายข้ามไป

บุคคลโผล่ขึ้นแล้วและวายไปถึงที่ต้นพอยังถึงแล้ว เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมโผล่ขึ้นในกุตลธรรมคือสัทธาอันดี ใน
กุตลธรรมคือหิริอันดี ในกุตลธรรมคือโอตตปปะอันดี ในกุตลธรรมคือวิริยะอันดี
ในกุตลธรรมคือปัญญาอันดี บุคคลนั้นเป็นอุปาทิกะ เพราะโอรัมภาคิย-

*สัญญาชน ๕ สิ้นไปแล้ว จะปรินิพพานในเทวโลกนั้น เป็นผู้มั่งมี ไม่กลับมาจาก
เทวโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า โผล่ขึ้นแล้วและวายไปถึงที่ต้นพอยัง
ถึงแล้ว

บุคคลโผล่ขึ้นและวายข้ามไปถึงฝั่งแล้ว เป็นพราหมณียินอยู่

บนบก เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมโผล่ขึ้นในกุตลธรรมคือสัทธาอันดี ย่อมโผล่
ขึ้นในกุตลธรรมคือหิริอันดี ย่อมโผล่ขึ้นในกุตลธรรมคือโอตตปปะอันดี ย่อมโผล่
ขึ้นในกุตลธรรมคือวิริยะอันดี ย่อมโผล่ขึ้นในกุตลธรรมคือปัญญาอันดี บุคคล
นั้นรู้ยิ่งด้วยตนเองแล้ว ทำให้แจ้งแล้ว เข้าถึงแล้วซึ่งเจโตวิมุตติ ซึ่งปัญญาวิมุตติ
ชื่อว่าหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปแล้ว สำเร็จอิริยาบถอยู่ใน
ทิฏฐธรรมเทียว บุคคลอย่างนี้ชื่อว่า โผล่ขึ้นและวายข้ามไปถึงฝั่งแล้วเป็น
พราหมณียินอยู่บนบก

[๑๔๙] บุคคลผู้เป็นอกโตภาควิมุต เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย สำเร็จอิริยาบถอยู่
และอาสวะทั้งหลายของบุคคลนั้น สิ้นไปแล้วเพราะเห็นด้วยปัญญา นี้เรียกว่า
บุคคลผู้เป็นอกโตภาควิมุต

บุคคลผู้เป็นปัญญาวิมุต บุคคลผู้เป็นกายสักขี บุคคลผู้เป็นทิสฺ-

*ปัตตะ บุคคลผู้เป็นสัทธาวิมุต บุคคลผู้เป็นธัมมานุสारी เป็นโฉน? และ
บุคคลผู้เป็นสัทธานุสारी เป็นโฉน

สัทธินทรีย์ของบุคคลใด ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้ง โสดาปัตติผลมีประมาณ
ยิ่ง อบรมอริยมรรค มีสัทธาเป็นต้นนำ มีสัทธาเป็นประธาน นี้เรียกว่า บุคคล
ผู้เป็นสัทธานุสारी บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล ชื่อว่าสัทธานุสारी
ผู้ตั้งอยู่แล้วในผล ชื่อว่าสัทธาวิมุต ด้วยประการดังนี้แล

สัตตกนิทเทส จบ

อัฐกนิทเทส

[บุคคล ๘ จำพวก]

[๑๕๐] บุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยมรรค ๔ ผู้พร้อมเพียงด้วยผล ๔
เป็นโฉน

บุคคลผู้เป็นพระโสดาบัน

บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล

บุคคลผู้เป็นพระสกทาคามี

บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามีผล

บุคคลผู้เป็นพระอนาคามี

บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล

บุคคลผู้เป็นพระอรหันต์

บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเป็นพระอรหันต์

เหล่านี้ชื่อว่า บุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยมรรค ๔ ผู้พร้อมเพียงด้วย

ผล ๔

อัฐกนิทเทส จบ
นวกนิทเทส

[บุคคล ๙ จำพวก]

[๑๕๑] บุคคลผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมตรัสรู้สัจจะทั้งหลายด้วยตนเอง ในธรรม
ทั้งหลายที่ตนมิได้เคยสดับมาแล้วในกาลก่อน บรรลุลความเป็นพระสัพพัญญูใน
ธรรมนั้นๆ และบรรลุลความเป็นผู้มีความชำนาญในธรรม เป็นกำลังทั้งหลาย
นี้เรียกว่า บุคคลผู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

บุคคลผู้เป็นพระปัจเจกพุทธะ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมตรัสรู้สัจจะทั้งหลายด้วยตนเอง ในธรรม
ทั้งหลายที่ตนมิได้เคยสดับมาแล้วในกาลก่อน แต่มิได้บรรลุลความเป็นพระสัพพัญญู
ในธรรมนั้น ทั้งไม่ถึงความเป็นผู้ชำนาญในธรรมอันเป็นกำลังทั้งหลาย นี้เรียกว่า
บุคคลผู้เป็นพระปัจเจกพุทธะ

บุคคลผู้เป็นอกโตภาควิมุต เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย สำเร็จอิริยาบถอยู่
ทั้งอาสวะของผู้นั้นก็หมดสิ้นแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา นี้เรียกว่า บุคคลผู้เป็น
อกโตภาควิมุต

บุคคลผู้เป็นปัญญาวิมุต เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ มิได้ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย สำเร็จอิริยาบถ
อยู่ แต่อาสวะของผู้นั้นก็หมดสิ้นแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา นี้เรียกว่า บุคคล
ผู้เป็นปัญญาวิมุต

บุคคลผู้เป็นกายสักขี เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยกาย สำเร็จอิริยาบถอยู่
ทั้งอาสวะบางอย่างของผู้นั้นก็หมดสิ้นแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา นี้เรียกว่า
บุคคลผู้เป็นกายสักขี

บุคคลผู้เป็นทัญญูปัตตะ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ
นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อนึ่งธรรมทั้งหลายที่พระตถาคตประกาศแล้ว
ผู้นั้นเห็นชัดด้วยปัญญา ดำเนินไปด้วยดีแล้วด้วยปัญญา อนึ่งอาสวะบางอย่าง
ของผู้นั้นก็หมดสิ้นแล้วเพราะเห็นด้วยปัญญา นี้เรียกว่าบุคคลผู้เป็นทัญญูปัตตะ

บุคคลผู้เป็นสัทธาวิมุต เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ ฯลฯ
นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อนึ่งธรรมทั้งหลายที่พระตถาคตประกาศ ผู้นั้น
เห็นชัดด้วยปัญญา ดำเนินไปด้วยดีแล้วด้วยปัญญา อนึ่งอาสวะบางอย่างของผู้นั้นก็
หมดสิ้นแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา แต่มีไขเหมือน บุคคลผู้เป็นทัญญูปัตตะ
นี้เรียกว่า บุคคลผู้เป็นสัทธาวิมุต

บุคคลผู้เป็นธัมมานุสारी เป็นโฉน

ปัญญูหริย์ ของบุคคลใดผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล
มีประมาณยิ่ง บุคคลนั้นย่อมมอบบรมปริยมรรคอันมีปัญญาเป็นหัวหน้า มีปัญญาเป็น
ประธาน นี้เรียกว่า บุคคลผู้เป็นธัมมานุสारी บุคคลผู้ปฏิบัติแล้ว เพื่อทำให้แจ้ง
โสดาปัตติผล ชื่อว่าธัมมานุสारी บุคคลผู้ตั้งแล้วอยู่ในผล ชื่อว่าทัญญูปัตตะ

บุคคลผู้เป็นสัทธานุสारी เป็นโฉน

สัทธาหริย์ ของบุคคลใดผู้ปฏิบัติ เพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล มี
ประมาณยิ่ง ย่อมมอบบรมปริยมรรค มีสัทธาเป็นหัวหน้า มีสัทธาเป็นประธาน
นี้เรียกว่า บุคคลผู้เป็นสัทธานุสारी บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล
ชื่อว่าสัทธานุสारी บุคคลผู้ตั้งแล้วอยู่ในผล ชื่อว่าสัทธาวิมุต

นวกนิทเทส

ทสกนิทเทส

[บุคคล ๑๐ จำพวก]

[๑๕๒] ความสำเร็จในกามาวจรภูมินี้ของพระอริยบุคคล ๕ จำพวก

เหล่าไหน

ความสำเร็จในกามาวจรภูมินี้ ของพระอริยบุคคล ๕ จำพวก เหล่านี้ คือ

พระอริยะประเภทสัตตักขัตตปุรณะ

พระอริยะประเภทโกลังโกละ

พระอริยะประเภทเอกพิชิ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๖ อภิธรรมปิฎกที่ ๓ ธาตุกถา-บุคคลปัญญาตีปกรณ

พระอริยะประเภทสกทาคามี

ผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในอรรถภาพนี้

ความละอรรถภาพในกามาวจรนี้ไปแล้วจึงสำเร็จของพระอริยะ-

*บุคคล ๕ จำพวก เหล่าไหน

ความละอรรถภาพในกามาวจรนี้ไปแล้วจึงสำเร็จของพระอริยะบุคคล ๕

จำพวกเหล่านี้ คือ

พระอริยะประเภทอันตราปรินิพพายี

พระอริยะประเภทอุปปัจจปรินิพพายี

พระอริยะประเภทอสังขารปรินิพพายี

พระอริยะประเภทสังขารปรินิพพายี

พระอริยะประเภทอุทฺธังโสโตกนิฏฐคามี

ทสกนิตเทส จบ

การบัญญัติจำพวกบุคคลของบุคคลทั้งหลาย ย่อมมีด้วยบัญญัติเพียงเท่านี้

บุคคลปัญญาตีปกรณ ฌภาณวาร จบ
